

REFSNES GODS - NYTT LIV I GAMMEL HAGE

REFSNES GODS - NEW LIFE INTO AN OLD GARDEN

GRY ELLEN RINGSTAD

Sammendrag:

Oppgaven "Refsnes Gods- nytt liv i gammel hage" er utarbeidet av Gry Ellen Ringstad, som avslutning på femårig masterstudium i landskapsarkitektur ved Universitetet for miljø- og biovitenskap.

Oppgaveområdet ligger på Jeløy, en øy i Oslofjorden rett utenfor Moss by. Jeløy har svært mange kvaliteter som interessant geologi, natur og kulturlandskap, flere gallerier og serveringssteder. Store deler av landskapet på den søndre delen av øya er i dag landskapsvernområde. Fra midten av 1700-tallet ble det populært for den rike "plankeadelen" i Moss å etablere lystgårder på Jeløy. Oppgaven omhandler en av disse lystgårdene, Refsnes Gods. Refsnes Gods ble liggende utenfor landskapsvernområdet, og er i dag omkranset av nyere bebyggelse. Eiendommens areal er sterkt redusert, flere nye bygg har kommet til og det er relativt lite igjen av det gamle hageanlegget. Eiendommen har gått fra å være lystgård til å bli hotell. Hotellet legger vekt på sin historie i markedsføringen og er medlem av organisasjonen De historiske.

Oppgavens problemstilling går ut på å utrede mulighetene for rehabilitering/fornyelse av hageanlegget på Refsnes Gods. Målet er å komme frem til et forprosjekt til rehabilitering/fornyelse. Første del av oppgaven er en overordnet analyse av landskapet på Søndre Jeløy med vekt på historisk utvikling. Deretter følger en historisk analyse av hageanlegget på Refsnes, med en avsluttende diskusjon angående hvordan en skal forholde seg til historien i forbindelse med rehabiliteringen. Til slutt følger en prosjektfase der dagens situasjon analyseres, det foreslås ett konsept, flere skisseforslag diskuteres og ett løsningsforslag presenteres.

Den overordnede landskapsanalysen viser blant annet at det på Søndre Jeløy finnes en unik mulighet til å hente frem hagekunst fra flere ulike epoker og gjøre den tilgjengelig for et bredere publikum. Av den historiske analysen av Refsnes fremgår det at hageanlegget har hatt to interessante epoker, en med barokke hovedtrekk og en med landskapsstilens slyngende linjer. Videre konkluderes det med at en bør hente frem noe av historien i anlegget da dette vil kunne gi økt opplevelses og bruksverdi. Hagens historie er her ingen tvangstrøye, men kan tjene som hjelp og inspirasjon til å skape en ny helhet som responderer på dagens behov. Løsningsforslaget som legges frem baserer seg på to hovedgrep, å hente frem noe av historien og å jobbe med romdannelse med vegetasjon som virkemiddel. På bakgrunn av hovedgrepene er det valgt et konsept kalt titteskap. Dette var en populær innretning på markeder og lignende på 1700- og 1800-tallet. Her kunne man se todimensjonale bilder av spennende steder. I løsningsforslaget foreslås det at hagen skal inneholde glimt tilbake til alle hagens epoker i form av elementer som restaureres eller rekonstrueres. Videre skal den frie fornyelsen være diskret ved at den formmessig tilpasser seg den situasjonen som oppstår med nytt og gammelt side om side, samt at planter og materialer med historie på stedet benyttes. Designet legger vekt på at det gamle presenteres som bilder innrammet av vegetasjon, danner et bilde i seg selv eller ligger litt skjult, slik at det kreves en innsats for å ta det nærmere i øyesyn. På den måten oppnås en utforming som responderer på problemene i dagens anlegg både estetisk og praktisk, og skaper en ny helhet som både viser historien og fungerer i dagens situasjon.

Abstract:

"Refsnes Gods- new life into the old garden" is a master thesis in landscape architecture written by Gry Ellen Ringstad at The Norwegian University of Life Sciences.

Refsnes Gods is situated on the isle Jeløy, in the Oslo Fjord, directly outside the town Moss. The landscape at Jeløy has many qualities as interesting geology, nature and cultivated landscape as well as galleries and cafes. A big part of the landscape is protected by law due to these qualities. Here it is still possible to see many old summer residences and their gardens. In the mid 18th-century, due to economical growth, it became popular to have a summer residence with the garden designed after foreign models. Refsnes Gods is one of these old summer residences. The estate is not situated in the protected area and is surrounded by new dwellings. It is reduced in size, has several new buildings and traces of the old garden are relatively few. The estate is today a hotel with focus on the historical surroundings and with a membership of an organization for historic hotels.

The problem to be solved is to consider the possibilities to rehabilitate/renew the garden at Refsnes Gods. The goal is to develop a project plan for rehabilitation/renewal. The first part of the thesis is a landscape analysis of the southern part of Jeløy with focus on the historical development. The next part is a historical analysis of the garden at Refsnes Gods, followed by a discussion of how to relate to the historical background in the project. The third part is a project containing an analysis of the garden of today, presenting of a concept, discussions of several proposals and presenting a final proposal.

The landscape analysis concludes that there is a unique possibility to recall garden art from several ages and make it available for a wider audience. From the historical analysis of the garden at Refsnes Gods we learn that the garden has had two interesting epochs, one mostly inspired by baroque and one inspired by English landscape style. It is concluded that the final proposal should present some of the garden's history thus this will contribute to make the garden more interesting and even more functional. The final proposal is based on two main actions, to present some of the elements from the past and to create "rooms" with vegetation as means. On the background of the main actions the concept look cabinet has been chosen. This was a popular device at markets etc. in the 1800th and 19th century, and made it possible to see interesting places in two dimensions. The final proposal suggests that the garden contains restored or reconstructed elements that presents glimpse into both main époques in the garden's history. The new design shall be discreetly adapted to both the newer and the old elements, by form and by use of plants and materials with a historic connection to the sight. The historic elements shall be presented as "pictures" in a frame of vegetation, compose a "picture" in itself or be somewhat concealed so that one has to look it up to see it properly. Thus one will achieve a design that responds to the aesthetical and practical problems in the garden, and a new whole is created which both presents the history and is functional today.

Refsnes Gods- nytt liv i gammel hage

Masteroppgave skrevet av Gry Ellen Ringstad
Universitetet for Miljø og Biovitenskap, 2010

Sophie Chrystie i lindehallen på Refsnes, collage 2010

Innholdsfortegnelse og forord

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord	s. 4	Forslag til rehabilitering av dagens hageanlegg
Innledning		Analyse av dagens situasjon på Refsnes
Problemstilling og tematisk avgrensning	s. 5	Konsept- titteskap
Metode	s. 5	Skisseprosess
Fysisk avgrensning	s. 5	Illustrasjonsplan
Oppgavens oppbygging	s. 5	Intensjonsbeskrivelse
		Perspektivskisser
Overordnet landskapsanalyse av Søndre Jeløy		Intensjonsbeskrivelse for beplantningen
Innledning	s. 7	Bilder av modell
Historikk	s. 7	Oppsummering/konklusjon
Landskapsvernområdet	s. 8	Kilder og vedlegg
Klima og geologi	s. 9	
Naturtyper	s. 10	
Historisk utvikling av arealressurser	s. 11	
Dagens bruk	s. 12	
Historisk utvikling av veier og stier	s. 13	
Allèer og steingjerder	s. 14	
Gårdene med hageanlegg	s. 18	
Oppsummering/analyse	s. 27	
Historisk analyse av Refsnes		
Innledning	s. 29	
Familien Chrystie overtar Refsnes	s. 30	
Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid 1794-1844	s. 31	
Hagen i familien Meyers eiertid 1855-1938	s. 41	
Hagen etter 1938	s. 50	
Hagen i dag	s. 51	
Rester av den gamle hagen i dag	s. 52	
Hvordan skal en forholde seg til historien ved en rehabilitering av anlegget?	s. 53	

FORORD

Da jeg begynte å studere kjøpte jeg et engelsk skatoll i empire stil fra ca.1800. Dette har vært min faste plass gjennom hele studiet. s. 55

Perioden fra slutten av 1700- begynnelsen av 1800- tallet har alltid fasinert meg, både når det gjelder hagekunst, arkitektur, litteratur, s. 64

naturesyn og samfunnsliv. Det har derfor vært svært spennende og lærerikt å jobbe med hagen på Refsnes Gods som begynte sin s. 66

utvikling på denne tiden. Det har vært inspirerende å gjøre et dypdykk i historien og forsøke å skape noe som kan ta med fortiden s.72

inn i fremtiden. Det blir interessant å følge med på hva som skjer videre på Refsnes Gods.

s. 73

Jeg er veldig glad for at jeg nå skriver forordet til denne masteroppgaven i landskapsarkitektur. Som utdannet jurist var det ikke en s. 74

selvfølge at jeg skulle kunne oppfylle drømmen om å bli landskapsarkitekt. Stor takk til Peter, Anja og Linnea som har latt meg oppfylle drømmen. Jeg vil også takk andre i familien som har stilt opp s. 77

når familieliv og studier i perioder ikke har vært så lett å kombinere. Videre vil jeg takke Sofie Persvik for godt samarbeid i utarbeidelsen s.80

av den overordnede landskapsanalysen. Hovedveileder Karsten Jørgensen og biveileder Corinna Clewing fortjener også stor takk for hjelp og inspirasjon. Bodil og Øystein Kase samt Linda Strøm s. 81

som alle velvillig har svart på mine små og store spørsmål må også takkes.

Oppgaveområdet ligger på Jeløy, en langstrakt grønn øy i Oslofjorden med Moss by som nærmeste nabo. Øya har svært mange kvaliteter som interessant geologi, natur og kulturlandskap, flere gallerier og serveringssteder. Store deler av landskapet på den søndre delen av øya er i dag landskapsvernområde. Bakgrunnen for vernet var i tillegg til spesiell geologi og natur også det unike kulturlandskapet. I dette landskapet ser en den dag i dag spor av den lystgårds-kulturen som oppstod i Moss og andre norsk kystbyer på midten av 1700-tallet. Også utenfor vernesonen finnes rester av denne kulturen, selv om ny bebyggelse har fjernet mange spor. Refsnes Gods er en av lystgårdene som ble liggende utenfor vernesonen. I årenes løp har anlegget blitt redusert i størrelse, og både utforming og bruk er endret. Anlegget er i dag hotell. Hotellet har fokus på gode opplevelser i form av mat kunst og vakre historiske omgivelser. Hotellet er medlem av organisasjonen De historiske, som omfatter en rekke særegne hoteller og restauranter. Bakgrunnen for denne oppgaven er at ledelsen ved hotellet mente hagen gjennom årenes løp hadde mistet mye av sitt særpreg og ikke levde opp til gjestenes forventninger. De var bevisst på at dette er et hageanlegg med historie tilbake til 1700-tallet og tok derfor kontakt med Institutt for landskapsplanlegging ved UMB for å få råd om hvordan anlegget kan rehabiliteres/forny.

Satelittfoto av Jeløy (Google)

Problemstilling og tematisk avgrensning: Oppgavens problemstilling består i å utrede mulighetene for rehabilitering/fornyelse av hageanlegget på Refsnes Gods. Da dette er et hageanlegg med lang i historie, som ble anlagt samtidig med flere hager på Søndre Jeløy, vil utredningen blant annet omfatte en overordnet landskapsanalyse av Søndre Jeløy samt en historisk analyse av hagen på Refsnes.

Målet er å komme frem til et forprosjekt til rehabilitering/fornyelse. Dette vil si et prosjekt der en i tillegg til å ta stilling til problemene i dagens situasjon også tar stilling til hvordan en skal forholde seg til historien i anlegget samt at det legges frem et konsept og et forslag til utforming.

Metode: Utredningen består av tre hovedfaser. Først foretas en overordnet analyse av landskapet på Søndre Jeløy med vekt på historisk utvikling. Deretter følger en historisk analyse av hagen på Refsnes med diskusjon angående hvordan en skal forholde seg til historien. Til slutt kommer en prosjektfase der dagens situasjon analyseres, det foreslås ett konsept, flere skisseforslag diskuteres og ett løsningsforslag presenteres. I forbindelse med dette er det benyttet følgende metoder:

Feltarbeid:

Det ble i løpet av perioden 2009-2010 gjennomført fire befaringer i oppgaveområdet for å registrere eksisterende situasjon. Befaringene ble gjort sommer, høst, vinter og vår. Vegetasjon og elementer som ikke var kartfestet ble målt inn manuelt. Planterlag, materialbruk og romlige/estetiske forhold ble registrert ved hjelp av foto og skisser. Gamle foto ble benyttet for å registrere endringene i området, ved å ta nye foto fra gammelt ståsted.

Søk etter materiale i arkiver, museer, biblioteker og hos privatpersoner:

Det har vært lett etter bilder, kart og opptegninger i ulike arkiver, biblioteker og hos privatpersoner. Det har også vært foretatt samtaler med ansatte på Hotel Refsnes Gods og privatpersoner. Utfyllende liste over hvor det er søkt etter kildemateriale finnes under litteraturlisten bakerst i denne oppgaven.

Utforsking av løsninger:

Utforsking av løsninger har blitt gjort ved hjelp av skisser og modell, både en fysisk modell i målestokk 1:300 og en digital modell utarbeidet i programmet SketchUp. Uskrifter av den digitale modellen har i tillegg til kartgrunnlaget tjent som skisseunderlag. Den endelige planen er tegnet i AutoCAD.

Fysisk avgrensning: Hver fase i oppgaven har en egen fysisk avgrensning. Den overordnede analysen vil omfatte det gamle herregårdslandskapet på søndre Jeløy, den historiske analysen av Refsnes vil omfatte de områder som tidligere lå under gården og prosjektområdet omfatter det arealet som nå eies av Hotel Refsnes Gods. Avgrensningene vil bli presentert ved hjelp av et flyfoto under hver enkelt del.

Oppgavens oppbygning: Oppgaven består av tre deler.

Da hageanlegget på Refsnes ble anlagt samtidig med flere hageanlegg på Søndre Jeløy er det naturlig å se disse i sammenheng. Det vil derfor bli foretatt en landskapsanalyse som omfatter området for disse samtidige anleggene. Landskapsanalysen er foretatt i samarbeid med Sofie Persvik som arbeider med en masteroppgave knyttet til Alby gård, også beliggende på Søndre Jeløy.

Deretter følger en historisk analyse av hagen på Refsnes, etterfulgt av en diskusjon angående hvordan en skal forholde seg til hagens historie i forbindelse med rehabilitering/fornyelse.

Prosjekteringen innledes med en analyse av dagens situasjon på Refsnes. Deretter følger valg av konsept og diskusjon av ulike skisseforslag. Til slutt presenteres et løsningsforslag med illustrasjoner samt en modell.

Jordbrukslandskap på Søndre Jeløy 2009. Alléen mot Alby ses i bakgrunnen (Persvik)

Analysen er foretatt i samarbeid med Sofie Persvik som arbeider med en masteroppgave knyttet til Alby gård også beliggende på Søndre Jeløy. I forbindelse med rehabilitering, utvidelse og fornying av en historisk hage/parkanlegg vil det være naturlig først å foreta en overordnet analyse av det landskapet som hagen/parken er en del av. Et slikt overblikk vil gi et bilde av Refsnes og Albys plass i landskapet og historien, som så kan tjene som bakteppe og inspirasjon i designprosessen.

TEMAER

Søndre Jeløy består av flere gårder som grenser til hverandre og et stort område med småhusbebyggelse. Analysen vil innledningsvis ta for seg området historikk og forhold som geologi, klima og naturgrunnlag som har gjort området så attraktivt for anleggelse av gårdsbruk. Videre vil analysen omfatte dagens bruk med fokus på rekreasjonsmuligheter. Utviklingen av vei og stisystemer samt bruk av alleer og steingjerder vil også bli registrert og analysert. I siste del av analysen rettes fokus mot gårdsanleggene, deres stilling i landskapet før og nå, der hageanlegg, lystgårdsaspektet og utviklingen av gårdsstrukturen vil være i fokus.

KILDEBRUK

I analysen er det hovedsakelig benyttet kilder fra UMB og Moss bibliotek, arkivet på Alby, ILP sitt arkiv, kart fra Statens kartverk, samt satelittfoto fra Google Earth. For enkelte tema har kildetilgangen vært god, men detaljerte kart med inntegnet hage, har vært vanskelig å oppdrive. Slike kart kan finnes i privatarkivene på den enkelte gård.

Der det er fokus på historisk utvikling er det tatt utgangspunkt i Fourer Richters kart fra ca. 1800 og Originalmålinger 1893-94. Dagens situasjon er illustrert ved hjelp av foto og bilder fra Google Earth. Sammenstilling av det gamle kartet og bilder fra i dag vil gi et bilde av områdets utvikling, og kontrasten mellom den delen av herregårdslandskapet som ble vernet og den delen hvor det har skjedd en storstilet utbygging.

Fourer Richters kart er noe upresist, samt at noen detaljer er vanskelig å lese. Kartet er derfor bearbeidet med hvit tekst/linje på enkelte registreringer. Dette er gjort for å tydeliggjøre de elementene som er i fokus på respektiv analysedel.

OMRÅDEAVGRENSNING

Det gamle herregårdslandskapet på søndre del av øya danner avgrensningen for analysen. Dette omfatter i dag landskapsvernområdet i sør og tettbebyggelsen nord for dette.

Søndre Jeløy ble fra midten av 1700-tallet del av en trend som fantes i mange norske kystbyer. Løkker/gårder utenfor bykjernen ble kjøpt opp av rikfolk og omgjort til lystgårder med vakre hageanlegg. Disse gårdene var fram til 1900-tallet sommerresidens for overklassen i Moss og Oslo. I Oslo ble tilsvarende gårder kalt løkker (Ringdal, 1994). I praksis betyr lystgård en gård som ble drevet året rundt, men der eieren har sin faste vinterresidens i byen, og dermed bor på gården kun sommerstid. Selve gårdsbruket sikret matforsyningen til eieren gjennom vinteren (Wikipedia 2010).

Eierne av lystgårdene var ofte handelsfolk som hadde slått seg opp

Satelittfoto av Jeløya (google)

på eksport av bl.a. tømmer. Tømmerprisene var gode på den tiden. Handelsmennene var ofte på reise i Europa, særlig til England og Nederland, og her plukket de opp impulser. De anla hager etter datidens europeiske trender for å vise seg frem for sine handelspartnere (Dietze 2008). Dannelsesreiser til Europa var også vanlig for rikfolk på denne tiden. Norge hadde ikke eget universitet, og en måtte til utlandet for å studere. På denne måten kom det også nye trender til landet (Ringdal, 1994). I Oslo ble anlegg som Bogstad, Paleet og Ullevål anlagt, eller hadde sin storhetstid på denne tiden (Collett, Frydenlund 2008).

Trenden kom også til Moss som hadde flere rike handelsfolk. De hadde først og fremst slått seg opp på eksport av tømmer, den såkalte "plankeadelen". Disse handelsfolkene kjøpte opp gårder på Jeløy fra midten av 1700-tallet og her anla de sine lystgårder med flotte hageanlegg. Dette satte ett preg på landskapet som en knapt nok finner maken til i Norge (Ringdal, 1994). Gårdsbrukene,

sammen med en unik geologi og natur, dannet grunnlaget for fredningen av deler av søndre Jeløy i 1983 (forskrift om vern for Søndre Jeløy Landskapsvernområde, § 2). Før fredningsvedtaket var deler av det unike herregårdslandskapet blitt borte på grunn av utbygging etter andre verdenskrig og frem til i dag. Gårder som kan nevnes i den forbindelse er Rosnes, Helgerød, Braathen, Torderød, Grimsrød, Orkerød og Refsnes. Disse er mer eller mindre blitt en del av tettstedsbebyggelsen - noen er borte, mens andre ligger som små oaser inne i strukturen (Fourer Richter ca1800, Google 2010).

Landskapsvernområdet

Deler av Søndre Jeløy ble ved Kongelig resolusjon av desember 1983 vedtatt vernet som landskapsvernområde. Formålet med vernet fremgår av forskrift av 23. desember 1983 nr. 2016 om vern for Søndre Jeløy Landskapsvernområde, Moss kommune, Østfold § 2: *Formålet med landskapsvernområdet er å bevare det egenartede natur- og kulturlandskap på Søndre Jeløy med geologiske, botaniske, zoologiske og kulturhistoriske elementer som bidrar til å gi området dets særpreg.*

I praksis betyr dette at vernet ivaretar landskapets interesser. Det er blant annet forbudt med hogst av allèene, felling av karakteristiske trær og tregrupper. Steingjerdene skal tas vare på, skogen skal ikke grøftes etc. For bøndene som bor i området virker planen restriktiv på noen områder, som feks. oppføring av nye bygg, anleggese av veier. Det skal være mulig å drive tradisjonell gårdsdrift, men ikke på en måte som medfører vesentlige endringer i landskapets karakter.

Søndre Jeløy består av landskapsvernområdet og i tillegg til dette, tettbygde boligområder i nordøst knyttet til byen Moss. Boligområdet ble bygd ut etter 2. verdenskrig, men spesielt etter 1960, altså før verneplanen ble vedtatt. Refsnes gods Orkerød, Torderød, Grimsrød og tildels Tronvik i nord-nordøst er omringet av denne boligmassen. Alby gård, sammen med blant annet Grønli, Kase, Kubberød, Reier og Rød, ligger i det åpne og nærmest uendrede venede jordbrukslandskapet i sør. Disse kontrastene i bruk av arealer skaper ulike rammer og forutsetninger for utvikling av gårdene og deres uteområder (Fylkesmannen i Østfold, Miljøvernavdelingen 1988).

2009. Alby er innrammet av Søndre Jeløy kulturlandskap med oppdyrkede jorder, alleer og skogspartier. Kubberød gård i bakgrunnen (Persvik)

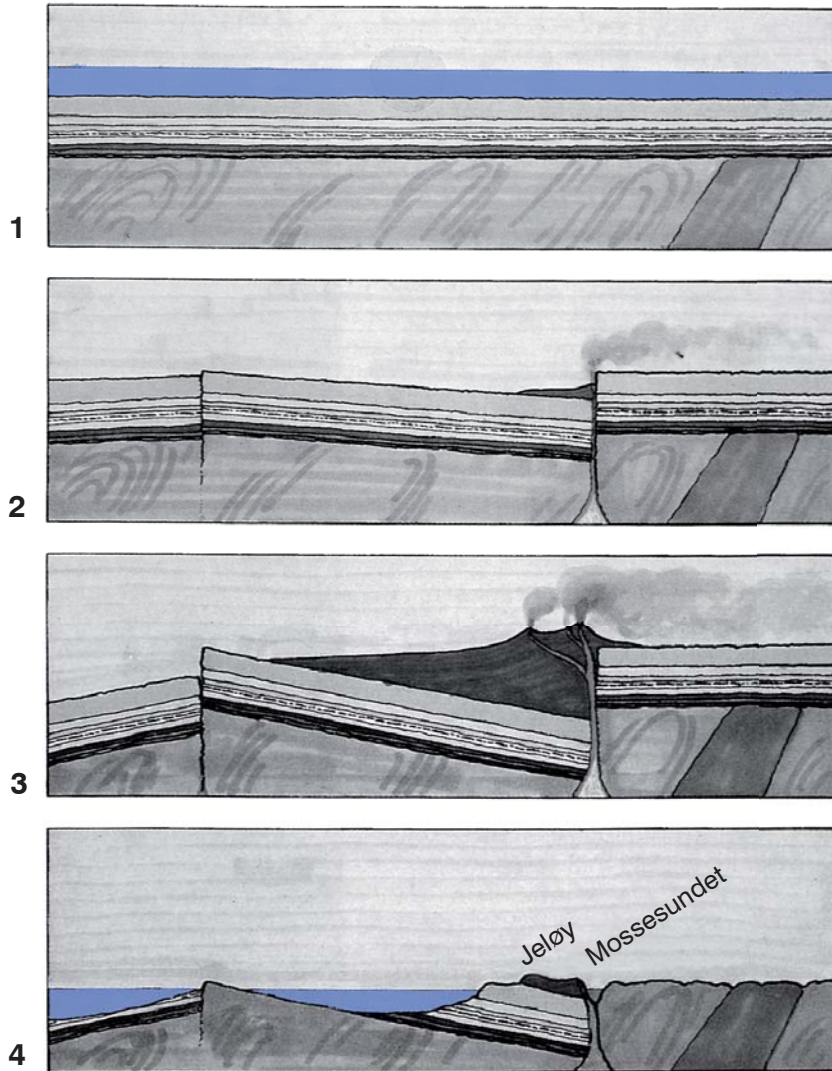

Refsnes Gods i 2009, innrammet av nyere arkitektur

KLIMA

Jeløya har kombinert kystklima og innlandsklima. Sjøtemperaturen rundt halvøya virker utjevne på temperatursvingningene, samtidig som beliggenheten tilsier innlandsklima, dvs. kalde vintre og varme somre. Denne kombinasjonen er gunstig for antall vekstdøgn i året. Jeløya ligger på 180 døgn, hvilket er relativt høyt i norsk sammenheng. I forhold til nedbør, regner og snør det mest på Jeløyas østside. Dette skyldes at østavinden gjerne bringer med seg nedbør. Høydeforskjeller gjør at nedbøren slippes på østsiden. Det er dermed tørrere og varmere på vestsiden. Snødybden er normalt opp til 10-15 cm. Vinterstid kommer vinden hovedsakelig fra nord og om sommeren er sønnavinden dominerende. (Fylkesmannen i Østfold, Miljøvern-avdelingen, 1988) Miljøvern-avdelingen hos Fylkesmannen i Østfold oppgir at Jeløy har klimasone 3, mens hageselskapet oppgir sone 2 i sin sortliste. Her kan det nok være lokale variasjoner på øya.

Illustrasjonen viser geologiske endringer og hvordan Jeløya er blitt til over en tidsperiode på 300 millioner år. (Bearbejdet illustrasjon hentet fra brosjyren Søndre Jeløy og Galleri F15, Fylkesmannen i Østfold, Miljøvern-avdelingen, 1988.)

GEOLOGI

Berggrunnen:

- 1: Jeløya er en del av Oslo-feltet, som ble dannet i karbon-perm-tiden.
- 2: Bevegelser under jordskorpa, gjorde at berggrunnen sank ned i store områder, og det ble sprekkdannelser. Som resultat av dette ble det dannet forskyvninger og høydeforskjeller i de ulike lagene i berggrunnen.
- 3: I sprekken, eller forkastningene, presset lavamasser seg opp til overflaten. Massene la seg som et teppe over sedimentbergarter og grunnfjell.
- 4: Etter siste istid var overflaten skurt ned slik at grunnfjellet enkelte steder åpenbarte seg på nytt. På grunn av uregelmessigheten i jordskorpa i Oslofeltet er det stor variasjon i hvilke bergarter som ligger i dagen. Denne variasjonen ser vi på Jeløya og Moss. Mossesundet mellom Moss og Jeløya er en forkastningssone, der lava har trent opp. Øst for Mossesundet er det hovedsakelig grunnfjell opp i dagen, mens Jeløya har yngre vulkanske bergarter, samt sedimentære bergarter fra Devon.

Løsmassene: Isen la igjen morenemateriale på Jeløya - det såkalte raet. Dette består av leire, sand, grus og stein. Isens fram og tilbakerykking - på grunn av klimaendringer - resulterte i at eldre havavsetninger blandet seg med morenemateriale. Dette, i tillegg til berggrunn, klimatiske forhold og topografi, har gitt grunnlaget for jordbruksdriften og det naturmangfoldet vi ser på Jeløya. Raet gjenspeiles i gårdsnavnene på Søndre Jeløy, der navnet Rød forekommer i mange av gårdsnavnene; Rød, Grimsrød, Helgerød, Kubberød, Orkerød, Torderød.

Steinene: Løsavsetningene fra isen inneholdt steiner som ble fraktet fra nord. Jeløya er rik på slike dropsteiner. Albybukta og vestover til Stalsberget er typiske blokkstrender med slipte steiner fraktet nordfra under istiden. Opphavsmaterialet til steinene er dermed forskjellig, som igjen gir stor variasjon i farge og struktur.

Grunnvann og kilder:

De vulkanske bergartene på søndre Jeløy har stor vannlagringsevne. Dette, sammen med forekomsten av leire, har gitt opphav til lokalt fuktige områder, kilder. Vann strømmer her opp fra undergrunnen. Lavabergarten rombeporfyr som er sterkt vannførende kommer i kontakt med leire som er lite gjennomtrengelig for vann og vann dreneres opp i dagen langs oversiden av leira. Refsnesila og Reierkilden er slike kilder. (Fylkesmannen i Østfold Miljøvern-avdelingen 1988)

Sti ned mot Bredebukt. Overgang mellom granskog med lågurter og strandfuruskog (Persvik)

Løsavsetninger fra isen lager et mangfold i form av tekstur langs strandsonen mellom Albybukta og Stalsberget

Dropsteinene er materialet til de mange steingjerdene på Jeløy

LANDSKAPSVERNOMRÅDET

Barskog: Arealmessig dominerer barskogen på Søndre Jeløy. Av barskogtyper er det granskogen som er dominerende. Gran og furu forekommer både i blanding og i rene bestander. Blåbærganskog, barblandingsskog og strandfuruskog er naturtyper vi finner under fellesneveneren barskog. Undervegetasjonen er ofte bærlyng. I Albyskogen har det oppstått et problem med plantet edelgran som overtar for den naturlige skogen.

Løvsog: Det er også betydelige innslag av edelløvsog her. Undervegetasjonen varierer i løpet av våren og sommeren. God lystilgang før løvsprett utnyttes av planter som hvitveis og blåveis. Utover sommeren dominerer skyggetålende planter med store blader og unselige blomster. I svartorskogen, som utvikles på næringsrik og fuktig mark, finner vi klourt, mjødukt, slyngsøtvier, bekkesoleie og sverdlilje. Gråor-askeskogen krever et lunt voksested med våt og næringsrik jord. Her er det god lystilgang. Her vokser blant annet vårkål, gullstjerne og nyresoleie. Alm- lindeskog krever mye varme og næring. Av undervegetasjon kan nevnes stornesle, krattfiol og stankstorknebb.

Eng og kantsamfunn:

Engene ble tidligere brukt til beite, men holdes ikke lenger i hevd. Dette resulterer i en gjengroing hvor busker og trær overtar. I feltsjiktet dominerer gressarter som hundegress, engreverumpe, engrapp og engkvein. Kantsamfunn finner en blant annet i overgangen mellom dyrka mark og skog. Her er det stor artsrikdom og disse områdene er viktige for dyrelivet. Gress og busker er dominerende.

Vegetasjon i strandsonen:

Sandstrendene (Guldholmsundet) er ofte helt fri for vegetasjon. I områder med leirholdig jord helt ned til vannet kan det utvikles en strandeng (Albybukta). Steinstrander (Bredebukt) ligger mer i ro og her kan en finne gåsemure, strandredikk, tangmelde, tungras, strandarve og klistersvinblom. På klipper og bergrabber mot sjøen kan en finne et godt utviklet busksjikt med busker som leddved, krossved, berberiss, slåpetorn og hagtorn.

Sjeldne planter:

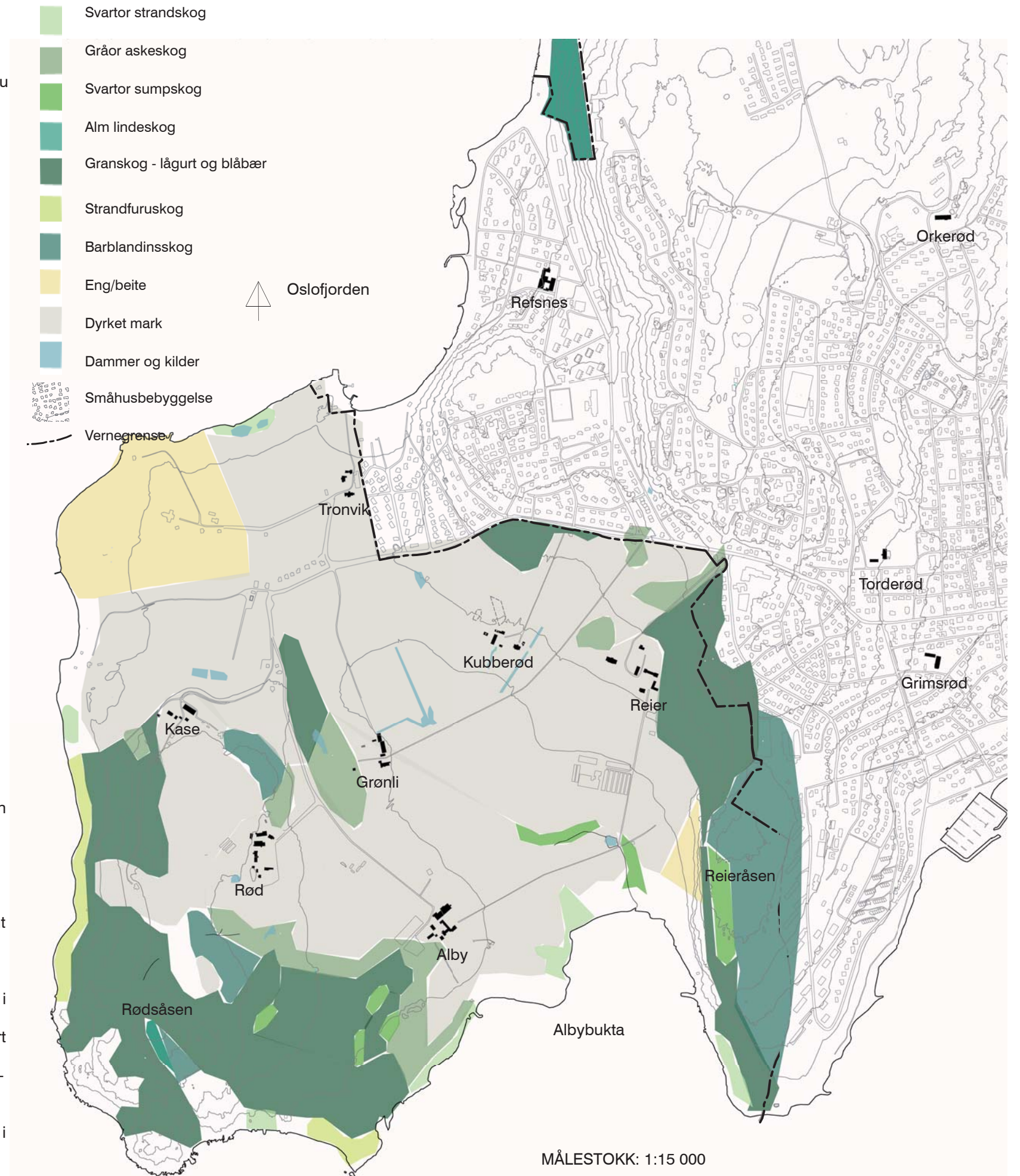
Misteltein, Fuglereir, Eføy, Strandkål, Liguster.

UTENFOR LANDSKAPSVERNOMRÅDET

Vegtasjon utenfor landskapsvernområdet dominere av småhusbebyggelse og tilhørende hageanlegg. Innenfor småhusbebyggelsen finner en likevel en del grønne drag som på kommuneplanen er friområder, park, lekeplass idrettsanlegg og turkorridorer. Enkelte av disse har antagelig skogstyper som nevnt ovenfor, andre er opparbeidet. I nordvest ligger et område som på kommuneplanen er avsatt til fremtidig bandleggelse etter naturvernloven. (Kommuneplanens arealdel Moss kommune 2007-2009) Her finnes blant annet varmekjær løvsog.

DYRELIV:

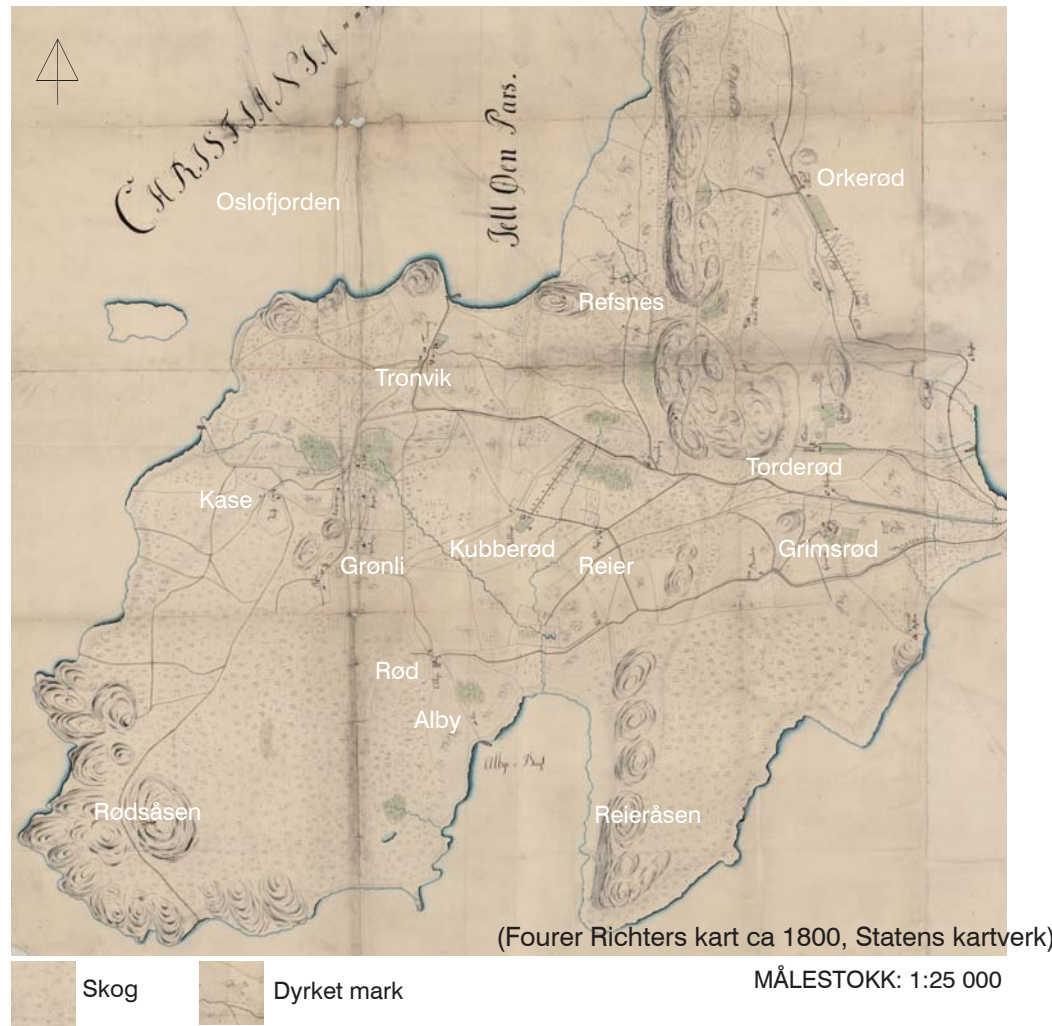
Som vi ser av kartet over naturtyper, skaper vegetasjonen, spesielt i landskapsvernområdet, en mosaikk av ulike habitat. Denne mosaikkeffekten av jorder, varierte skogsområder og en lang og variert strandsoner gir mange og ulike leveområder for dyr. Dette gjenspeiler seg i et rikt dyreliv. Dette er blant annet ett av de rikeste sommerfuglområdene i Norge med flere sjeldne arter (Fylkesmannen i Østfold, Miljøvernnavdelingen, 1988). I området utenfor landskapsvernområdet finnes det også enkelte artsforekomster (Miljøstatus i Norge 2010).

MÅLESTOKK: 1:15 000
(kartet er utarbeidet på grunnlag av opplysninger fra Fylkesmannen i Østfold, miljøvernnavdelingen 1998)

Historisk utvikling av arealressurser

De to historiske kartene viser en grov inndeling mellom skog og dyrket mark, og gir utover dette ingen detaljert informasjon om naturtyper. Når vi sammenligner kartene ser vi, at det er etablert ny bebyggelse i sørøst etter 1800, dette er gårdene Framnes og Solbakken som sees på kart fra 1893-94. Deler av skogsområdet øst for Reiertangen/Reieråsen, som vi ser på kart fra ca 1800, er blitt dyrket mark på det senere kartet.

Sammenligner vi de historiske kartene med satelittfoto fra ca. 2008, er store endringer skjedd. Dette gjelder i første rekke utenfor landskapsvernområdet. Boligbebyggelse har tatt over de tidligere jordbruksarealene rundt Refsnes. Det samme gjelder dyrket mark rundt Torderød, Grimsrød, Orkerød med flere.

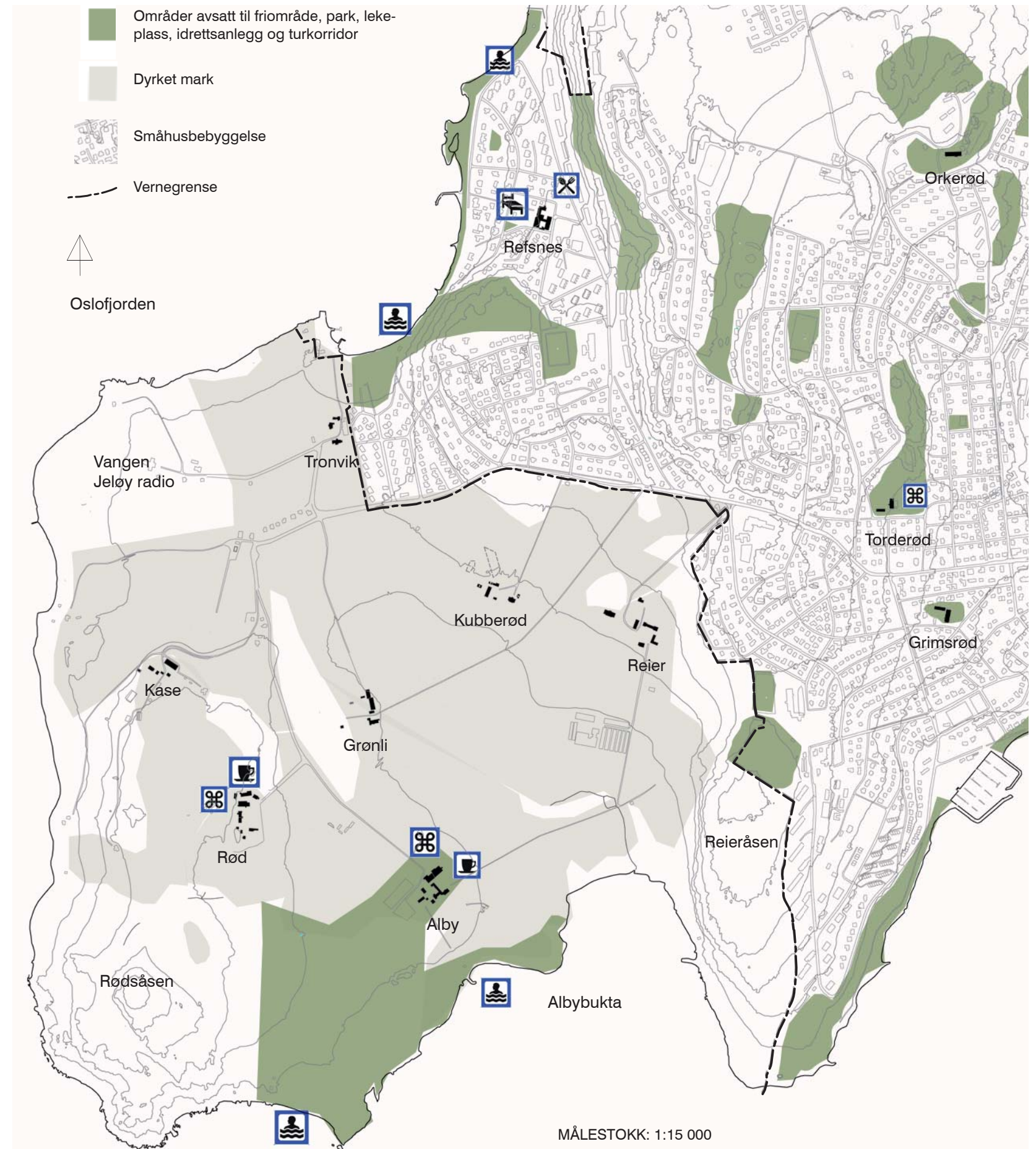
Landskapsvernområdet er hovedsakelig forbeholdt skogs- og jordbruksdrift. Området brukes i stor grad av allmenheten til rekreasjonsaktiviteter som sykling, bading, turgåing og kulturaktiviteter. På både Alby og Rød finnes det kafè, galleri, naturmuseum og andre kulturaktiviteter (Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen 1988)

Området i nord er hovedsakelig boligområde, men som i landskapsvernområdet benyttes dette området også til rekreasjon i form av sykling, bading og turgåing. På Refsnes, som i dag er hotell, finnes en gourmetrestaurant. På Torderød arrangeres det omvisninger i sommerhalvåret.

Hvert år kommer ca 250 000 besøkende til Søndre Jeløy. Funksjonen av å være et sted for rekreasjon og sosialt møtested, gjenspeiler tilsvarende aspekt ved 1800-tallets lystgårder (Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen 1988).

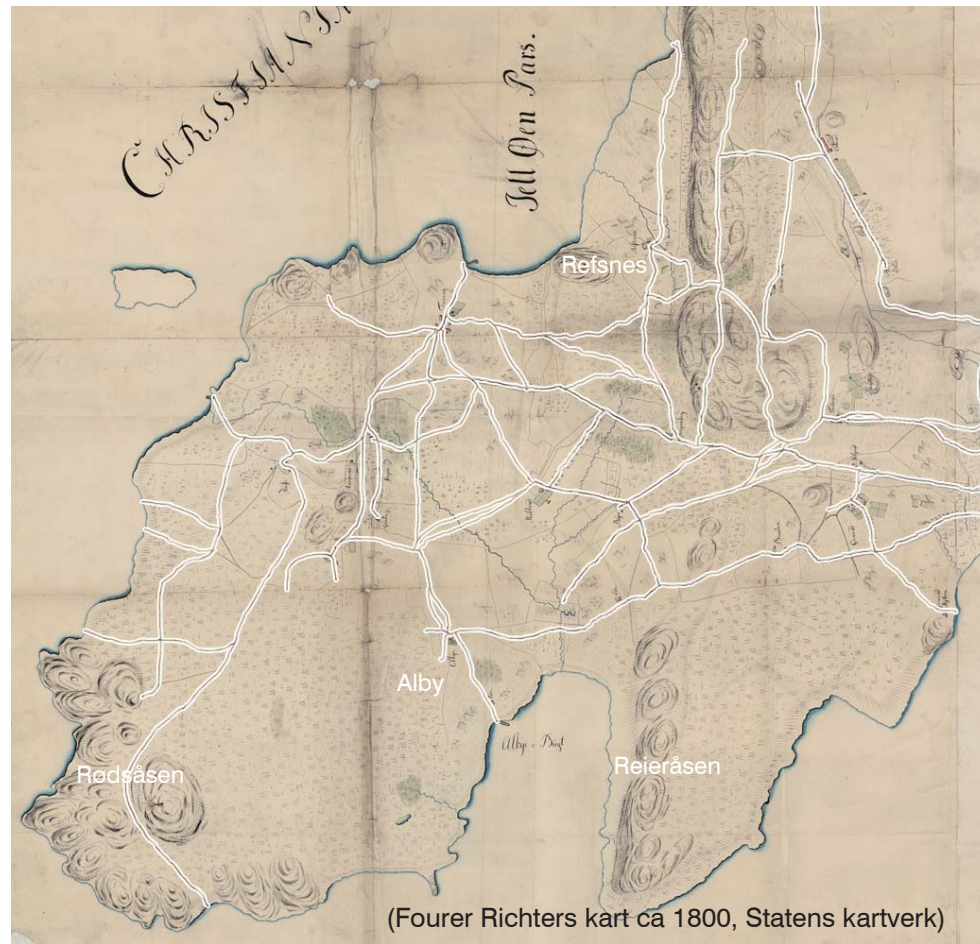

Kafeliv i hageanlegget på Alby (Persvik)

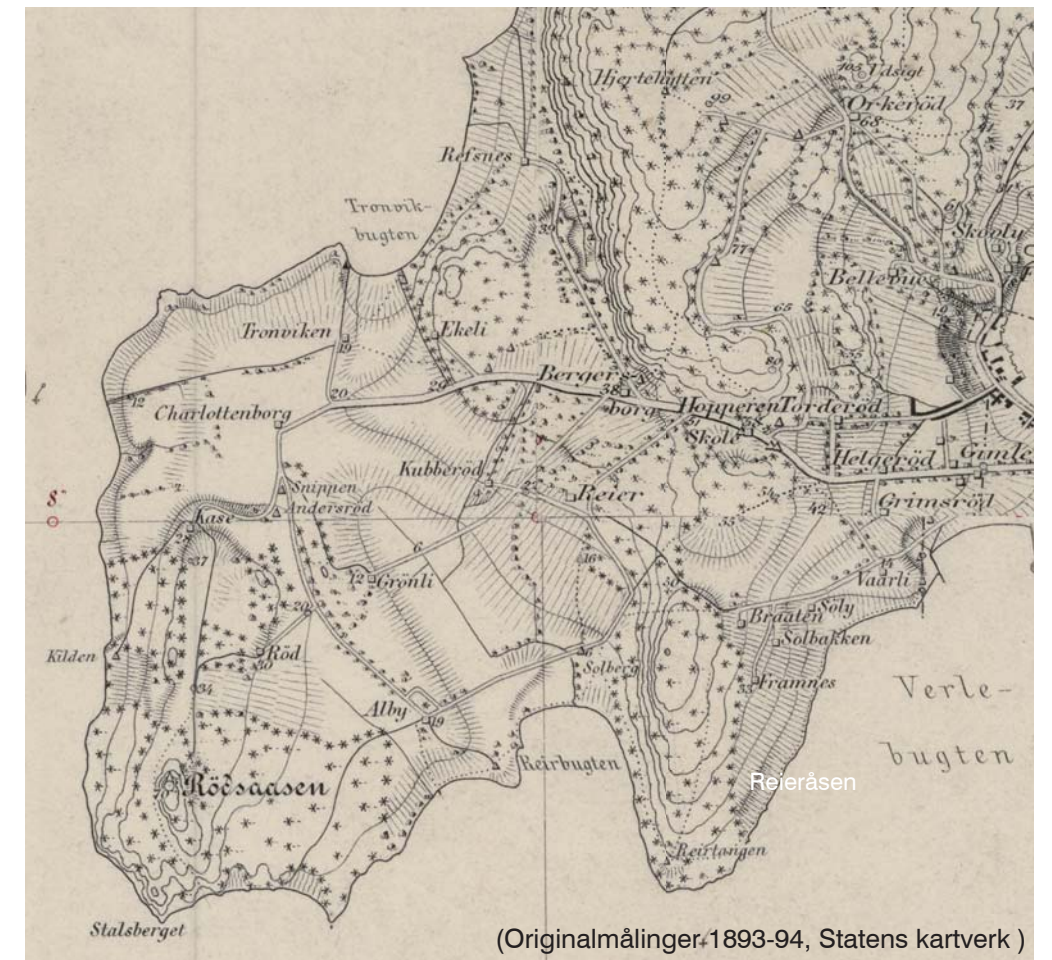

Historisk utvikling av veier og stier

MÅLESTOKK: 1:25 000

MÅLESTOKK: 1:25 000

Kartet til venstre viser vei og sti-strukturer i dag. Kartet er utarbeidet på grunnlag av opplysninger fra Fylkesmannen i Østfold Miljøvern avdelingen 1988 og Norge digitalt 2010)

MÅLESTOKK: 1:25 000

På kartet med dagens veistruktur, ses kontrasten mellom området utenfor landskapsvernområdet og Søndre Jeløy Landskapsvernområde i sør. Fortetting etter 2. verdenskrig, og spesielt etter 1960, har skapt et nettmønster av veier i nord. Dette veinettet er bygd over et relativt kort tidsrom. Ved å sammenligne dagens veistruktur i landskapsvernområdet og veimønsteret i samme område fra ca 1800 på Fourer Richters kart, samt Originalmålinger 1893-94, er kontrastene ikke så store. Dette til tross for en tidsforskjell på opptil 200 år. Med tanke på at Fourer Richters kart er tegnet noe upresist med hånd, kan en allikevel se de samme veitraséene knyttet til gårdene og noe til utmark på dagens kart. Hva som på Fourer Richters kart er stier, og hva som er kjørbær vei (med hest) er ikke definert (Veier og stier er tydeliggjort med hvit strek).

Stier rundt Rødsåsen i Albyskogen, Reieråsen og i sjønære områder er ikke tegnet inn på Fourer Richters kart eller på Originalmålinger 1893-94. Disse kan ha eksistert, men det at stistrukturen er så omfattende i dag, kan også tolkes som en følge av attraksjonsverdien som utfartsted et slikt landskapsvernområde har (Norge digitalt 2010).

BRUK AV ALLÈER

Allèer er et av de mest sentrale elementer i barokkens hagekunst. Barokken som hagekunstnerisk stilretning oppstod i Frankrike på midten av 1600- tallet. Nøkkelord for denne stilretningen var storlinjet monumentalitet, klarhet og orden, symmetri og balanse. De fleste av de elementene som ble brukt for å oppnå dette var kjent fra før, bl.a. allèer. Det var derimot først med barokken, at landskapet ble en integrert del av hagekomposisjonen, ved at perspektivet fortsatte fra hagen ut i omgivelsene. Ute i Europa ble det skapt mange storslagne anlegg i barokk stil. I Norge fantes det verken kunnskap eller økonomi til slike anlegg. Barokken som stilretning ga seg likevel utslag i en regelmessig utforming av bebyggelse og tun i kombinasjon med rettlinjede monumentale allèer som understreket hovedaksen i anlegget (Bruun 2007).

På søndre Jeløy begynte en antagelig å plante allèer fra midten av 1700- tallet, samtidig med at trenden med lystgårder oppstod. Kubberød, som var det første større hageanlegget på Jeløya, ble anlagt i 1750 (Bruun 1985)

Den tyske gartneren Christopher Reier antas å ha plantet flere av allèene på Jeløya fra 1760- årene og fremover. (Bruun 1985)

Allèene ble hovedsakelig brukt til å markere oppkjørselen til gården. Noen gårder hadde allèer som førte skjevt inn på hovedbygningen (Alby), andre hadde allè i midtaksen (Kubberød). Kortere allèer i form av lindehaller fantes på Torderød og Refsnes. Det fantes også et eksempel på en dobbel allè (Orkerød) (se fotografier neste side).

Fram til ca 1930 var det vanlig å klippe allèene til kubiske masser i tråd med barokke idealer. Årsaker til dette kan være at landskapsstilen ble mer dominerende og /eller at det ikke var økonomiske midler til et slikt skjøtselsnivå.

Det vanligste treslaget var lind, men det ble også anlagt allèer som var en blanding av flere treslag som ask, kastanje og lind.

Dette er tolket utfra kartdata fra Fylkesmannen i Østfold , Miljøvernavdelingen og gårdsanalysene side...

BRUK AV STEINGJERDER

Morenemateriale og droppstein er en viktig naturressurs på søndre Jeløy og bruken av disse er et særegent trekk i landskapet.

For å forsterke perspektivvirkningen på veiene ble steingjerder benyttet sammen med allèene. Steingjerder har vært benyttet til inngjerding av dyr og jordbruksland (Kristiansen 1995). I tillegg ble steingjerder brukt som inngjerding av hageanlegg.

På Alby er en steinmur benyttet til å utforme en a-ha, en perspektiviske illusjon av at havet er i direkte forbindelse med hagen, og en forlengelse av denne. (Bruun1985).

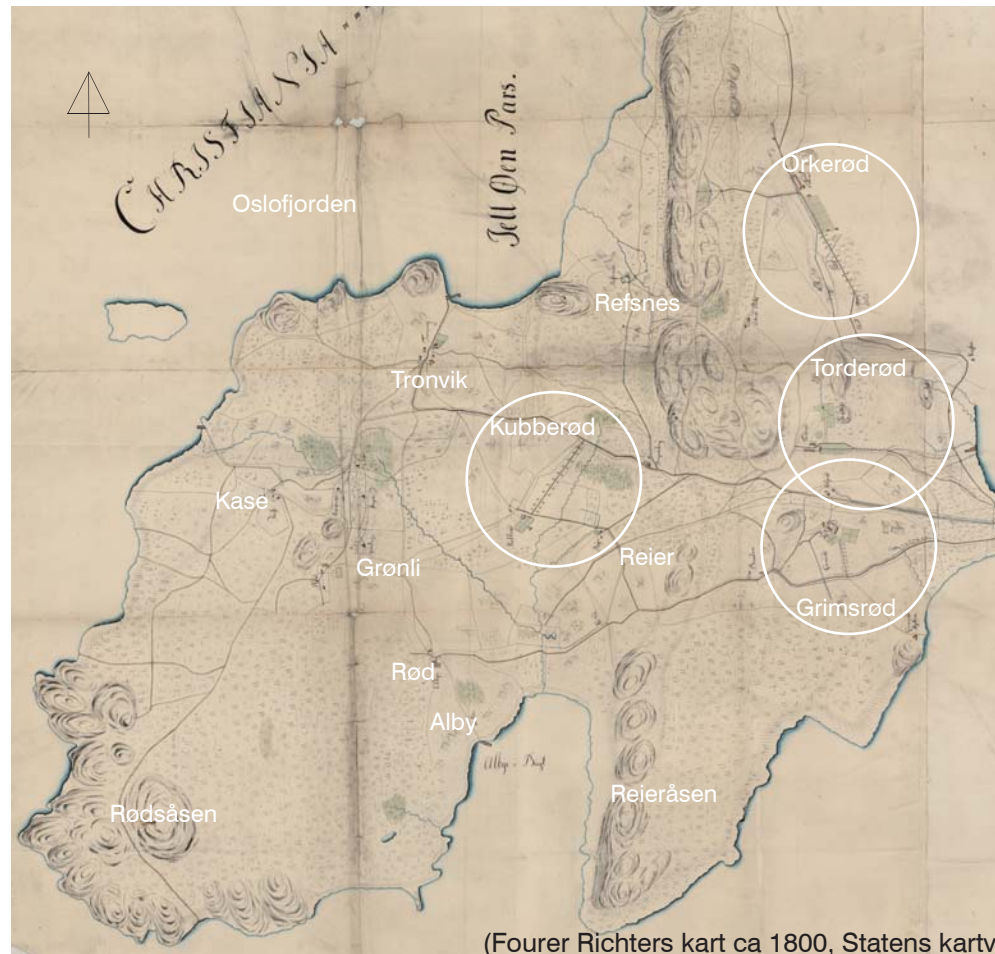

Et kolorert fotografi fra 1909 viser Refsnesallèen i all sin prakt (Fredrikstad kommune).

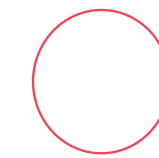

Allèer og steingjerder

HISTORISK UTVIKLING AV ALLÈER

(Fouer Richters kart ca 1800, Statens kartverk)

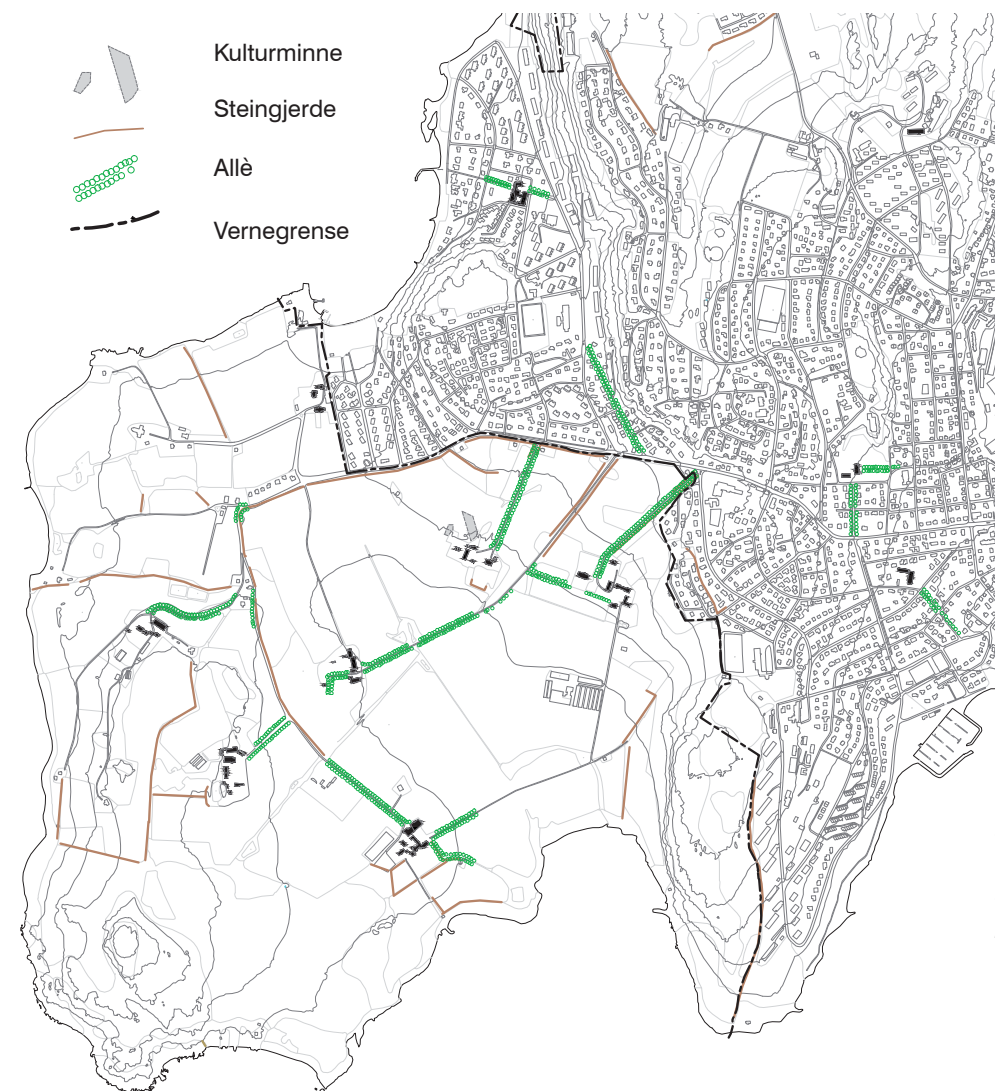

Allè plantet mellom 1800 og 1893-94

(Originalmålinger, 1893-94 Statens kartverk)

MÅLESTOKK: 1:25 000

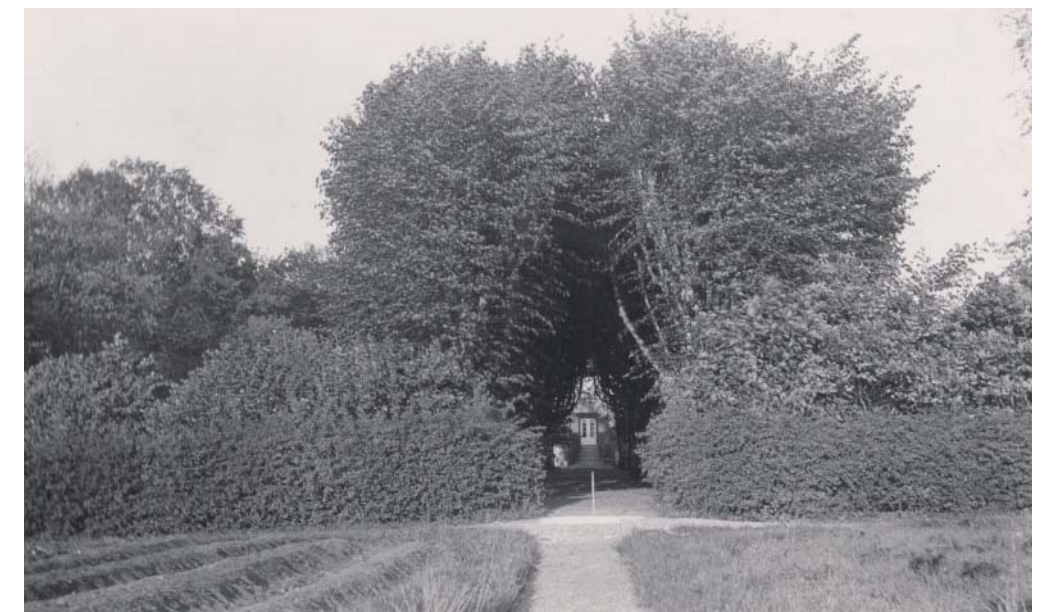

(Kartet er utarbeidet på grunnlag av Fylkesmannen i Østfold Miljøvern-avdelingen 1988 og Norge digitalt 2010)

MÅLESTOKK: 1:25 000

MÅLESTOKK: 1:25 000

På grunn av lesbarheten er allèene sirklet inn på de historiske kartene. Som vi ser av Fouer Richters kart fra ca 1800 har Orkerød, Kubberød, Torderød og Grimsrød allèer langs hovedadkomsten til gårdene. Originalmålinger fra 1893-94 viser at Albyallèen er plantet etter 1800, og det samme gjelder Refsnesallèen. Det er usikkert hvor detaljert kartene er tegnet med hensyn til allèer. Mindre allee-er som i hovedsak er integrert i hageanlegget kan være utelatt. Ett eksempel som kan tyde på dette, er lindehallen på Refsnes som på fotografiet under ser fullvokst ut allerede i 1915. Kart over dagens situasjon viser at mange av det 18. århundre fremdeles preger landskapet på Søndre Jeløy. Refsnesallèen er redusert på grunn av utbyggingen etter 2. verdenskrig.

Lindehall i sentralaksen på Refsnes sett fra sjøsiden (Schnitler ca. 1915)

Lindeallèen som fører inn til Alby ligger skjevt i forhold til hovedentrèen uten at dette oppfattes med det blotte øyet.

Dobbelallèen på Orkerød gikk i øst-vestlig retning. Veien førte fra gården ned til Mossesundet. Tett frisert granhekk lå innenfor en allè med store løvtrær. Årstall ukjent (Fredrikstad kommune)

Allèen ligger i midtaksen av hovedbygningen på Refsnes.

Allèer og
steingjerder STEINGJERDER

Steingjerde forsterker perspektivvirkningen i allèen på Kubberød

Steingjerde langs skogssti på Alby (Persvik)

Steingjerde inngjerder hagen på Kubberød (Persvik)

Gårdene med hageanlegg

Denne delen av analysen skal gi et bilde av hovedtrekkene i utviklingen av hageanleggene på søndre Jeløy, de ulike stilartene som er representert med typiske elementer og eventuelle unike særtrekk. I utvalget av gårder er det tatt utgangspunkt i de som er kartfestet på Fourer Richters kart fra ca. 1800. Trenden med lystgårder hadde da vart noen tiår og flere større hageanlegg er allerede anlagt. Andre har sin storhetstid noe senere. De fleste av gårdene har vekselvis vært drevet som ordinære gårdsbruk der eieren var bosatt på gården, og fungert som lystgård med eier bosatt i Moss eller Kristiania. I analysen er gårdene derfor ikke valgt ut fra om de har vært lystgårder, men ut fra om det på ett tidspunkt har hatt et hageanlegg av en viss størrelse. Dette er gjort for å få et overblikk over hvilke hagestiler som har vært representert på søndre Jeløy. Utvalget er også gjort ut fra hvilke kilder som har vært relativt lett tilgjengelige. Gårder som et utelatt kan derfor ha "uoppdagede" eldre hageanlegg, men vi antar at utvalget vi viser gir et godt bilde av hovedtrekkene.

Fourer Richters kart fra ca 1800, (Statens kartverk)

MÅLESTOKK: 1:15 000

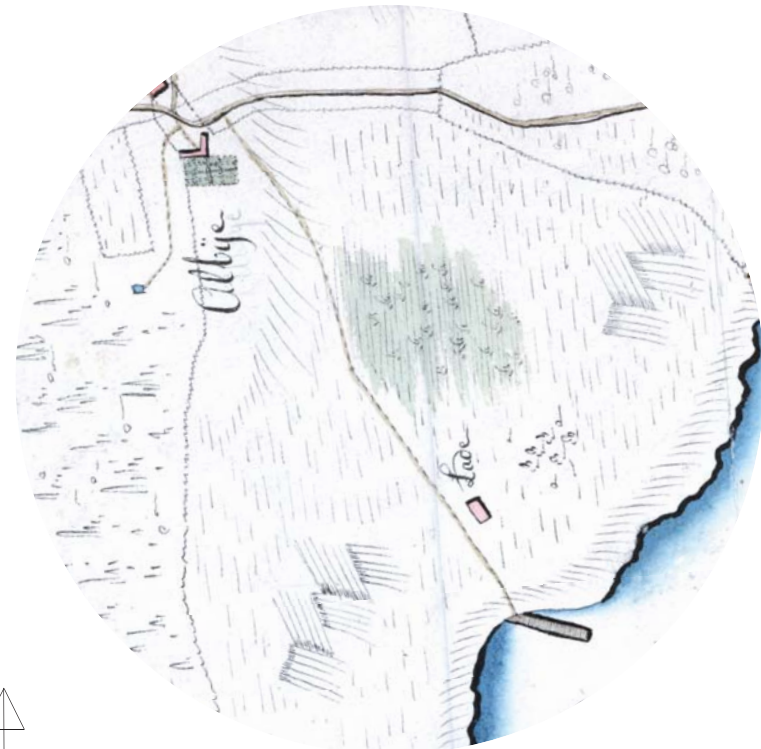
ALBY

Opprinnelse: Alby regnes som den eldste gården på Søndre Jeløy. Den omtales så tidlig som 1385 i Diplomataricum Norvegicum – dvs. i vikingtiden. (Schulstad 1968)

Epoker: Det har i Albys historie vært mange og forholdsvis hyppige eierskifter. Her nevnes kun enkelte eiere. I 1824 kjøpte Jonas Anton Hjelm Alby, og gårdens storhetstid innledes (1824-1848). Gården ble benyttet som lystgård. Hjelm er omtalt som en fargerik og temperamentsfull stortingsmann og advokat. Flere eierer fulgte etter Hjelm, deriblant Bjørnstadfamilien som kjøpte gården i 1901. I 1963 kjøpte Moss kommune Alby gård i den hensikt å gjøre den til en besøks- og utfluktpark for folk i kommunen. (Kristiansen 1995). I 1967 flyttet Galleri F15 inn i hovedbygningen. I dag huser gården også Jeløy naturhus, administrasjonen til Momentum og en kafé (Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen 1988)

Bildet er tatt fra hagen på Alby en sommerdag i 1931. Hovedbygningen i bakgrunnen (Fredrikstad kommune).

Fourer Richters kart ca 1800. Hovedankomst til Alby var veien fra Kubberød og Reier i øst. (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Hageanlegget: På Fourer Richters kart ca. 1800 sees kun en liten hage på Alby. Denne lå tett inntil huset, og er inndelt i kvarterer, som har kryssganger etter renessansemønster. Eierne Sofie og Jonas Anthon Hjelm hadde stor interesse for hage, og anla et hageanlegg med barokke hovedelementer fra 1824-1848. Denne perioden tegnes som storhetstid på Alby, med selskapeligheter og hagefester. Hageanleggets planløsning var ikke strengt symmetrisk. Trikset med en hovedallè av lindetrær som fører skjevt inn til gården, og at det allikevel oppfattes som rett, er kjent fra anlegg i inn- og utland (Bruun 1985). Blant andre elementer som fantes her var flere allèer, Alby-bryggen, fiskepark med karudser, grotte, kinesisk lysthus og kaninøy med vanngrav rundt og med vindelbro over. Denne var bygd som et snegleberg med spiralformet gang til toppen. Snegleberg er et gammelt orientalsk motiv, som kom til Europa under renessansen og ble svært populært også i Norge.

Oppmurt aha - den subtile høydeforskjellen inn mot hagen oppdages ved nærmere ettersyn (Persvik).

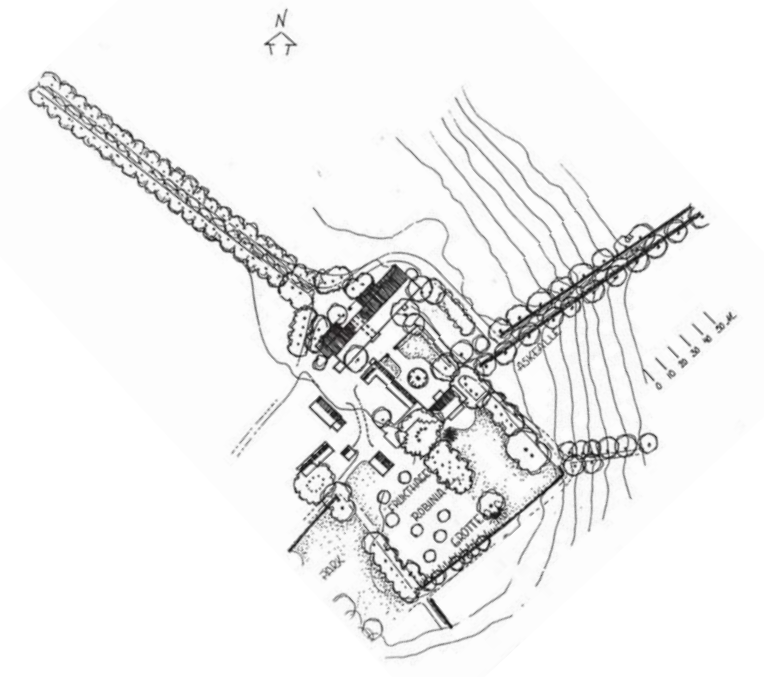
Dagens situasjon - satellittfoto (Google)

(Bruun 1986) Videre fantes indisk bihus, svevende lysthus i lønnetrærnes kroner, med en 24 trinn trapp skjult av bladverk og overhengende greiner. Inne i lysthuset var det en murt kaminovn der man kunne koke kaffe og varm sjokolade (Lindbæk 1929). Hagen hadde i tillegg frodige blomsterbed. På plenen sto en vannfontene (Bruun1985). Et viktig element fra den tiden er den perspektiviske illusjon av at havet er i direkte forbindelse med hagen, og en forlengelse av denne. Havet trekkes inn i hagen ved hjelp av subtile høydeforskjeller foran en mur. Denne «aha-effekten» setter Alby i særstilling blant Norges hager. (Bruun1985). I dag gjenspeiler hageanlegget fortsatt noen av denne epokens og dermed barokkens strukturer med blant annet akser, siktlinjer, perspektiver og allèer. Anlegget bærer i dag preg av begrenset skjøtsel.

Planter: Lønnetrærne ble plantet en gang mellom 1870 og 1880. (Schulstad 1968) En sterk interesse for eksotiske planteslag er et karakteristisk trekk for herskaphager på slutten av 1800-tallet. I hageanlegget på Alby kan vi se rester av dette. Magne Bruun nevner giftblomst (*Scopolia officinalis*) og kjempeturk (*Lactuca machrophylla*), som er naturalisert i skogen vest for parken/hagen. (Bruun1985). I familien Bjørnstads periode ble det blant annet plantet lerketrær, Falsk akasie, nye sorter lindetrær og tobakksplanter. (kopi fra arkivet på Alby gård)

Gartnere: Alby hadde egen gartner i Hjelms tid (Lindbæk 1929) og må antagelig også ha hatt det senere på grunn av det omfattende hageanlegget.

Arkitektur: I 1866 brant samtlige hus på Alby ned for andre gang, og to år senere, under familien Sundts eierskap, sto ny hovedbygning på plass i empiristil (nyklassisistisk). En unikt formet silo – en av Norges første – ble samtidig satt opp. Disse bygningene står fremdeles (Schulstad 1968)

Situasjonsplan 1960 (Bruun 2007) Hovedankomst fra nordvest gjennom lindealleen.

GRØNLI

Opprinnelse: Grønli var opprinnelig en husmannsplass under Alby, men ble skilt ut i 1813. (Schilvold 2006)

Epoker: Fra 1813 var gården lystgård for Momme Peterson. Gården ble deretter solgt til enken Ingeborg Rosenberg i 1893. Grønli var i Rosenbergfamiliens eie helt til familien Mamen overtok gården i 1982. (Schilvold 2006)

Hageanlegget: På Fourer Richters kart fra ca.1800 sees ingen hage på Grønli. Hage ble først anlagt da Momme Peterson kjøpte gården i 1813.

Alleene gjør at anlegget kan minne om barokken, men planløsningen for øvrig er ikke barokk, men snarere landskapsstil (Bruun 2007). I følge Schnitler hadde Grønli den lengste og fineste alleen i landet (700 m). Alleene stammer antagelig fra Momme Petersons

tid. (Schnitler 1916) Innkjørselsalleen er 400 m og fører opp til gården fra nordøst. Den består av lind, ask og hestekastanje. Gårdsplassen var på tre sider omgitt av en mur av klippet lind. En ny allee førte tidligere ut fra tunet mot sør. Denne alleen besto kun av parklind og var frem til 1920 årene klippet i en kubisk form. (Bruun 2007) I 2008 ble nesten hele alleen rasert på grunn av storm(yr.no 2008)

Både sør og vest for hovedbygningen ligger en hage i landskapsstil (Bruun 2007) den hadde vanddam med karper, fontene og en liten kunstig øy mellom eiketrærne, og en påkostet lekestue med møbler kjøkkenkrok og skorstein (Schilvold 2006). Store deler av anlegget er i dag restaurert. (Bruun 2007)

Planter: I 1985 ble det registrert flere sjeldne treslag som edelkastanje (*Castanea sativa*), brokbladet lønn, hengeask (*Fraxinus*

excelsior pendula) og engelsk alm (*Ulmus procera*). Andre planter som fantes er hestekastanje(*Aesculus hippocastanum*), hengebjørk (*Betula pendula*), buksbom (*Buxus sempervirens*), blodbøk (*Fagus sylvatica atropunicea*), eik (*Quercus robur*), rogn (*Sorbus intermedia*), parklind (*Tilia europaea*), thuja (*Thuja occidentalis*) og alm (*Ulmus glabra*) (Bruun 1985).

Gartnere: Momme Peterson fikk hjelp av den tyske gartneren C. Reissmann (Bruun 2007). Familien Rosenberg hadde to gartnere. (Schilvold 2006)

Grønli 1930 (Fredrikstad kommune)

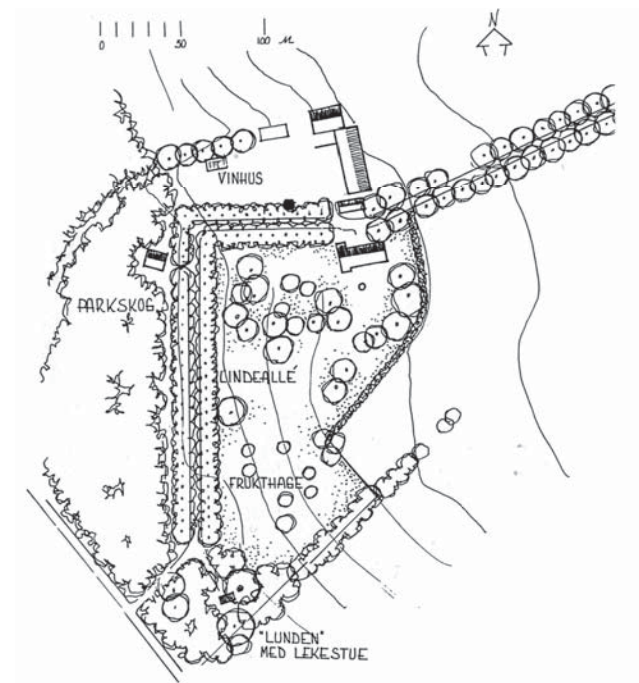
Grønli februar 2010. Styvet lindealle fører til gården fra sør

Fourer Richters kart ca 1800 (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satelittfoto (Google)

Situasjonsplan 1915 (Bruun 2007)

KUBBERØD

Opprinnelse: Gården var i Thaulowfamiliens eie fra begynnelsen av 1700- tallet. (Schilvold 2006)

Epoker: Lagmann Andreas Hanssen (1711-90) og hans kone Anne (født Thaulow) flyttet til gården og anla hagen ca. 1750 (Schnitler 1916.) Det er dermed det første større hageanlegg på Jeløya. Med dette kom trenden med løkker og lystgårder til Moss. Hagen hadde antagelig sin storhetstid frem til Lagmann Hanssens datter solgte gården i 1810. Senere har gården hatt en rekke eierskifter (Bruun 1985). I dag eies gården av Peder Backe som har oppgradert deler av anlegget og driver stall for spranghester.

Hageanlegget: På Fourer Richters kart sees en alleè som fører inn til gården fra nord og en hage i renessansestil med kvadratiske

kvarterer, symmetrisk på begge sider av en midtakse. Tre kvarterer hadde en tradisjonell diagonalinndeling. Hagen var avgrenset av en mur i dropptein i sør og øst. Det var også anlagt en frukthage med 200 frukttrær. Fersken og aprikos ble dyrket på spalierte trær. På Schnitlers tid stod to kuppelformede lindetrær utenfor hovedinngangen. (Bruun 1985)

I 1912 var hagen gjengrodd og forfallen, og i 1960 var parterrehagen blitt grønnsaksland (Bruun 1985). I dag er dette en stor plen. Alleen eksisterer fremdeles og består hovedsakelig av lind.

Planter: Etter 1750 ble det ifølge Bruun 1985, dyrket Lind, samt fersken og aprikos på spalierte trær.

Gartner: Den tyske gartneren Christopher Reier antas å ha hatt med anlegget på Kubberød å gjøre. Han skal også ha plantet flere

av alleene på Jeløya. (Bruun 1985)

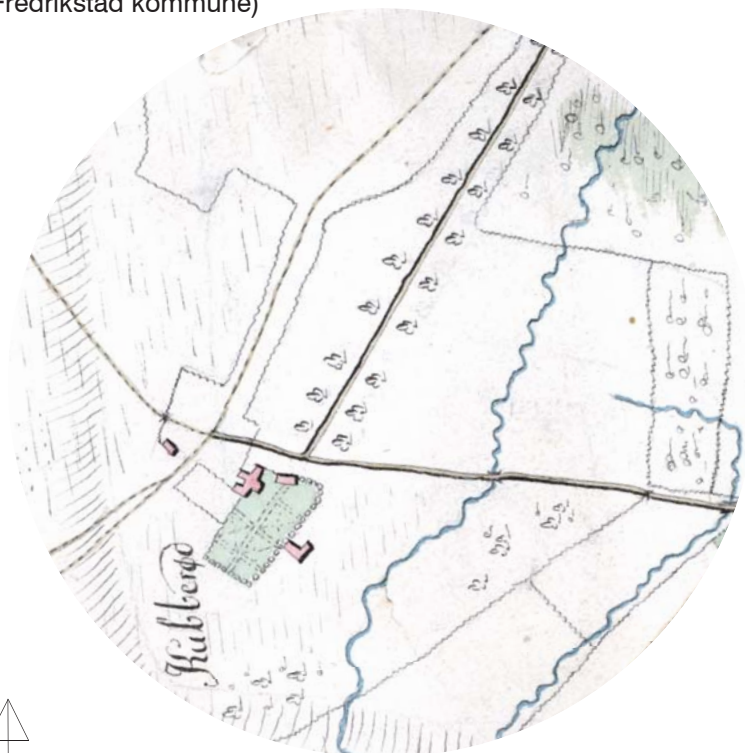
Arkitektur: Hovedbygningen ble oppført ca. 1750 (Bruun 1985) i rokokkostil med mansard tak. (Schilvold 2006)

Kubberød 1920, Lysthus oppe i trærne, med trapp opp. (Fredrikstad kommune)

Parkanlegget er i dag stort sett plenarealer uten detaljer. (Persvik)

Fourer Richters kart ca 1800 (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satellittfoto (Google)

ORKERØD

Opprinnelse: Navnet Orkerød skal visstnok komme av mannsnavnet Orækja som betyr «den uværne». Orkerød hørte til Tunbergergodset etter 1320. Det usikkert når gården kom i privat eie. (Kristiansen 1995)

Epoker: Familien Gude eide gården en periode på 1700- tallet. Gude anla antagelig hagen/parkanlegget og alléen. Henrik Gerner eide gården fra 1842-1848. I perioden 1848 fram til 1858 var Christian H. Bassøe eier. Han var ordfører i Moss, og hadde brennevinproduksjon, sagbruk, korn og trelasthandel. Eiere etter dette var Jens Ludvig Gerner. Han hadde to sønner, den ene Fredrik Gerner, overtok etter hvert Orkerød. Dronning Sofie bodde sommeren 1878 på Orkerød. Flere kongelige besøkte byen, og «en

stakket sommer levde og åndet Moss for kongeligheter». På slutten av 1800-tallet overtok frimurerordenen og gjorde gården om til barnehjem. Orkerød var barnehjem fram til andre verdenskrig. Oslo kommune kjøpte stedet i 1954, og etablerte en institusjon for psykisk utviklingshemmede. Hagen ble seksjonert ut til boligtomter. Nåværende eier er Moss kommune og bygningen huser i dag et sykehjem. (Kristiansen 1995)

Hageanlegg: På Fourer Richters kart fra ca. 1800 sees en relativt stor hage. Den er inndelt i kvarterer med kryssganger etter renesansemønster. En alleé leder fra hagen og bort til et lysthus.

familien Gerner. I 1870-80-årene utfoldet det seg et rikt selskapsliv på gården. Rambergalleen var hovedadkomsten til Orkerød. Her førte en dobbel allè opp til hovedentreen. Den innerste rekken var en tett granhekk. Den ytre allèen var store trær. (Kristiansen 1995). Orkerød ligger i dag omgitt av nyere bygningsstruktur.

Arkitektur: Orkerød var opprinnelig bygget i overgangen mellom rokokko og empire på slutten av 1700- tallet. Bygningen brant i 1868 og ny hovedbygning ble oppført i sveitserstil. Denne brant ned i 1920. (Kristiansen 1995)

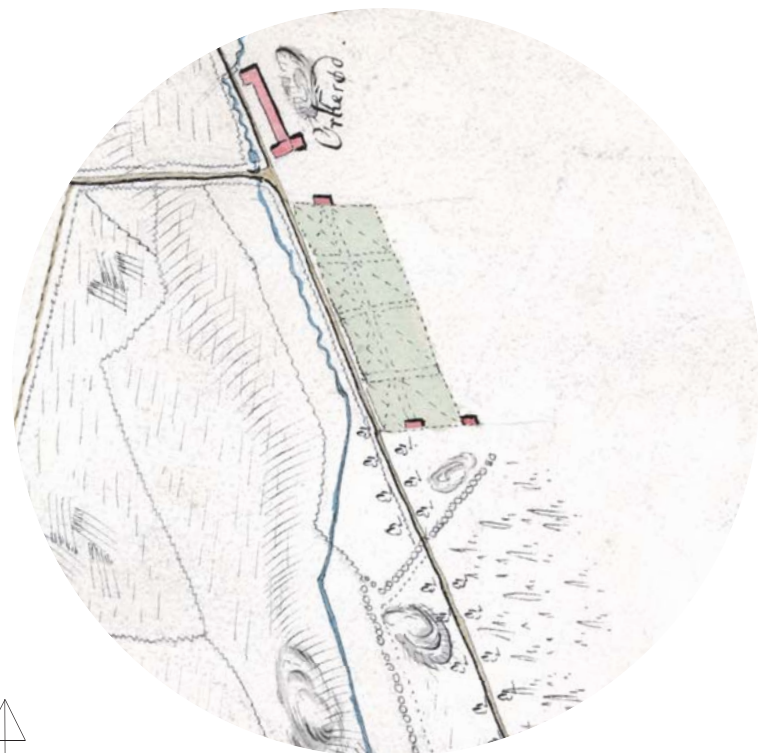
Parkanlegget på midten av 1800-tallet var i landskpasstil, anlagt av

Orkerød barnehjem 1902. Bildet viser deler frukthagen. (Fredrikstad kommune)

Orkerød haveby 1960. Hagen på Orkerød er blitt boligområde (Fredrikstad kommune)

Fourer Richters kart ca 1800 (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satelittfoto (Google)

REFSNES

Opprinnelse:

Allerede før 1400- tallet var det en gård på Refsnes. Gården har vært eiet både av Oslo biskopen og private eiere (Brinch 1958).

Epoker: Trelasthandler David Crystie den eldre kjøpte gården i 1794 og bygget en lystgård på stedet. Konsul Lorentz Meyers kjøpte Refsnes i 1855. Stedet ble i familien frem til 1938 da Olav Fjeld kjøpte Refsnes. Han åpnet "Slottsrestauranten" og innledet epoken med kommersiell drift på Refsnes. Deler av eiendommen ble lagt ut til boligtomter. I 1955 overtok Armand og Preben Bjørn Christiansen og restaurantdriften fortsatte.

I 1971 inngikk eierne kompaniskap med Moss Industriforening og Refsnes fikk en hotellfløy som senere ble utvidet. I 1998 overtok familien Salbuvik Refsnes Gods som også i dag drives som hotell. (Johannessen 2001)

Hageanlegg: Utforming av hus og hage har fellestrekk med Torderød (Bruun1985). På Fourer Richters kart fra 1800 sees ett grønt felt med et kryss som kan tolkes som en liten parterrehage i renessansestil.

På pennetegningen laget av H. Grosch fra rundt 1810 sees vegetasjon i midtaksen på husets sjøside som kan tolkes som en ung utgave av den barokke lindehallen som vises på senere fotografier. Schnitler nevner også at det skal ha vært fruktparterre på hver side av lindehallen (Schnitler 1916). En alleè førte helt fra Tronvikveien og gjorde etter hvert en sving inn mot midtaksen på inngangssiden på Refsnes. Denne akse fortsatte så gjennom huset og ut gjennom lindehallen på hagesiden hvor det var fri sikt helt ned til sjøen. I dag er den lange alleè fra Tronvikveien delvis borte på grunn av bebyggelsen som kom på 1960- tallet. Det gikk også en alleè på skrå vestover ned til sjøen. Denne alleen finnes det noen rester av

i dag. En alleè som gikk syddover fra huset førte til et område kalt "Lunden". Området sees på ett maleri av Peder Balke fra 1856. Det viser en paviljong på en liten høyde vest for hovedbygningen. "Lunden" omtales som en "fri naturpark"(Schnitler 1916). I dag er både alleen og paviljongen borte på grunn av boligutbyggingen. Dagens anlegg er sterkt redusert og består kun av den barokke delen av anlegget.

Arkitektur: Bygningsmassen består av et empirihus med mansardtak, som fikk tilført to tårn, antagelig i 1860. Tilbygget er fra 1970-tallet (Johannessen 2001).

Det vil bli foretatt en historisk analyse av hageanlegget i del to av denne oppgaven.

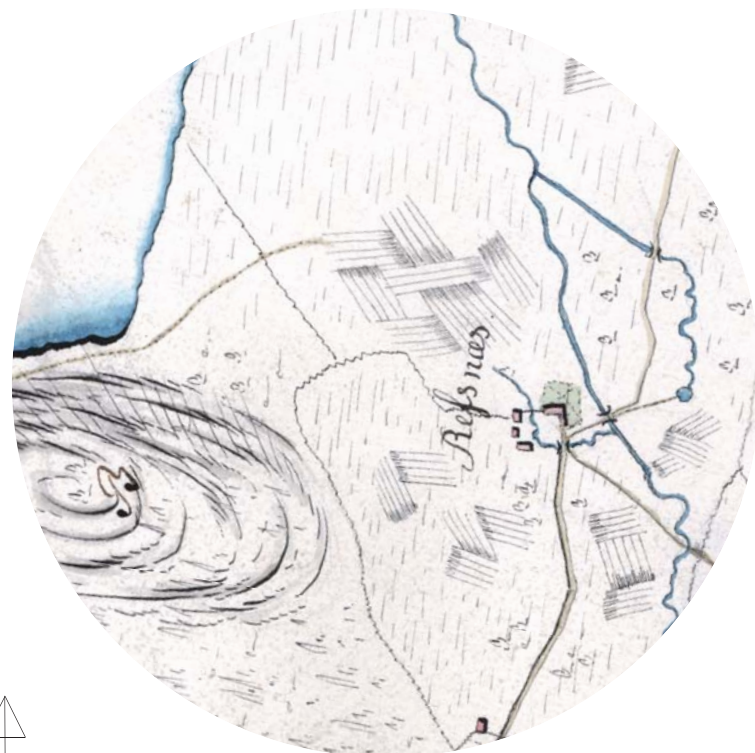
Akvarell av Refsnes gård, Heinrich Grosch, ca 1810 (Nasjonalgalleriet 2010)

Refsnes 1856, Peder Balke (Brinch 1958)

Hovedbygningen på Refsnes og lindealleen i 1959 (UMB, ILP-arkiv)

Fourer Richters kart ca 1800 (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satellittfoto (Google)

Hagen på Refsnes i dag

REIER

Opprinnelse: Reier var boplass fra yngre steinalder. Gården har vært både selvstendig gårdsbruk, underlagt Oslo Bispestol, Værne Kloster og kongen før Andreas Chrystie d.y. kjøpte gården i 1787. (Ringdal 1989)

Epoker: Gården har hatt mange eierskifter. En anleggsgartner fra Tyskland kjøpte muligens Reier i 1770. Han het Christopher Reier og skal ha plantet mange av alleene på Søndre Jeløy (Kristiansen 1995). Da Andreas Chrystie d.y. kjøpte gården i 1787 flyttet han gårdstunet, og anla et barokkpreget hageanlegg. I 1902 kjøpte overingeniør Oscar Pedersen gården. Han utvidet hovedbygningen og skal ha gjort mye i parken. Familien Reier eier og driver gården i dag. Den er etterkommere etter en husmann på Reier som het Christopher Jonsen (1765-1849) (Schilvold 2006).

Hageanlegg: Fourer Richters kart fra ca 1800 viser bare en liten parterrehage på Reier. Andreas Chrystie d.y. skal ha anlagt et barokkpreget anlegg, men det må altså ha kommet senere. Det barokkpregede anlegget ble senere delvis omlagt, men kan likevel spores i kartet over Reier og Kubberød fra 1912. Kartet viser et anlegg med aksialitet, men med landskapstilens slyngende stier. På kartet fører en lang alleé fra Tronvikveien og ned til gården på nordsiden. Her finnes en rektangulær parterreflate foran hovedbygningen. Denne er avgrenset av lindealleen mot øst og en naturlig park med eiketrær mot vest. Mot nord er parterret avgrenset av en tverrgående kanal. Nord for denne kanalen er det en frukt og nyttehage inndelt i rektangulære felter innhegnet av bærhekker. Det sirkelrunde bassenget som ligger i midtaksen framfor hovedbygningen i nord skal tidligere ha hatt en stensatt øy tilplantet med grantrær. Mot sør viser kartet en rektangulær terrasse på størrelse med huset. Murer med ballustrader i "italiensk renessansesstil" støtter opp terrassen (antagelig anlagt på begynnelsen av 1900-tallet).

Deretter følger et trapeanlegg som leder ned til et lavere parti med frukttrær. En grusgang går gjennom hele sentralaksen. To steder er denne utvidet til sirkler og i minst en av dem var det plassert blomsterurner. I vest ligger et landskaplig anlegg med slyngende stier og et oppmurt snegleberg med vanngrav i halvsirkel på forsiden. Bare to er bevart i Norge, det ene her på Reier. I øst ser en et naturlig skogsområde og her skal det ha stått en paviljong utformet som rundtempel med seks søyler. I 1985 var det lite igjen av hageanlegget på kartet fra 1912. Blant annet var kanalen fylt igjen. Terrassen på sydsiden var uforandret. Resten av anlegget mot syd var ordinær frukthage. Alleen fra Tronvikveien var imidlertid bevart. (Bruun 1985) I hovedtrekk er dette også situasjonen i dag.

Gartner: Gården ble muligens eiet av den tyske anleggsgartneren Christopher Reier en periode fra 1770 (Kristiansen 1995).

Hans Christophersen (1804-1880), kalt Hans Gartner var en tid på gården. Han skal ha importert lind fra Schleswig Holstein og han skal også ha vært den første i landet som importerte pyntegresskar. (Schilvold 2006)

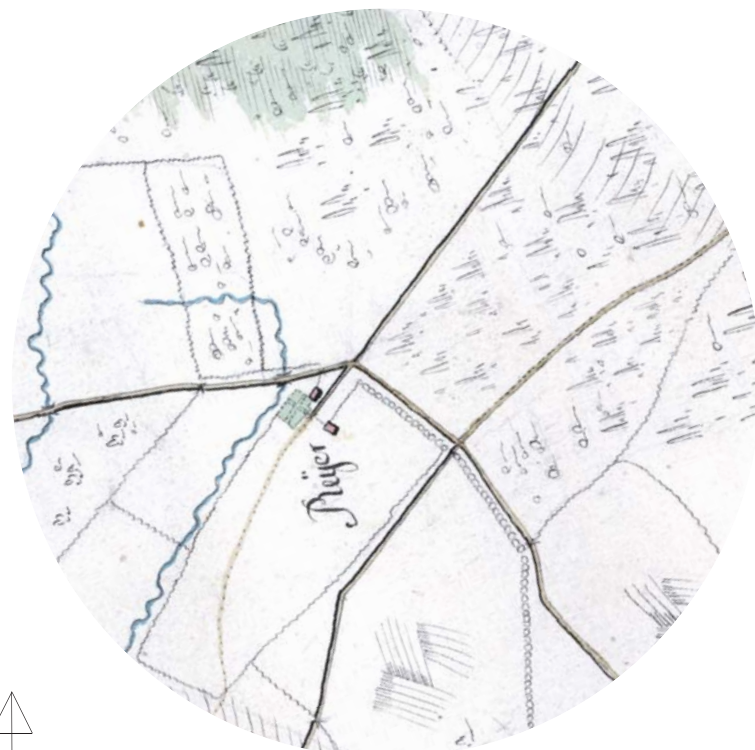
Arkitektur: Hovedbygningen er bygget i minst to etapper. I 1787 bygget Andreas Chrystie d.y. en bygning på en etasje som ble påbygget av overingeniør Oscar Pedersen etter at han kjøpte gården i 1902. (Schilvold 2006)

Reier sett fra parkanlegget i sør. (Fredrikstad kommune)

Terrassen sett fra bygningen anno 2009. (Persvik)

Fourer Richters kart ca 1800 (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satellittfoto (Google)

Situasjonsplan fra 1912 (Bruun 1985)

RØED

Opprinnelse: Raet - moreneryggen fra etter siste istid (10.000 år siden) - går igjen i stedsnavnet Radet, Råde og videre til navnet Røed. Navnet viser dermed til at gården er fra sen vikingtid, men sannsynligvis enda lenger tilbake. Det er registrert gravhaug og gamle fornminne på eiendommen (Kristiansen 1995).

Epoker: Gården har hatt mange eiere. Her nevnes kun noen. Bonden Arna Nikilsson fikk, i 1389, bygslet eiendommen på gunstige vilkår av Oslo Bispedømme. I 1723 var gården i trelasthandleren Just Treschows eie. Ole Olsen Røed eide gården fram til 1848, dvs. samtidig som familien Hjelm bodde på Alby gård. Under denne perioden tiltvang Hjelm seg adkomstvei over Røeds eiendom som i dag er hovedadkomsten til Alby. I 1897 kjøpte H. Fries Schwenzen gården. Han var kunstmaler av yrke og ingen typisk bonde. Han var blant annet hesteinteressert og glad i selskaperligheter. Dagens eiere, familien Mamen tok over eierskapet i 1975. Fra familien Mamens overtakelse og fram til i dag, har gården hatt en oppblomstring i form av aktiviteter knyttet til gårdsdriften. Hovedbygningen er restaurert, og driftsbygningene huser ulike typer aktiviteter som kafedrift, verksteder for kunsthåndverkere, galleri, etc. (Kristiansen 1995).

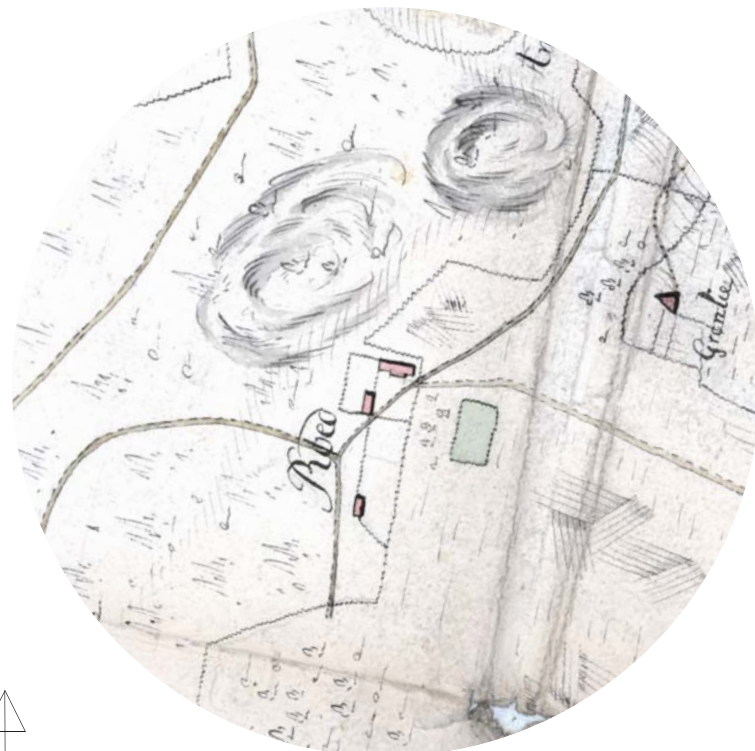
Hageanlegget: Fourer Richters kart fra ca. 1800 viser at det var en hage på Røed. Denne var løsrevet fra huset. Hagen hadde ikke inntegnet dekorative kryssganger og var trolig en ren nyttehage. Et kart over hagen fra 1904 viser flere nyttehager blant annet frukthage, men også organiske formede bed som kan tolkes som stauvedebed med dekorativt formål. Ut fra årstallet er det mulig at disse kan være anlagt etter engelsk forbilde. I vest er det en dam. En alleè fører inn mot gården fra øst og anlegget er ikke aksialt oppbygget. I Mamens periode (1975-) har eierne blant annet

etablert badestrand ved dammen, krydderhage og rosehage i renessansestil. (Kristiansen 1995)

Arkitektur: Hovedbygningen er antagelig fra 1723. Den har gjennomgått ulike stilendringer opp gjennom tidene. Familien Mamen har, etter 1975, restaurert hovedbygningen. (Mamen 2009)

En rosehage i renessansestil er anlagt i senere tid (etter 1970). Bygningen i bakgrunnen er oppført på 1980-tallet. (Persvik)

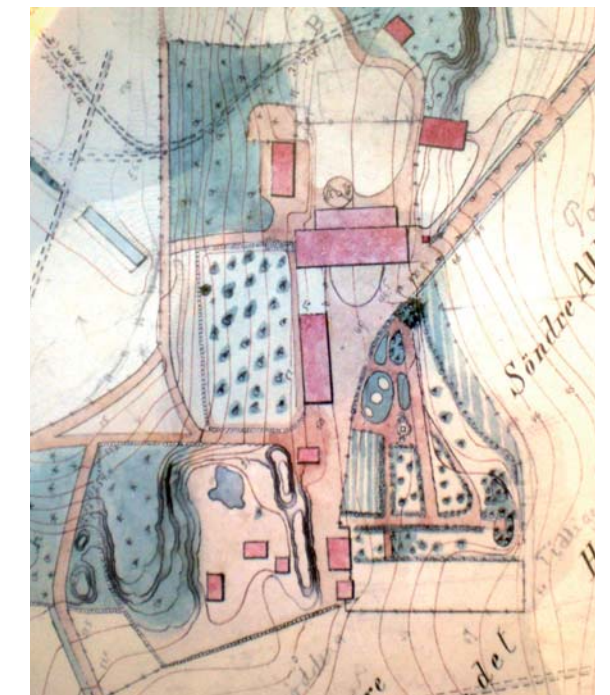

Fourer Richters kart ca 1800 (Statens kartverk)

KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satellittfoto (Google)

Situasjonsplan 1904 (avfotografert etter original på Rød 2010)

TORDERØD

Opprinnelse: Torderød skal være ryddet mellom 400-800 e. Kr. Dette var den første gården som ble fradelte Alby. (Johannessen 2001)

Epoker: Skotten Andreas (Andrew) Chrystie kjøpte gården i 1739. Sønnen David Chrystie og hans kone Sophie Elisabeth (født Thaulow) overtok gården i 1758 og anla etter datidens mote en lystgård. Da Sophie Elisabeth døde giftet David Chrystie seg på nytt med Fredrikke Elisabeth Motzfeldt som drev gården videre etter hans død. Hun har fått æren for mye i parkanlegget. Den siste i familien Chrystie på Torderød var Elisa Chrystie som døde i 1904. I testamentet uttrykket hun ønske om at hus og hage skulle bevares som det var. Familien Morterud eide gården fra 1907 til 1938 da familien Oppegaard overtok. De drev gården frem til 1958, og samarbeidet bl.a. med riksantikvaren om oppussing av bygningen. Det ble ikke foretatt større inngrep i parken. I 1958 solgte de eiendommen til Moss kommune. Deler av parken forsvant da Jeløy kirke ble bygget på 1970-tallet. Den barokke delen av hagen ble restaurert på 1990-tallet. (Johannessen 2001)

Hageanlegget: Den eldste delen av hagen på Torderød ligger mot nord og kan betegnes som renessansehage. Den bestod av et kaskadeanlegg og en urtehage med kryssganger. (Johannessen 2001) På Fourer Richters kart fra ca. 1800 er det tegnet inn et sirkelformet element som kan minne om et snegleberg eller en labyrint. Hovedtekkene av dette anlegget må være fra før 1770, da Wilse beskriver kaskadeanlegget etter en av sine mange reiser (Bruun 2007). I dag er det kun terrassene tilbake av anlegget. Den barokke delen på Torderød ligger øst for hovedbygningen. Den er aksialt oppbygget med en lindeallè i sentralaksen. På hver side av allèen sees på fourer Richters kart fra ca. 1800 rektangulære felter som skal ha vært fruktparterreer. (Bruun 2007) På

Rørdams kart fra 1836 sees to terrasser foran fasaden i øst (Bruun 1985). I Schnitlers beskrivelse nevnes en torvtrapp med halvsirkelformede trinn som fører fra terrasseplatået og ned i alleen (Schnitler 1916). Rørdams kart viser ytterligere to allèer, en inn mot tunet fra vest og en fra sør (Bruun 1985). Schnitler nevner at det skal ha eksistert en fontene med sirkulært kobberkledd basseng (Schnitler 1916). I dag er allèen fra vest forsvunnet. Resten av den barokke delen av anlegget er restaurert. I nord-øst ligger et område som på Rørdams kart kalles Lunden. Her ble det anlagt en liten park i landskapsstil. Den bestod av flere slyngende stier en liten danseplass med gressamfi og et lysthus.

Kolorert fotografi fra 1905 av Torderød gård. Vi ser en fullvokst lindeallè plantet etter 1800. Den samme lindeallèen fører opp til hovedbygningen i dag. (Fredrikstad kommune)

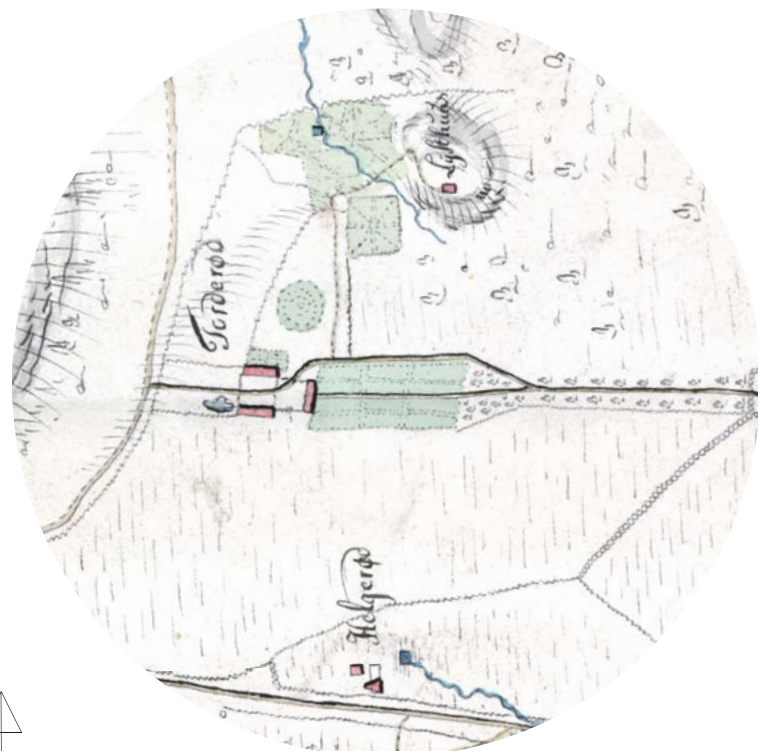
(Bruun 1985). Gressamfi og danseplass forsvant ved byggingen av Jeløy kirke på 1970-tallet. (Johannessen 2001) Resten av anlegget er i dag gjengrodd.

Planter: I 1985 ble følgende planter registrert. *Abies alba*, *Taxus baccata*, *T.B. stricta* (6m høy). *Acer pseudoplatanus flavor-var.*, *Chaenomeles lagenaria*, *Crataegus coccinea*, 4 m.h., *Crataegus oxyacantha*, *Fraxinus excelsior*, *Juglans regia*, *Quercus robur*, *Robinia pseudoacacia*, *Symphoricarpus albus*, *Syringa vulgaris*, *Syringa vulgaris*, *Sambucus nigra*, *Tilia europaea*. (Bruun 1985)

Arkitektur: Trebygning fra 1759 med mansardtak, omtales ofte som rokokko. (Johannessen 2001)

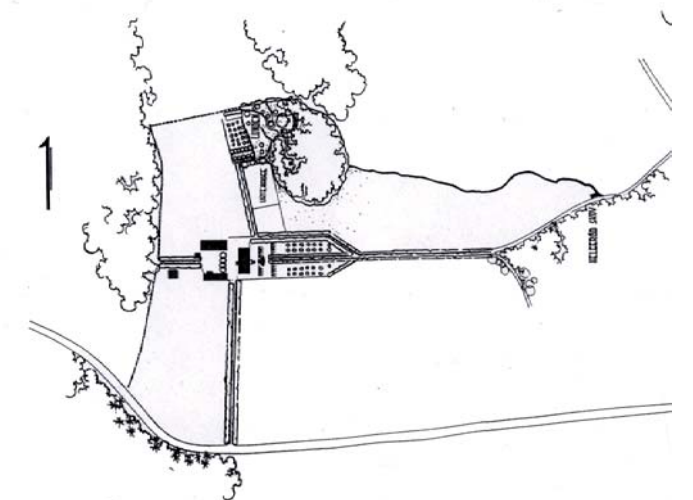
Hageallèen sett fra hagetrappa mot øst (Persvik)

Ca 1800 - Fourer Richters kart (Statens kartverk)
KARTET ER IKKE I MÅLESTOKK

Dagens situasjon - satelittfoto (Google)

Torderød. Rekonstruksjon etter Rørdams kart 1836 (UMB, ILP- arkiv)

Kunsthistorikeren C.W. Schnitler skriver i sin bok Norske haver (1916) "Vidunderlig vakker er Jeløen med sin smilende ynde, sine brede, bølgende marker, sine allèer og haver, som vidner om gammel velstand og kultur." Dette gjelder også i dag til tross for noen feilgrep i form av utbygging etter andre verdenskrig. Denne utbyggingen var imidlertid konsentrert slik at søndre del beholdt det landskapet som var og er unikt i norsk sammenheng.

Landskapsvernområdet gir et interessant historisk tilbakeblikk i et vakkert natur- og kulturlandskap, karakterisert som et herregårdslandskap. Både i og utenfor landskapsvernområdet finnes mange og tydelige spor av hageanlegg som representerer flere ulike epoker innen hagekunsten. Her finnes rester av anlegg i renesanse-, barokk- og engelsk landskapsstil. Gårdsdriften bidrar til å opprettholde de store linjene i landskapet i kontrast til skogsområdene. Området byr på mange muligheter for rekreasjon for kropp og sjel. Her finnes alt fra turveier og badestrender til kafeer og gallerier. På den måten opprettholdes tradisjonen med å bruke Jeløy som rekreasjonsområde og sosialt møtepunkt, slik overklassen benyttet sine lystgårder. I dag er Jeløya i større grad til bruk for allmennheten, hvilket er positivt.

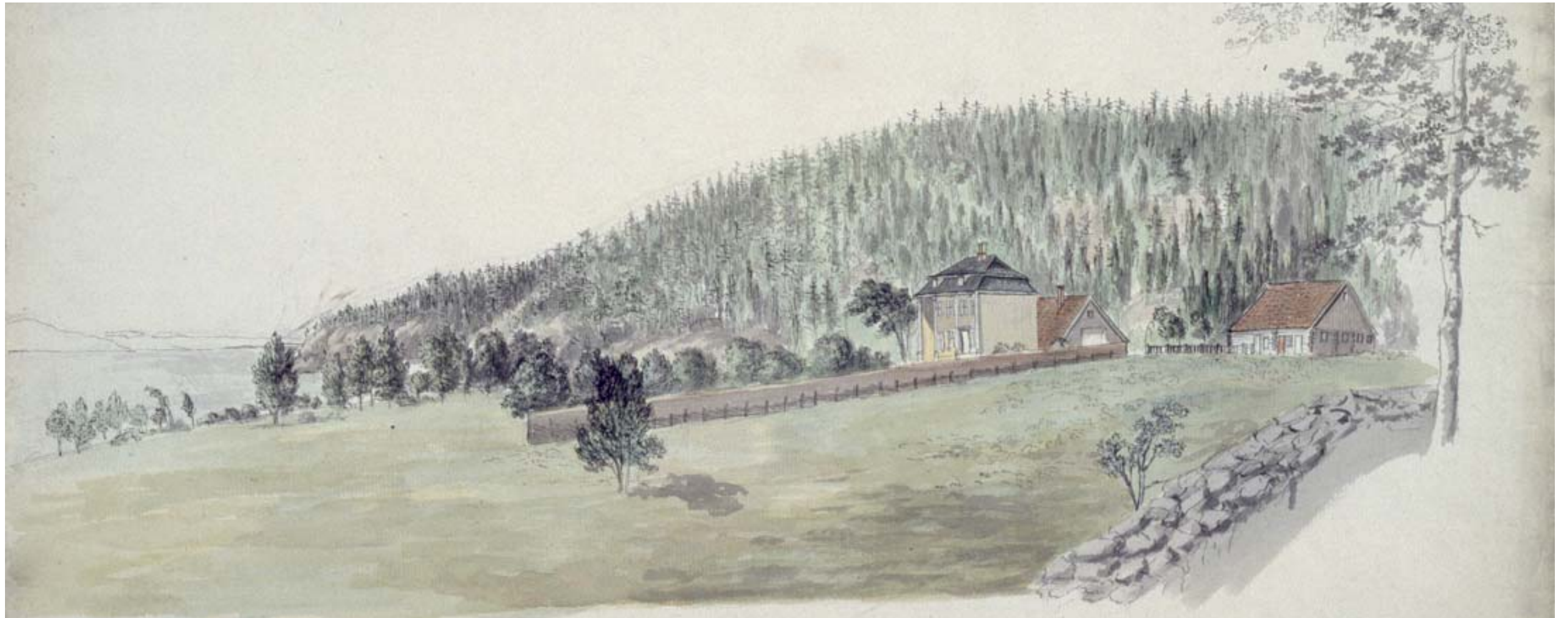
Landskapet gir i dag en unik mulighet til å hente frem hagekunst fra flere ulike epoker og gjøre den tilgjengelig for et bredere publikum. Dersom en fremhever de eldre anleggene, og eventuelt tilfører nye anlegg, vil en kunne gjøre Jeløy til et attraktivt besøkssted for folk som er interessert i hagekunst og landskapsarkitektur. Fremvisning av nye anlegg vil være i samsvar med tankegangen den gang lystgårdene ble anlagt i tråd med datidens mote i Europa. Gamle hageplanter er vanskelig å få tak i i dag. Produksjon av dette kan være en nisje for gårdsbruk på Jeløy. Dette forutsetter et økt fokus på hagekunst og landskapsarkitektur. Landskapsarkitekturen, hagekunsten og naturområdene kan tjene som idebank for videre utvikling i området.

Utfordringene i området består i å opprettholde landskapet. Utenfor landskapsvernområdet finnes det fremdeles rester av dette herregårdslandskapet i form av hager og allèer, som bør sikres bedre. Bestemmelsene i landskapsvernområdet gir beskyttelse, men også her kan det være en utfordring å holde landskapet i hevd. Dette gjelder blant annet de unike restene av flere hageanlegg som ligger på privat grunn.

Gammel Robinia med romantisk grotte i bakgrunnen. Alby (Persvik)

I analysen vil hagens epoker bli delt inn etter eiere. Dette er naturlig da eieren selvsagt har hatt stor innflytelse på hagen. Kunnskap om eierens liv og interesser vil også være en kilde til kunnskap om hagens utvikling. I analysen benyttes flere begreper fra hagekunsthistorien. De viktigste begrepene er definert i vedlegg 2 til denne oppgaven.

ANALYSEOMRÅDET

Analyseområdet er stiplet da eiendommens størrelse har variert opp gjennom årene. I sør starter stiplingen ved den gamle innkjørselsalleen til Refsnes.

Satelittfoto av Jeløy (Google)

KILDESITUASJONEN

Kildene kan deles i to kategorier primærkilder og sekundærkilder. Primærkilder er kilder fra samme periode som anlegget. Sekundærkilder er beskrivelser og gjengivelser av anlegget i ettertid. De ulike kildene må tolkes, og enkelte kan inneholde feil som leder til feiltolkning dersom en ikke oppdager feilen. Dette gjelder blant annet malerier som ofte forskjøvnet virkeligheten. Sekundærlitteratur dvs. litteratur som beskriver anlegget i ettertid kan naturlig nok også inneholde feil. Det vil bli tatt høyde for dette i tolkningen av den enkelte kilde, og alt kildemateriale vil bli sett i sammenheng med de øvrige kildene som finnes.

Jeg har søkt etter kilder på biblioteker, museer, arkiver, Statens kartverk og hos privatpersoner. Fullstendig liste over hvor det er søkt etter materiale finnes under kildelisten bakerst i oppgaven.

Det har vært relativt lett å finne litteratur om hageanlegget, selv om denne ikke er særlig omfattende. Litteraturtilgangen er naturlig nok bedre for tiden etter 1900, og det er få primærkilder.

Det har imidlertid vært svært vanskelig å finne hageplaner og detaljerte kart over området. Bakgrunnen for dette er antagelig de relativt hyppige eierskiftene fra 1938, og at eiendommen etter dette har vært benyttet som restaurant og senere hotell. Blant annet er et kart over Refsnes fra 1856, opptegnet av Cadet Ihlen sporløst forsvunnet. Kartet er nevnt i Ragna og Olav Fjeld sin orientering til "Slottsrestaurantens gjester" fra 1938. (Refsnes gods) Kartet hang da i garderoben på Refsnes. Dette ville ha vært en svært verdifull kilde til kunnskap om hagen på David og Sophie Chrysties tid.

Det har også vært vanskelig å finne annet kartmateriale, til tross for søk både privat, hos Moss kommune, Statens kartverk og Riksarkivet. Kun Fourer Richters kart fra ca. 1800 og Originalmålinger 1993-94 er funnet. Grunnen er antagelig at Jeløy ikke ble en del av Moss før i 1947. Fourer Richters kart er opptegnet for hånd, og som nevnt under den overordnede analysen er det mulig dette ikke er fullstendig når det gjelder detaljer i hageanleggene. Det samme gjelder Originalmålingene fra 1893-94 som ser ut til å ha utelatt alleer og lindehaller innen for hageanleggene.

Når det gjelder annet bildemateriale som tegninger, postkort, foto og malerier har situasjonen vært bedre. Her er det funnet materiale både hos privatpersoner og offentlige institusjoner. Et maleri av Peder Balke fra 1856 har det imidlertid ikke lyktes meg å oppspore. Dette er avbildet i Brinchs artikkel fra 1958 og denne er dermed brukt som sekundær kilde. Det samme gjelder et skråfoto fra 1934 trykket i Brichs artikkel. Til tross for bredt søk både hos Østfold fylkes billedarkiv, Moss kommune og Statens kartverk har det ikke lyktes meg å få tak i originalen. Det er imidlertid funnet et flyfoto fra 1939 hos Terratec som administrerer porteføljen av eldre flyfoto for Statens kartverk. Dette flyfotoet har vist seg å være en svært viktig primærkilde.

Av privatarkiver etter eiere er det kun funnet arkivet etter David Chrystie den eldre (1771-1835). Dette finnes i Riksarkivet, (privatarkiv 79 (1791-1861)) og inneholder både arkivet etter David Chrystie den eldre og hans nevø David Chrystie den yngre. Arkivet

er på 4, 25 hyllemeter og inneholder hovedbøker, regnskapsjournaler og kopibøker (kopi av brev). Skriften er for det meste pen, men er likevel tidkrevende å tolke. Dette er en svært viktig og omfattende primærkilde. På grunn av omfanget har det dessverre ikke vært mulig å gå gjennom dette i detalj innenfor rammen av oppgaven. Her ligger det ganske sikkert mer informasjon om driften av gården, planter som er kjøpt til hagen m.m. Jeg har benyttet en uke på dette og antar at det ville tatt ytterligere tre uker å få en mer detaljert oversikt.

Nyttig informasjon er også hentet fra samtaler med datter av den tidligere eieren Fjeld, Bodil Kase og hennes mann Øystein Kase, som begge kan huske Refsnes fra før utbyggingen.

En av David Chrystie den eldre regnskapsjournaler (Riksarkivet privatarkiv 79)

Familien Chrystie overtar Refsnes

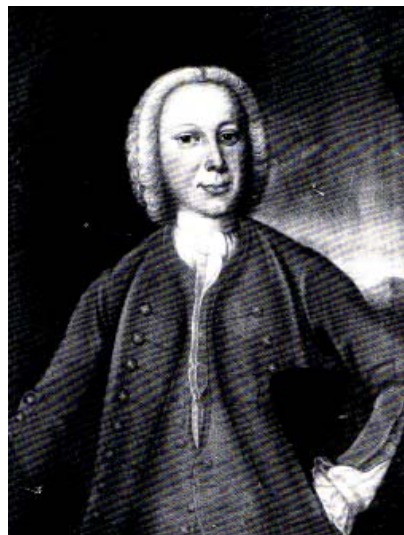
OPPRINNELSE

Navnet Refsnes har sin opprinnelse fra ordet rif som betyr rev, da det går en grunne ut i fjorden utenfor gården (Brinch 1958). Gården Refsnes ble skilt ut fra Alby og ryddet en gang i perioden 400-800 e.kr., i den såkalte folkevandringstiden (Moss kommune 2010). På 1400- tallet kom gården under Oslo biskopen og ble så sent som i 1593 omtalt i stiftsboken over kirkens gods. Gården var ikke så stor, men hadde både kvern og sag ved Mossefossen. Jens Tollefsen står oppført som eier i matrikkelen av 1723 og skipper Johannes Bache fikk skjøtet i 1758. Det var også flere eierskifter før Johannes Larsen Mørch står som eier av gården i 1794.(Brinch 1958).

FAMILIEN CHRYSTIE

Kildene spriker angående når familien Chrystie overtok Refsnes. Det er også uklart hvem i familien Chrystie som først overtok. Ragna og Olav Fjeld nevner, i sin orientering til Slottsrestaurantens gjester, en delingsforretning av 12. desember 1769 hvor eiendommen ble utskilt fra Ramberg gård og gikk over i Davis Chrystie den eldstes eie. I Moss bys historie (Ringdal 1989) sies det at David Chrystie den eldste kjøpte Refsnes i 1794. Brinc (1958) mener at eiendommen ble solgt av Johannes Larsen Mørch for 3600 spesiedaler til David Chrystie den eldre i 1794.

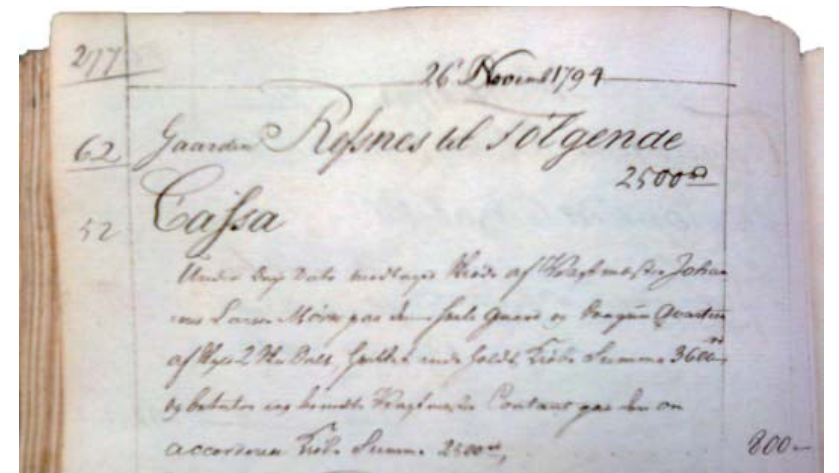
Det er altså tre som heter David Chrystie og for å skille dem fra hverandre er de i Moss ofte kalt Davis Chrystie den eldste (f. 1729-96) som er far til David Chrystie den eldre (f. 1771-1835) som igjen er onkel til David Chrystie den yngre (f.1791-1856). At det er tre som har samme navn kan ha ført tilfeiltolkninger angående hvem som kjøpte gården.

David Chrystie den eldste (1729-96) (Ringdal 1989- original på Norsk Folkemuseum)

David Chrystie den eldre (1771-1835)(Ringdal 1989- original på Nasjonalgalleriet)

David Chrystie den eldre (1771-1835) kjøper gården Refsnes av Johannes Larsen Mørck for 3600 riksdaler 26.november 1794. (Riksarkivet. Privatarkiv 79 Journal A 1792-96)

David Chrystie den yngre (1791-1856)(Norsk folkemuseum)

Hagen i David den eldre og Elisabeth Chrysties eiertid

1794-1844

David Chrystie den eldre i 1801. Malt av Jens Juel. Tidens største portrettmaler. Han er kledd i typiske empireklær og uten parykk som gikk av moten med empiristilen. (Ringdal 1989, original på Nasjonalgalleriet)

Sophie Chrystie i 1801. Malt av Jens Juel. Tidens største portrettmaler. Hun er kledd i typiske empireklær og uten parykk som gikk av moten med empiristilen. (Ringdal 1989, original på Nasjonalgalleriet)

For å få en forståelse av lystgården Refsnes er det viktig å danne seg et bilde av samtiden, gårdens eiere og det livet de levde.

SAMFUNNET

Dette var på slutten av den såkalte opplysningstiden i Europa. En periode med store politiske, vitenskapelige og humanistiske endringer. Naturvitenskapen hadde hatt en rivende utvikling i perioden. Det ble stilt krav om folkestyre, menneskerettigheter og reduksjon av kirkens makt i samfunnet. Kimen til likestilling av kvinner og menn ble sådd i denne perioden. Man mente at gjennom opplysning av folket kunne det dannes et bedre samfunn.

Norske handelsmenn opplevde en eventyrlig økonomisk vekst på slutten av 1700 og begynnelsen av 1800-tallet. Dette gjaldt særlig trelasthandlerne. I flere av kystbyene bygget rike handelsmenn lystgårder med hus og hageanlegg i tråd med datidens mote i Europa. (J.P.Collett og B. Frydenlund 2008). Dette ble gjerne gjort for å imponere utenlandske handelspartnere (Dietze 2008). Handelsmennene var også opptatt av kunnskap og folkeopplysning i tråd med datidens strømninger. De dannet, sammen med embetsmenn og akademikere en kulturell og økonomisk overklasse i Norge. (J.P.Collett og B. Frydenlund 2008)

DAVID CHRYSTIE DEN ELDRE (1771-1835)

David Chrystie den eldre eller "Smukke David" som han også ble kaldt var sønn av David Chrystie den eldste (1729-96) Sophie Elisabeth Thaulow, eldste datter i den velstående Thaulow familien som også holdt til i Moss. Familien Chrystie var opprinnelig fra Skottland (Johannesen 2001).

David Chrystie den eldre drev med trelasthandel som sin farfar og far. I 1792 startet han sin egen trelastforretning bare 21 år gammel (Brinch 1958). Prisene på trelast hadde økt sterkt fra midten av 1700-tallet og det økonomiske utbytte av handelen var derfor stort (Ringdal 1989). Av regnskapene fremgår det at han allerede 31. Desember 1792 hadde opparbeidet seg en kapital på 6892 riksdaler, og samme dato året etter var kapitalen nær fordoblet til 12 984 riksdaler. Regnskapene viser at han ikke bare konsentrerte seg om trelast. Han drev også med frakt av annet gods fra Norge og kjøpte vin (bl.a. fra Bourdeaux), korn, kaffe, sukker, tøy og såkalte franske fruktvarer i utlandet. Franske fruktvarer var en samlebetegnelse på valnøtter, kapers, cathrine blommer, oliven og olivenolje. Det er også mulig han fraktet planter fra utlandet. I en av regnskapsjournalene er det blant annet nevnt at hans stemor på Torderød betaler for to "orangen" (Riksarkivet, privatarkiv 79). Dietze har i sin doktoravhandling (2006) antydnet at skip som transporterte tømmer fra Norge kan ha fraktet planter på tilbaketuren.

Regnskapene viser at David Chrystie den eldre eksporterte trelasten hovedsakelig til England og Nederland. I følge Ringdal (1989) skjelnet han til Bernt Anker som forbilde og satset på den eksportorienterte siden av trelasthandelen ved å kjøpe skip. Da den dansk-norske embetsmannen og forfatteren Christen Pram besøkte Moss i 1805 rapporterte han følgende til Commercecollegium i København: "David Chrystie eier 4 af de her hjemmehørende 6 Skibe, 7 Sauger, færer en betydelig Tømmerhandel. Man vurderer ham til en 80 000 Riksdaler, en Formue som Aarligen i disse tider vokser

meget. En meget oplyst Kjøbmand og bekjendt af den hæderligste Karakter i Et og Alt." (Brinch 1958) Regnskapene viser at foretningene gikk svært godt de neste årene i, 1810 var formuen på 306 936 riksdaler (Riksarkivet, privatarkiv 79 Journal E 1807-1812).

David Chrystie den eldre var også samfunnsengasjert og bidro med midler både lokalt og nasjonalt. I nødsåret 1813 sendte han sitt eget skip til Danmark for å skaffe korn til Moss. Da Norges første universitet skulle opprettes og senere Norges Bank bidro han rikelig. (Brinch 1958).

Hans forretningstalent reddet han gjennom krisen som etter hvert rammet trelasthandelen på grunn av napoleonskrigen. (Brinch 1958).

Det var fire trelasthandlere i Moss på den tiden. Disse hadde en dominerende stilling i byen og hadde stor innflytelse på borgerskapets liv og vaner. De bidro sterkt til den handelspatrisiske kultur som dominerte i Moss og flere andre norske byer på samme tid (Ringdal 1989). Kjøpmennene og andre medlemmer av overklassen i Moss dannet en egen klubb hvor de blant annet arrangerte ball (Olsen 1901). Den senere berømte engelske skribenten og feministen Miss Mary Wollstonecraft som besøkte Moss 1796 uttalte om mennene i Moss "de rigeste er Kjøbmænd og minder i sit Væsen, ja endog i Indredningen af sine Huse om Handelsmesmændene i Yorkshire. De har en temmelig selvstændig eller snarere vigtig Mine, eftersom de følger sig som de første paa Stedet. Her traf jeg en intelligent, belæst Mand, som var meget ivrig efter at faa Oplysninger af mig om Tilstanden i Frankrige før og nu. Uagtet Nordmændene i det Hele staaer i nærmere Samkvem Med England, taler deres Sprog og efterligner deres Styr og Stel, er de venligsindede mod Republikken og følger med levende glæde de franske Vaabens held." (Wollstonecraft 1796 gjengitt i Olsen 1901). Det kan nok tenkes at den intelligente mannen Miss Mary Wollstonecraft snakket med var David Chrystie den eldre. Av kopibøkene og regnskapene som er bevart i Riksarkivet fremgår det at han handlet med franske varer og kunne både engelsk og fransk.

David Chrystie den eldre og hagekunsten: Som forretningsmann med engelske, franske og nederlandske handelspartnere er det ikke urimelig å anta at han ble eksponert for datidens hagekunst på sine forretningsreiser til England, Nederland og Frankrike. Hvorvidt han foretok dannelsesreise som ung vites ikke. Dette var vanlig blant overklassen på den tiden, og David Chrystie hadde da også Skotske røtter og dermed muligens slektninger han kunne besøke. Av kopibøkene som er bevart i Riksarkivet fremgår det at han kunne både engelsk og fransk.

Det er også rimelig å anta at han kjente Peder Anker som overtok Moss jernverk i 1776 og tilbrakte minst en måned der hver høst fra 1790 til sin død i 1805 (Ringdal 1989). Flere kilder forteller om de flotte selskapene han da holdt. Gjestene var Christiania sositeten og en antar også at folk fra borgerskapet i Moss ble invitert. Det er blant annet rimelig å anta at Chrystie som var en av fire ledende kjøpmannsfamilier i Moss deltok i selskaplighetene (Ringdal 1989). Bernd Anker skal også ha vært gjest hos David Chrystie den

Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid

1794-1844

eldste på Torderød hvor han etter sigende skal ha opptrådt på friluftsscenen (Johannesen 2001). Anker hadde et større hageanlegg på verket samt Paleet i Christiania, et flott barokkanlegg med bl.a. Norges første botaniske hage. Anker kjente også en av Linnèns "apostler" botanikeren Daniel Solander, som jobbet som assistent for sjefen for de kongelige botaniske hagene ved Kew Palace-Kew Garden. Fra midten av 1700- tallet var Kew garden en av de mest besøkte parkene i Storbritannia. Parken var anlagt som landskapspark og hadde en omfattende botanisk samling. Daniel Solander introduserte Bernt Anker som medlem av Royal Society, det eksklusive vitenskapsakademiet i London. Han var også bror av Peder Anker som anla en landskapspark i pitoresk stil på Bogstad (Von Essen 2009). Dette viser at Bernt Anker satt på svært mye kunnskap om datidens strømninger innen europeisk hagekunst og at det ikke er utenkelig at han kan ha inspirerte David Chrystie den eldre.

Hans far David Chrystie den eldre hadde også anlagt et større hageanlegg på familiens lystgård på Jeløy, Torderød.

Alt dette tatt i betraktning kan en anta at David Chrystie den eldre må ha kjent til datidens mote innen europeisk hagekunst.

ELISABETH SOPHIE CHRYSTIE(FØDT KREFTING) (1773-1868) David Chrystie giftet seg i 1793 med Elisabeth Sophie Krefting fra herregården Falkenstein i Borre. Sophie har blitt betegnet som en av de betydeligste kvinneskikkelsene i Moss bys historie (Johannesen 2001). Hun var venn med den 17 år eldre embetsmannen og forfatteren Christen Pram. Et brev hun skrev til han datert 21. februar 1801 har blitt trykket flere ganger blant annet i boken "Fra det gamle Moss" av Richard Olsen (1901). Her tegner hun et bilde av sitt liv og samtidig et kulturbilde av Moss rundt 1800. Brevet er en unik kilden til å forstå et menneske i Moss på den tiden. Hun gir uttrykk for at folk i Moss var for materialistiske og ikke hadde noe annet begrep om lykke enn det som gjaldt "Mad, Drikke, Klæder, Sko". Kvinnesak var i opplysningstidens ånd og Sophie Crystie hadde også tanker om dette "Hvor ofte har det glædet mig at opvække Opmerksomhed hos en ædel Mand, men hvor er min Glæde faldet, naar hans første Ord til mig var en Compliment til mit Ansigt, min Pynt eller min Sang." Hun skriver også "Der gives Øyeblikke hvor jeg føler at jeg kunne blevet noget gandske andet end det man holder mig for og end det jei er... I det stakkels Hierte hersker en Slags Tomhed der nøder mig til at skye enhver alvorlig Tanke.....Det er ikke Mode her at have et Hierte....." (Olsen 1901). Det var nok ikke så mange muligheter for en begavet kvinne på den tiden, kvinner hadde blant annet ikke adgang til universitetsutdanning. Hun setter likevel pris på sin stilling i byen og sosialt samvær: "Jeg kiender ikke Sygdom; jeg har et smukt Huus; nok og mer end nok at leve af; jeg elsker Pynt, og kan forandre den til hvert Bal; jeg har Veninder og Venner der med Glæde seer mig iblandt sig; og som uhyklet elske mig. Jeg seer gjerne Selskab i mit Huus, og er mest Glad naar de tumler sig meest- og sige alle at vort Huus er det morsomste i Byen." (Olsen 1901).

Om sin mann skriver hun "jeg har en brav, redelig Mand som elsker mig overmaade, og som føyer mine Ønske endog om det ikke ere hans egne; som uden at vide det selv lader sig lede af mig." David Chrystie den eldres regnskaper viser i hvert fall at Sophie ble tilgodesett med penger. Hun får jevnlig penger og varer hun trenger, 31. August 1798 er det blant annet oppført utgifter til "12 alen bomuldstøy". Dette skulle kanskje brukes til en ny kjole i empire stil som var svært moderne på den tiden og ofte ble sydd i bomull.

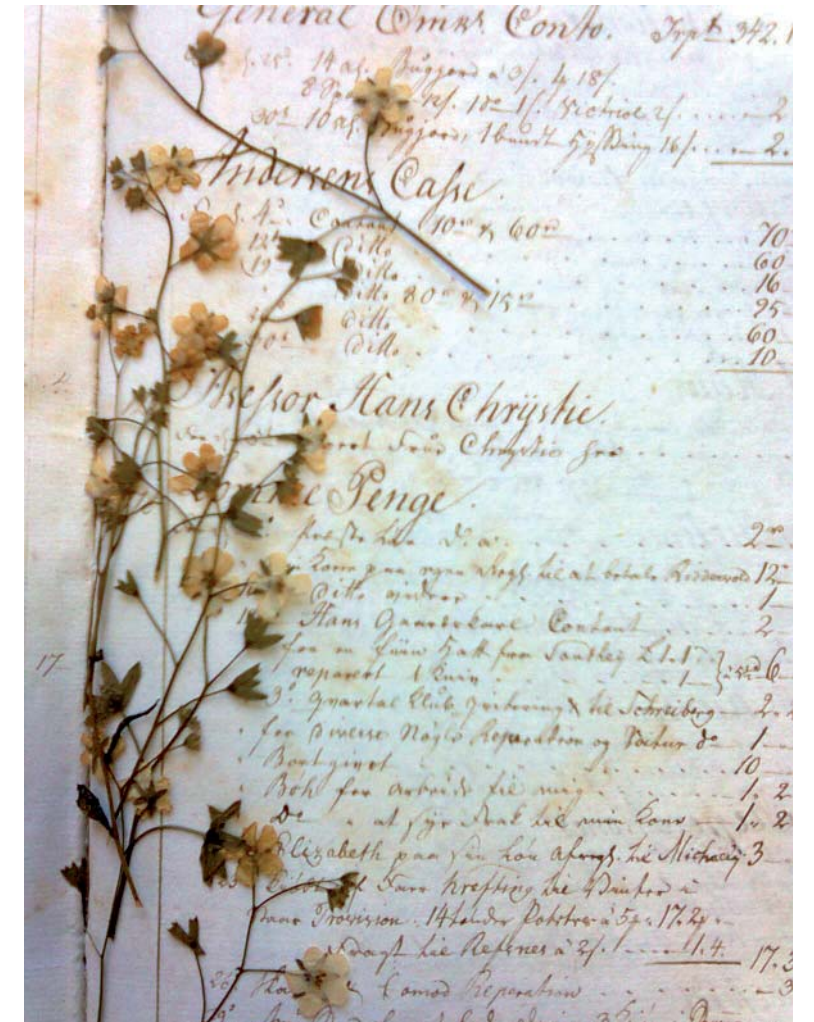
På portrettet malt av Jens Juel fremstår Sofie med sin kjole i empirestil og sitt vakre utseende som en heltinne fra en av Jane Austins romaner. Disse heltinnene var også intelligente og kritiske til sin egen samtid og slik fremstår også Sofie i sitt brev til Pram.

Sofie og David fikk ingen barn. I 1844 solgte Sofie Refsnes til Jens Kristiansen, da hadde hun vært enke i 9 år. Hun tilbrakte resten av livet i København og døde i 1868, 95 år gammel.(Brinch 1958).

Sophie Chrystie og hagekunsten: Hvorvidt Sofie var kjent med datidens strømninger innen hagekunst sier kildene ikke noe direkte om. Hun kan ha fått kunnskap gjennom sin mann, som en kan anta hadde slik kunnskap. Det er rimelig å anta at også hun kjente Peder Anker og kan ha fått viten via han. Videre ansees hun for å være belest, og hadde da også tid til å følge med i sin samtid da hun var barnløs og hadde et stort tjenerskap (Ringdal 1989). Hun må selvfølgelig også ha sett de mange hageanleggene på Jeløy blant annet sin svigerfars lystgård Torderød. En mulig kilde til kunnskap er også at hun kan ha vært med sin mann på forretningsreiser til England og sett hageanlegg der. Videre vet man at hun har vært i København der portrettet av henne er malt. Her var det flere flotte hageanlegg på den tiden og det kan godt tenkes at hun har sett flere av disse.

BRUKEN AV REFSNES

Som nevnt ovenfor kjøpte David Chrystie den eldre Refsnes i 1794, etter et svært gode år som handelsmann. Han hadde nettopp giftet seg med Sophie og det unge paret ønsket antagelig å skaffe seg en lystgård etter datidens mote. Deres faste bopel i Moss var den gamle Chrystie gården som brant i 1858, og som i følge Brinch skal ha vært en av byens største og flotteste bygninger (Brinch 1958). Refsnes skal ha vært Sofies yndlingsoppholdssted. (Johannesen 2001) I hennes brev til Pram nevnes da også Refsnes "Jeg rider gjerne hver dag om Sommeren ud til vores Gaard. Det er min ki-ereste Fornøyelse. Det adspreder. Min hest maae gaee i gallop. De alvorlige Matroner ryster på Hovedet, synes det var bedre at passe sit Huus;..." (Olsen 1901). Paret hadde ofte sommergjester og selskaper på Refsnes. Blant annet var Camilla Wergeland (senere Collett) gjest på Refsnes sammen med sine foreldre i 1831. Samme år nevner hun "det deilige Refsnæs" i sine optegnelser og i senere optegnelser skriver hun hvordan "denne rige og smukt indrettede familie havde opbudt alt for at gjøre os dette Besøg fornøieligt og behagelig". (Brinch 1958)

Pressede blomster i en av David Chrystie den eldres regnskapsjournaler (Riksarkivet, Privatarkiv 79)

Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid

1794-1844

VIKTIGE KILDER

I forhold til kunnskap om hus og hage på David og Sophie Chrysties tid er det i tillegg til dagens anlegg fem sentrale kilder: lystgården Torderød, David Chrystie den eldres arkiv, Fourer Richters kart fra ca. 1800, en tegning av H. A. Grosch fra ca. 1810 og et maleri av Peder Balke fra 1856. Det har ikke lyktes å oppspore originalen av dette maleriet. Et kart opptegnet av Cadet Ihlen 1856 er også sporløst forsvunnet. Et flyfoto fra 1938 har også bidratt til å belyse denne epoken. Øvrige skriftlige kildene er relativt sparsomme (se kildesituasjon ovenfor).

TORDERØD

Da David Chrystie den eldre naturlig nok kan være inspirert av lystgården Torderød som faren anla i i årene 1758-60 er det viktig å se nærmere på dette anlegget. Torderød er presentert under den overordnede analysen, men det sentrale spørsmålet her er å finne ut hvordan Torderød så ut før David Chrystie den eldste døde i 1796 og hans andre kone overtok gården. Her finnes det tre sentrale kilder en tegning fra 1760 (Ringdal 1989), Fourer Richters kart over Jeløya fra ca.1800, og Kart av A. Rørdam 1836. Disse kildene må suppleres med skriftlige kilder.

David Chrystie den eldste oppførte en ny hovedbygning på Torderød i årene 1758-60, huset var holdt i rokokkostil med et stort mansardtak (Johannessen 2001). Rokokko var en stilretning som oppstod i Frankrike på slutten av 1600-tallet. (Summerson 1986)

Eiendommen hadde en flott beliggenhet med utsikt over Mossesundet.

Av den overordnede landskapsanalysen har vi sett at hagen på Torderød gård kan deles i tre.

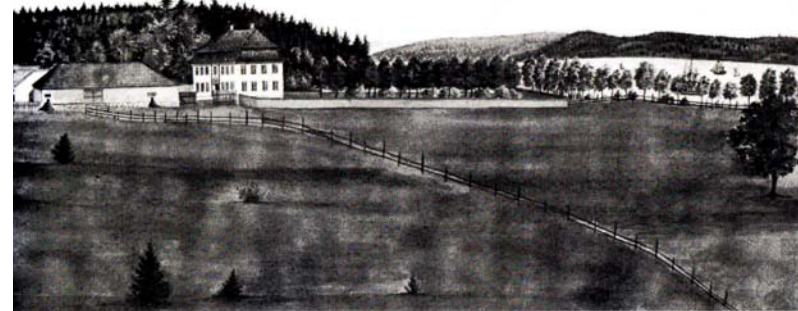
Hovedtrekken i renessansedelen med urtehage og kaskadeanlegg må være fra før 1770, da Wilse beskriver kaskadeanlegget etter en av sine mange reiser (Bruun 2007). Anlegget sees også på Fourer Richters kart fra ca. 1800 som ikke kan være tegnet lenge etter at David Chrystie den eldstes død i 1796.

Hovedtrekkene i den barokke delen øst for hovedbyggingen ser også ut til å ha blitt anlagt i David Chrystie den eldstes tid. En tegning av Torderød som skal være fra 1760 (Ringdal 1989) viser at sentralaksen var markert med en lindehall og en kan også se lavere beplantning på hver side av allèen. Fourer Richters kart fra ca. 1800 viser seks kvarterer med kryssganger mellom. Den lave beplantningen kan ha vært fruktparterre, slik det står skrevet på A. Rørdams kart fra 1836. På samme kart sees en allè inn mot tunet fra vest og en fra øst. Disse er verken med på Fourer Richters kart fra ca. 1800 eller tegningen fra 1860 og må mest sannsynlig ha blitt plantet etter David Chrystie den eldstes bortgang.

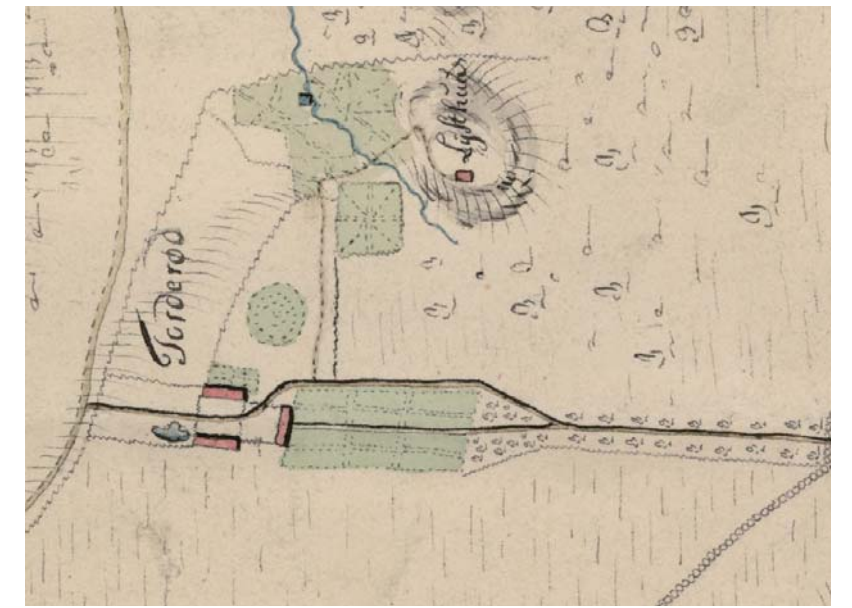
Lunden, den tredje delen av parken, var anlagt etter inspirasjon fra engelsk landskapsstil. På Fourer Richters kart fra ca. 1800 er det inntegnet en sti og et lysthus. På Rørdams kart fra 1836 sees flere slyngende stier en liten danseplass med gressamfi og et lysthus. Bernd Anker skal ha vært gjest hos Chrystie på Torderød hvor han etter sigende opptrådte på friluftsscenen. (Johannessen 2001).

Dersom dette er riktig må anlegget stamme fra før 1805 da Anker døde. Fourer Richters kart virker ikke helt pålitelig når det gjelder detaljer, blant annet er allèen i husets hovedakse ikke inntegnet, mens tegningen fra 1760 viser denne. Danseplass og amfi kan derfor ha eksistert da Fourer Richter tegnet kartet omkring 1800. I brev av 16. sept 1982 fra Østfold kulturminnevern til Moss kommune sies det at landskapsparken øst for kaskadeanlegget skal være fra slutten av 1700- tallet. (Østfold Kulturminnevern 1982). Av dette kan vi slutte at lysthuset med sti antagelig ble anlagt i David Chrystie den eldstes tid og at gressamfi og danseplass samt flere stier ble anlagt før 1805 muligens også i David Chrystie den eldstes tid.

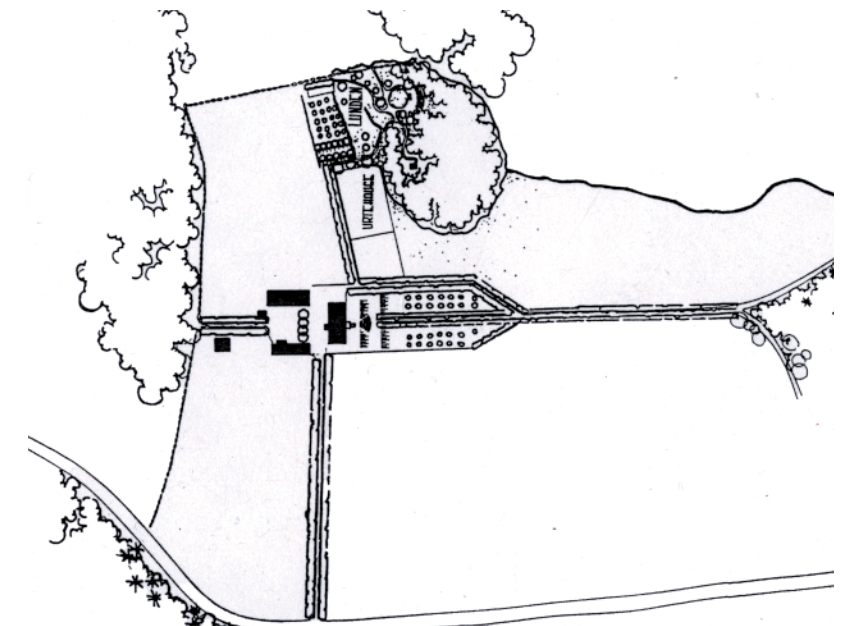
Fra det ovenstående kan det trekkes den konklusjonen at hovedtrekkene av hagen på Torderød antagelig var skapt før David Chrystie den eldste døde i 1796. Det neste spørsmålet blir da hvordan dette har påvirket utformingen av sønnens hagen på Refsnes.

Torderød ca. 1760 (Ringdal 1989- original i Østfold fylkes billedarkiv)

Torderød ca 1800 - Fourer Richters kart (Statens kartverk)

Torderød 1836. Rekonstruksjon etter Rørdams kart 1836 (UMB, ILP-arkiv)

Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid

1794-1844

UTGANGSPUNKTET PÅ REFSNES

I forståelsen av Refsnes må det tas utgangspunkt i det eldste kartet som finnes over gården, Fourer Richters kart fra ca. 1800. Kartet viser antagelig Refsnes slik gården fremsto da David Chrystie den eldre overtok i 1794. Veien fra Bergersborg til Refsnes hadde ennå ingen allè, det er heller ikke tegnet inn noen allèer i tilknytning til selve gårdstunet. Kartet viser en liten renessansepreget hage bestående av et kvarter med kryssgang inntil den største bygningen. Dette var antagelig hovedbygningen, noe som kan begrunnes med at den er den største bygningen på gården, hovedveien fra Bergersborg går direkte til denne og hagen ligger inntil. Hagen kan ha vært en ren nyttehage. Det var ikke noe skarpt skille mellom prydd og nyttehage i Norge på den tiden og ofte ble det sådd nyttevekster i kvarterene (Bruun 2007). Omkring gårdstunet, som i tillegg til hovedhuset besto av tre bygninger, lå flere jorder. Av David Chrystie den eldre regnskaper fremgår det at han drev gården i hvert fall fra våren 1796. Han kjøpte kløverfrø, redskaper og betalte bygg på jordene. (Riksarkivet, privatarkiv 79 Journal1796-1799). Spørsmålet blir da hvilke endringer David Chrystie gjorde i forhold til dette utgangspunktet.

Ca 1800 - Fourer Richters kart (Statens kartverk)

BYGGNINGSMASSEN

Da det eldste huset i dagens anlegg har en tydelig sammenheng med hageanlegget blir et sentralt spørsmål hva David Chrystie gjorde med hovedbygningen på Refsnes. Beholdt han den gamle eller bygget han ny? Dersom en sammenligner Fourer Richters kart med flyfotoet fra 1939 (før de store endringene på Refsnes) ser det ut til at mange elementer som veier, hus, åser og bekkefar er tegnet inn, men i en skala og en retning som stemmer dårlig med flyfotoet. Dette gir seg utslag i tolkningsproblemer i forhold til bygningsmassen på Refsnes. Det kan se ut som alle bygningene ble revet og flyttet. Men dersom en legger den antatte hovedbygningen på Fourer Richters kart over den eldste delen av hovedbygningen på flyfotoet fra 1938 ser en at veisystemet nærmest gården stemmer sånn omtrent. En pekepinn på at en kan være på rett spor ved å gjøre dette er det store bekkefaret som sees nord for hovedbygningen på Fourer Richters kart. Denne bekken er i dag lagt i rør, men går igjen som veinavn nord for hovedbygningen på dagens Refsnes. En liten skisse av Edy fra 1800 viser en større bygning orientert mot sjøen på Refsnes, altså på samme tid som Fourer Richters kart skal være tegnet. På bakgrunn av dette kan det konkluderes med at det omkring 1800 antagelig fantes en hovedbygning orientert i samme retning som den eldste delen av dagens hovedbygning på Refsnes.

Refsnes sett fra sjøen ca 1800. Refsnes sees midt på bildet. Edy (Ringdal 1989- original i Nasjonalgalleriet)

Spørsmålet blir da om David Chrystie den eldre rev den eksisterende hovedbygningen og oppførte ny på samme sted. En skisse av H.A.Grosch fra omkring 1810 viser en gul hovedbygning med søyler mot vest og mansardtak. Bygningen har dermed med et tidsriktig empire preg, selv om mansardtaket er noe gammelmodig. Empire stilen antas å ha kommet til Norge rundt 1810 (Stang 2010). Regnskapene tyder imidlertid på at hovedbygningen ikke ble oppført på ny da det kan leses mye om arbeid på bygningen, men ikke om ett fullt nybygg. Her må det tas forbehold om at regnskapene er omfattende og vanskelige å tyde. Det kan se ut som han starter med å pusse opp for i hovedboken er det oppført at han 27. Juni 1795 kjøper "papiir træk til Stuen" (tapet?) og 30. April 1796 er det oppført utgifter til "at hvidmale Stue Taget". I loftsetasjen i den eldste delen av dagens bygning kan ennå sees hvitmalt vegger med border som ser ut til å være inspirert av antikke mønstre.

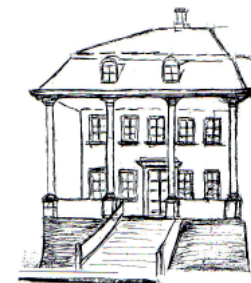
Bord og hvitmalt tak i den eldste delen av hovedbygningen på Refsnes.

Det gammelmodige mansardtaket tyder også på at huset er ombygget. David Chrystie er betegnet som en relativt nøktern mann når det gjelder økonomi, han var tross alt en av de som klarte seg gjennom krisen i tømmerhandelen. Dette kan også tyde på at huset ble ombygget og ikke nybygget. Dersom disse antagelsene er riktige er deler av huset antagelig fra ca. 1770 slik flere kilder har hevdet. (Brinch 1958) Søylepertiet i vest må imidlertid være tilført av David Chrystie før ca 1810.

Når det gjelder øvrige bygninger på gården kan det imidlertid se ut som David Chrystie beholdt to og rev to samt oppførte minst en ny bygning. Orienteringen av tømmerbygningen på tegningen av H.A. Grosch fra ca. 1810 stemmer godt med ett bygg sør- øst på Fourer Richters kart fra ca. 1800. Sidefløyen mot nord på hovedbygningen som sees på Fourer Richters kart sees ikke på tegningen av H.A. Grosch. Den ligger antagelig gjemt bak hovedhuset, da huset sees igjen på senere fotografier. Det ser imidlertid ut til at to mindre bygninger avmerket på Fourer Richters kart er revet i 1810. Disse kan være erstattet av en ny stor trebygning som sees i nord- øst på tegningen av H. A. Grosch. Denne bygningen stod frem til krigen kom. Bodil Kase kan huske at den inneholdt bolig for arbeiderne, vognskjul og stort tørkeloft.

Utsnitt av skisse av Refsnes ca. 1810, H.A. Grosch (Nasjonalgalleriet)

Refsnes ca. 1810, H.A. Grosch (Ringdal 1989 original i Nasjonalgalleriet)

Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid

1794-1844

Et flyfoto fra 1939 viser den symmetrien Schnitler nevner. Parallelt med og på begge sider av lindehallen går det tilnærmet rette grusganger. I 1939 sees det slyngende stier ut fra disse, men som oppgaven senere viser er det svært sannsynlig at disse er lagt om etter Sophie og David Chrysties tid. På bakgrunn av Schnitlers observasjoner og flyfotoet fra 1939 ser det altså ut til at Refsnes kan ha hatt samme type inndeling i kvarterer med grusganger mellom som sees på Fourer Richters kart over Torderød fra ca. 1800.

Flyfoto fra 1939 utsnitt som viser innkjørsel i øst og hagen mot vest (Statens kartverk ved Terratec)

I dagens anlegg er det en buet terrasse med dekke av grus i tilslutning til huset i vest. Den buede formen skimtes også på flyfotoet fra 1939. På et foto fra før 1940 sees det imidlertid at området ikke var opphøyet som i dag. Plasseringen av lindehallen tilsier at denne grusplassen har eksistert allerede på David og Sophie Chrysties tid. Formen kan ha vært en annen, men belegget var antagelig grus.

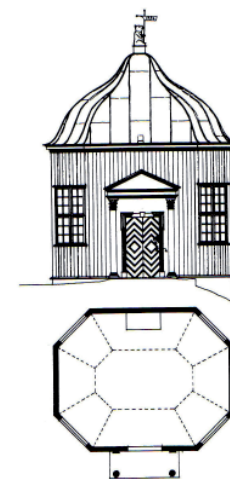
Vestsiden av hagen før 1940 (Riksantikvarens arkiv)

Gårdsplassen mot øst: Kildene forteller lite om hvordan denne var utformet på Sofie og David Chrysties tid. Fourer Richters kart fra 1800 viser kun en innkjørselsvei som passerer en bekk før den kommer inn på tunet. På Balkes maleri fra 1856 sees antagelig en innkjørselsallè. Det antas at gårdsplassen må ha hatt grusbelegg, da dette var det vanlig på den tiden. Formen på flyfotoet fra 1939 ser ut til å passe godt inn i en barokk plan og kan ha blitt opparbeidet på David og Sophie Chrysties tid. Senere foto viser en grusplass med fontene, samt slyngende stier ut fra gårdsplassen og inn i hagen mot sør. Som oppgaven senere vil vise er det mest sannsynlig at fontenen og de slyngende stiene kom til etter Sophie og David Chrysties tid.

Paviljongen: På Balkes maleri fra 1856 sees en paviljong på en høyde i sør kalt Lunden. Lorentz Jacob Meyer kan teoretisk sett ha satt opp paviljongen på høyden. Dette er likevel lite sannsynlig da han i 1856 kun hadde eid gården i ett år, og det var vanlig med slike paviljonger på Jeløy lenge før dette (jfr. foregående landskapsanalyse). Det var også en paviljong i "Lunden" på David Chrystie den eldre barndoms lystgård Torderød. Paviljongens arkitektoniske uttrykk minner dessuten om rokokkopaviljongen fra 1756 på Rød herregård i Halden. Dersom Meyer hadde oppført paviljongen er det sannsynlig at han hadde valgt et mere tidsmessig uttrykk. I David Chrystie sin regnskapsjournal fra 1807 nevnes "Lunden" den 30 juni, men det har ikke lyktes å tyde mer. Dette kan ha vært utgifter til oppføring av paviljongen som lå i Lunden. På denne bakgrunn kan det antas at det er David og Sophie Chrystie som har latt oppføre paviljongen. Så sent som i 1959 ble en paviljong avfotografert på samme sted. Taket på paviljongen avfotografert i 1959 ligner svært på den på Balkes maleri. Det er derfor sannsynlig at paviljongen avfotografert i 1959 var den originale fra Chrysties tid.

Paviljongen i Lunden på Refsnes 1959 (UMB,ILP- arkiv)

Rokokkopaviljongen på Rød i Halden (Bruun 2007 original hos Riksantikvaren)

Alleer: På Balkes maleri fra 1856 kan en se lindehallen på vestsiden og antagelig innkjørselsallè på østsiden. Det er imidlertid usikkert om David og Sophie Chrystie også anla hele den lange innkjørselsallèen fra Bergersborg til Refsnes. Det at det sees en innkjørselsallè på Refsnes i 1856 tyder på at resten av innkjørselsallèen også var anlagt da. Fourer Richters kart fra ca. 1800 viser ingen allè. Orginalmålinger fra 1883-84 viser imidlertid innkjørselsallèen. Skal en dømme etter størrelsen på trærne i 1904 må det ha vært David og Sophie Chrystie som anla denne en gang etter 1800. Av det som er igjen av alleen i dag ser det også ut til at mange av trærne kan være fra Chrysties tid. Den vakre innkjørselsporten med portstolper i mur og port i såkalt treillage er borte i dag, men lignende portstolper kan sees ved innkjørselen til Reier.

Postkort fra innkjørselsalleen i 1904 (Fredrikstad kommune)

Flyfotoet fra 1939 viser en fullvokst alle fra hovedhuset til paviljongen. Det er mulig det er den som antydes øst for jordet på Balkes maleri fra 1856. På bakgrunn av dette, samt at det sannsynligvis var Chrystie som fikk oppført paviljongen, er det trolig at de også anla denne alleen. Alleen bestod antagelig av mye eik og kastanje.

Flyfoto fra 1939, utsnittet viser bl.a. tre alleer og en lindehall. Alleen til stranden kom til etter David og Sophie Chrysties tid. (Statens kartverk ved Terratec)

Hagen i David den
eldre og Elisabeth
Sophie Chrysties
eiertid

1794-1844

Ferme ornée: Begrepet betyr pyntet bondegård og kom med den engelske landskapsstilen. Dette var en måte å behandle kulturlandskapet på hvor det ble beplantet både til nytte og lyst for eieren. På Refsnes kan det være spor av dette fra David og Sophie Chrysties tid. På bildet malt av H. A. Grosch sees flere større løvtrær mot sjøen i nord. I dag finnes lund av enorme eiketrær i sjøkanten i nord. Disse kan ha vært plantet som en bevisst forskjønnelse av kulturlandskapet.

Skisse av Refsnes ca. 1810, H.A. Grosch. Trærne i strandkanten kan være eiketrærne som står ved Refsnesstranda i dag. (Nasjonalgalleriet)

Eikelunden ved Refsnesstranda sett fra sør. Sommeren 2009

Eikelunden ved Refsnesstranda sommeren 2009

Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid

1794-1844

Dekorasjoner og hagemøbler: Dekorasjon i hagen i form av urner og statuer var vanlig på denne tiden. På Refsnes har det også vært statuer i hagen. Barnebarn av de tidligere eierne, Ragna og Olav Fjeld, har i dag to av disse stående i sin hage. Statuene er ca. 1 m høye og forestiller kvinner drapert i stoff som i klassisk romersk tid. Den ene holder en kule den andre lener seg til ett klassisk bygningselement. Det er mulig dette forestiller gudinner og at elementene kan si noe om hvilke de er. statuene står på en sokkel av stein, muligens granitt og er utført i hvitt stenmateriale. Dette kan være marmor eller en form for komposittstein. Den klassiske utførelsen gjør at disse kan være fra David og Sophie Chrysties tid, men dette er svært usikkert. Det er lite å finne av opplysninger om slike hageskulpturer i litteraturen.

To hagestatuer fra Refsnes.

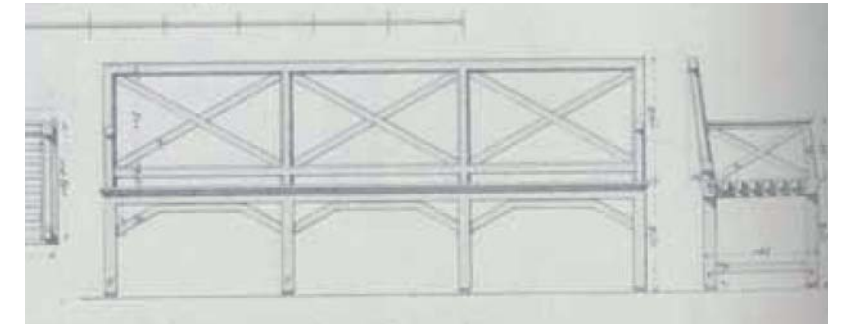

Det har ganske sikkert vært urner i hagen, men hvordan disse så ut på Chrysties tid er usikkert. På et bilde fra hagetrappen i 1890 årene kan det skimtes en urne i støpjern. Den empirepregede utførelsen kan bety på at denne var bevart fra begynnelsen av 1800-tallet. Samme type urner kan også sees på et foto fra før 1940. Enden av gelenderet på hagetrappen ser ut til å være utformet slik at det kan fungere som pidestaller for urnene.

Hagetrappen med urner som er satt opp ned for vinteren- før 1940 (Riksantikvarens arkiv)

Det finnes ingen foto eller bilder som antyder hvordan hagemøblene på Refsnes så ut på Chrysties tid. Det kan imidlertid antas at disse har hatt tidsriktig empire preg. Mange av møblene inne i huset var også utført i empirestil. (Brinch 1958) Et godt eksempel på benker i empire er gjenskapt etter arkitekt Carl Wilhelm Carlbergs tegninger på Gunnebo slott i Mölndal sør for Göteborg.

(Carl Wilhelm Carlberg, gjengitt fra Länsstyrelsen i Västra Götaland och Möldals stad 2007)

Planter: Vedlagt følger liste over planter som antas å ha vært benyttet på Refsnes i David og Sophie Chrysties tid (vedlegg 1). Denne listen inneholder kun planter som med relativt stor sikkerhet er identifisert. Enten fordi gamle eksemplarer finnes på stedet eller fordi de er identifisert på foto eller fra skriftlige kilder. Dersom en leter i David Chrystie den eldre regnskaper (Riksarkivet- privatarkiv 79) vil en ganske sikkert kunne finne navn på flere planteslag.

Inne i lindehallen 1959 (UMB, ILP- arkiv)

Hagen i David den eldre og Elisabeth Sophie Chrysties eiertid

1794-1844

Utarbeidelse av hageplanen: I David Chrysties regnskapsjournal for 1797 står det oppført at han har kjøpt planter av en gartner Voetmann. Kan han ha hjulpet David og Sophie Chrystie med utarbeidelse av en hageplan? Det ser i hvert fall ut til at David Chrystie kjøper epletrær av Voetmann, disse kan ha vært brukt til å anlegge fruktparterre. Det omfattende materialet inneholder ganske sikkert flere opplysninger som kan belyse dette temaet ytterligere. Gartner Voetmann er ikke nevnt i Torfinn Skards bok om Urtegårdsmenn, podemestere og gartnere i Norge født til og med 1800. Han har et tykklingende navn, og gartnere i Norge på den tiden kom ofte fra Tyskland. I sin bok om Hagebruk og gartneri i Norge fra 1963 skriver Skard at det var ansatt en gartner på Refsnes fra 1810. Det er imidlertid ikke nevnt noe navn.

Gaarden Refsnes.
30. April 1797. 150 Rypærter, 2 1/2 med Stang
31. Tidsliggenen L. Bøttersen fra Sunderborg af gartner Voetmann.
20/44 Rypærter med Stang a 1/4. 1/2
20. " Rypærter 1/2
40. " Rypærter 1/2
30. " Rypærter 1/2
100. " Rypærter 1/2
Jule 118. 12
Jule 39. 2
3/12/

David Chrystie den eldre regnskapsjournal. 30. april 1797 er det oppført at han kjøpte diverse planter av gartner Voetmann (Riksarkivet, Privatarkiv 79)

OPPSUMMERING

I David og Sophie Chrysties eiertid ble hagen på Refsnes endret fra å være en liten nyttehage i renessansestil til å bli en lysthage med en barokk del og en mindre del inspirert av engelsk landskapsstil. Den over en kilometer lange innkjørselsalleen endte i hovedbygningens midtakse, riktignok med en liten knekk av terrengmessige grunner. Gjennom hoveddøren fortsatte perspektivet gjennom en lindehall ned til sjøen og videre over til Hortenlandet. Inntil huset i vest lå en gruslagt plass. Symmetrisk på hver side av lindehallen lå kvarterer, antagelig fylt med blomster og frukttrær, såkalte blomster- og fruktparterre. Disse kan ha vært innrammet av klippede hekker av buksbom, og noen kan ha hatt kryssganger. Hagen hadde antagelig dekorative elementer i form av statuer og urner inspirert av antikken (empirestil). Et hvitt stakittgjerde fungerte som innramming. Ytterligere en alle førte sydover fra hovedhuset og bort til en paviljong på en liten høyde. Landskapet rundt fungerte muligens som en såkalt Ferme ornée. Hovedhuset ble antagelig ombygget til en tidsriktig empirestil i denne perioden.

Beliggende mot Oslofjorden for enden av en hele en kilometer lang innkjørselsallé må Refsnes ha vært en fantastisk eiendom i Sophie og David Chrysties tid. Lindehall, blomster- og fruktparterre, samt urner og statuer må ha gjort hagen til en vakker ramme omkring David og Sophies mange festlige lag. Med et lysthus der forelskede par kunne gjemme seg bort er det lett å forestille seg at scener i beste Jane Austin stil utspant seg her.

Vestsiden av hagen før 1940 (Riksantikvarens arkiv)

I 1855 startet en ny epoke på Refsnes. Konsul Lorentz Jacob Meyer og hans kone Johanne Marie f. Rosenberg kjøpte gården av enken etter Jens Kristiansen, Ragnhild Johnsdatter. Refsnes forble i familien Meyer i 83 år (Brinch 1958). Familien Meyer benyttet Refsnes som lystgård. Tre generasjoner Meyer eide Refsnes, Konsul Lorentz Jacob og Johanne Marie (f. Rosenberg) Meyer (1855-1890), Ingeborg Sophie (f. Meyer) og Haakon Cæsar Boeck (1890-1917) og Lorentz og Kathrine (f. Brinch) Meyer Boeck (1890-1938). Kildene gir ikke godt grunnlag for å skille ut hvilke deler av hagen de ulike generasjonene befattet seg med. Perioden 1855-1938 vil derfor bli behandlet under ett. Der kildene identifiserer hvem som har stått for endringen vil dette bli nevnt. Først følger en presentasjon av de ulike eierne.

KONSUL LORENTZ JACOB MEYER OG JOHANNE MARIE MEYER(F. ROSENBERG)- EIERTID 1855-1890

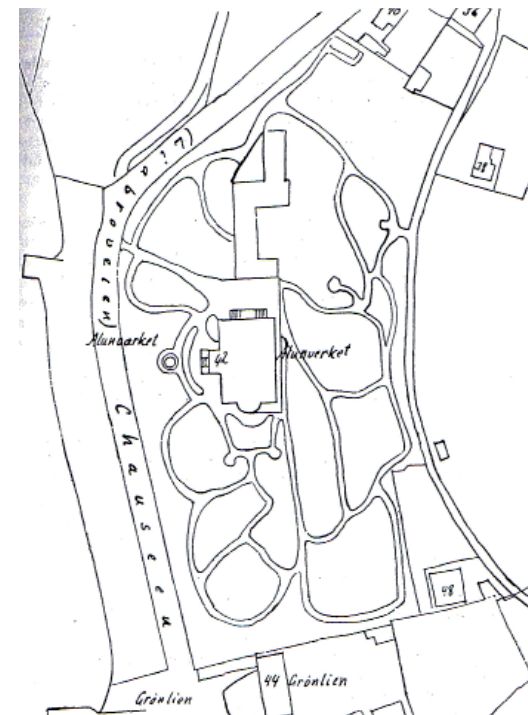
Lorentz og Johanne Meyer (Norsk Folkemuseum)

Lorentz Jacob Meyer (1814–1888): Lorentz Meyer kom fra en velstående familie i Christiania. Hans far var trelasthandler Jacob Peter Meyer og den velkjente Thorvald Meyer var hans bror. (Losby Gods 2010) Lorentz var utdannet jurist og drev som trelasthandler. Han var også Belgisk konsul. Faren hadde kommet helskinnet gjennom krisen i 1820-årene, og i tillegg til sin egen opparbeidede formue arvet Lorentz faren. I forbindelse med farens død skrev Illustrert Nyhetsblad om han og broren Thorvald at de etter vanlig omdømme var "Mænd af Dyktighed og med et Sindelag hvoraf man kan vente Formuen anvendt paa en Maade, der gjør den til mer end en Velsignelse for dens lykkelige Indehavere". Dette skulle vise seg å bli riktig. Av faren hadde Lorentz blant annet arvet en stor eiendom på Ekeberg. Her oppførte han i 1847 en patriserbolig i mur etter tegninger fra Oscarshalls arkitekt Johan Henrik Nebelong. Boligen lignet ikke Oscarshall, men var mer i retning av universitetets Domus media som ble oppført på samme tid. Boligen ble kalt Alunverket og kunne sees godt ved innseiling til Bjørvika. Den flotte patriservillaen lå midt i en stor have med slyngende stier og med en paviljong mot sjøen (Brinch 1957). Han kjøpte også til store arealer og eide til slutt en del av selve plataet, hele Ekebergskråningen fra skrenten nord for Ekeberg gård og ut

til Bekkelaget. Eiendommen utgjorde ca. 800 mål. Alunverket ble eksproprietert til jernbaneutbygging i 1877 og Meyer bosatte seg da på Munkedammen. Denne eiendommen hadde også en flott park. Store deler av Christianias omegn hadde frem til midten av 1800-tallet vært åpent for alle, men fra midten av 1800-tallet var store friluftsområder nær byen i ferd med å forsvinne til private eiere. Dette ble mye diskutert. I 1881 gjorde konsul Meyer byens magistrat oppmerksom på at han hadde fått bud på Ekeberg på 92000 riksdaler og han tilbød kommunen å kjøpe for samme sum. I den forbindelse skulle kommunen forplikte seg til "at lade 3 mærkede træer forblive urørt som sælgerens Ejendom". Til tross for mange gode argumenter sa representantskapet nei til kjøp, og avgjørelsen skuffet mange. Salget til den private tilbyder ble ikke noe av, men ved Lorentz Jacob Meyers død i 1889 ble eiendommen likevel solgt til kommunen. (Brinch 1957)

Lorentz Jacob Meyer må ha vært svært glad i trær. I tillegg til klausulen om de tre trærne i forbindelse med kommunens kjøp av Ekeberg, kjøpte han den såkalte Bølereken på Gjelleråsen samt flere trær på strekningen Grønlien- Moss. (Brinch 1958).

Det må videre nevnes at Lorentz Jacob Meyer kjøpte Losby gods i Lørenskog i 1860. Her drev han skogen og hadde 16 sager. Eiendommen ble ellers benyttet i jakttiden. Blant tjenere og husmenn hadde han rykte som en god arbeidsgiver. Han skal ha kjøpt mange verdifulle malerier til Losby Gods. (Fjellheim 2010). Meyer satt også på flere andre eiendommer blant annet eide han en part i Hafslund hovedgård med inventar, park og hage. (Brinch 1964). Hafslund Karakteriseres av Bruun (2007) som "nest etter Jarlsberg det mest gjennomførte barokkanlegget i landet". Meyer skal ha motsatt seg disposisjoner som kunne føre til Hafslundgodsets oppsplittelse og han var svært opptatt av vedlikeholdet av gården. (Brinch 1964)

Hagen på Alunverket, utsnitt av Næsers kart ca. 1860 (Brinch 1957)

Johanne Marie (f. Rosenberg) (1814-1890): Johanne Marie var datter av kjøpmann Nils Rosenberg. Lorentz og Johanne giftet seg i 1837. (Brinch 1964) Kildene forteller ofte lite om kvinnene, og Johanne Marie Rosenberg er intet unntak. I Brinch (1964) sies det at Johanne likte å tegne og at hennes blomstertegninger fra ungdomsårene prydet et av gjesteværelsene på Losby. Av dette kan en muligens slutte at hun delte sin manns interesse for planter og trær. Johanne Marie skal forøvrig ha vært en fjern slektning av familien Rosenberg på Grønli gård på Jeløy (Schilvold 2006)

Hagekunsten: På bakgrunn av dette kan det ikke være tvil om at Lorentz Jacob og Johanne Marie Meyer hadde god kjennskap til tidligere hagekunst samt datidens strømninger. De hadde både oppført en villa med hageanlegg i datidens stil på Alunverket og eide flere eiendommer med flotte hageanlegg. Videre ser det ut til at de var opptatt av folkeparktanken da de ville selge Ekeberg til kommunen i stede for en privat oppkjøper. Både deres eiendom på Ekeberg, Munkedammen og Refsnes skal i stor grad ha vært åpen for offentligheten. (Brinch 1957, 1958 og 1964). Lorentz utmerker seg også som en som var spesielt opptatt av planter, i og med at han kjøpte opp trær som han ønsket å bevare. Det ser også ut til at Johanne Marie kan ha hatt interesser i den samme retningen. Et ytterligere bevis på ekteparets interesse for hager og botanikk er de såkalte botanikkportrettene som hang på Refsnes frem til 1938 og kan antas å være kjøpt av Meyer. (Brinch 1958) Disse hang opprinnelig i Orangerihuset på Ullevål og forestilte de kjente botanikerne Linne, Vahl og Flor (Von Essen 2009). I dag finnes portrettene på Botanisk museum. (Brinch 1958)

Bruken av Refsnes: Ekteparet Meyer benyttet Refsnes som lystgård om sommeren, men som Chrystie hentet de forsyninger til byhusholdningen fra gården. De holdt blant annet sauer på Refsnes. (Brinch 1964) Tradisjonen med å holde et gjestfritt hus fortsatte også under ekteparet Meyer. (Brinch 1958)

Alunverket, tegnet av Johan Henrik Nebelong (Brinch 1957)

INGEBORG SOPHIE (F. MEYER) OG HAAKON CÆSAR BOECK
EIERTID 1890-1917

Ingeborg og Haakon Boeck (Brinch 1957)

Ingeborg Sophie (f. Meyer) Boeck (1839-1917): Ingeborg Sophie var datter av Lorentz og Johanne. I tillegg til Refsnes arvet hun blant annet Losby og Munkedammen fra sine foreldre. Hun skal ha vært svært glad i Refsnes og døde der i 1917. Ingeborg Sophie var svært godt likt i lokalmiljøet, og i forbindelse med bisettelsen skrev Moss avis dette diktet:

”Så er hun vandret bort, den gamle Dame, og bygdens Ungdom mistet har en Ven. En Ven, der aabnet dem sin Park og Have, som Hjertet gav og Hjerter tog igjen. Hun sat i solen og lod den skinne, til glæde der, hvor livet kun var graat. Og dermed blev hun selv et Solskindsminde, et av de sjeldne der gjør Hjertet godt.”
(gjengitt i Fjellheim 2005)

Haakon Cæsar Boeck (1832-1898): Haakon Cæsar Boeck vokste opp på Calmeyer løkken ved gamle Aker Kirke i Oslo. Han var sønn av professor i medisin Christian Boeck. Av yrke var han lege og hadde stilling som politilege i Oslo frem til 1893. Da trakk han seg tilbake for å konsentrere seg om driften av ekteparets store eiendommer. Han skal som sine foreldre ha vært glad i friluftsliv og var en av stifterne til Norsk Kennelklubb. Faren var med og ”oppdaget” Jotunheimen og moren var i 1829 den første norske kvinnen på snøhetta. Boeck har blitt fremstilt som en snill og gjestfri mann som ble likt av alle også dem som arbeidet for han.(Brinch 1958)

Hagekunsten: Det er naturlig å anta at Ingeborg Sophie og Haakon Cæsar Boeck via sine ulike eiendommer hadde kjennskap til tidligere hagekunst samt datidens strømninger.

Bruken av Refsnes: Ekteparet Boeck fortsatt tradisjonen fra Ingeborg Sophies foreldre og brukte Refsnes som lystgård om sommeren. De drev også gården videre og hentet forsyninger derfra til byhusholdningen. Mange kjente personer vanket på Refsnes i deres eiertid, som maleren Hans Gude. Henrik Ibsen ble invitert, men måtte takke nei. En kopi av brevet er gjengitt i Brinchs artikkel fra 1958. Kong Oscar kom på besøk 4. august 1898 og var også gjest ved flere tidligere anledninger. (Brinch 1958) Ekteparet fortsatte tradisjonen med å la allmennheten bruke Refsnes. Jens

Thornton (f. ca. 1890) bosatt i USA, men oppvokst på Jeløy skrev i et brev fra 1950- årene om Refsnes i sin barndom ” Her kunne vi komme og gå som vi ville, her var det i virkeligheten en folkepark. Her ble Kongen underholdt, her hadde arbeidsfolkene sine utflukter. Her badet vi, her hadde vi våre båter. Vi sto på ski i den lille Refsnesbakken, vi ryddet hoppbakken i skogen. Vi kunne hogge ned en tørrgran til brensel. Eierne respekterte oss, og vi respekterte dem og ødela aldri en ting. Refsnes var jo vårt! Men når unge villgutter likevel brøt i stykker benkene i alleen, satte søte snille fru Boeck dem opp igjen. Og hvis du ikke har tatt en tur i Refsnes alleen og sittet på ”Høida” og vært forelsket, da er du ikke jeløy-mann.” (Schilvold 2006)

KATHRINE (F. BRINCH) OG LORENTZ MEYER BOECK
EIERTID 1917-1938

(Losby Gods)

Lorentz Meyer Boeck (1866-1936):I 1917 døde Ingeborg Sophie Boeck og sønnen Lorentz Meyer Boeck overtok blant annet Refsnes. Lorentz skal ha vært en engasjert og sosial mann. Han var Lørenskogs første ordfører og inviterte stadig venner til sine eiendommer. Han var venn med Kong Haakon som jaktet på Losby ved flere anledninger og hadde et eget værelse der.(Fjellheim 2005) Hvorvidt Kong Haakon også besøkte Refsnes vites ikke. Lorentz var interessert i mat og vin og i ”Historien om Losby Gods” fortelles det at han ofte tok på seg å komponere menyen til de største festene.(Fjellheim 2005)

Kathrine (f. Brinch) Boeck (1869-1958): Kathrine var datter av skipsreder Christian Brinch. Da mannen døde i 1936 ble nok alle eiendommene for mye å forvalte for Kathrine. Hun solgte Refsnes i 1938. I den forbindelse tok hun med seg mye av det verdifulle inventaret. (Fjellheim 2005) Det kan dermed antas at Peder Balkes maleri av Refsnes fra 1856 ble flyttet til Losby og fordelt til en av de 18 slektningene som overtok Losby i 1958. Hun må likevel ha vært en driftig dame for hun styrte Losby til hun døde 90 år gammel. Hun var glad i håndarbeid og likte også å male. På Losby fikk hun hele spisestuen kledd med lerret og malte selv et vinterlandskap fra gulv til tak. (Fjellheim 2005) Hun skal også ha malt en vegg på Refsnes med motiv fra lindehallen mot vest. (Magnussen 1959)

Hagekunsten: Det er naturlig å anta at Lorentz og Kathrine via sine ulike eiendommer hadde kjennskap til tidligere hagekunst samt datidens strømninger.

Bruken av Refsnes: Ekteparet Meyer Boeck fortsatt tradisjonen fra Lorentz foreldre og brukte Refsnes som lystgård om sommeren. De oppholdt de seg som tidligere generasjoner hovedsakelig på Munkedammen om vinteren og Refsnes om sommeren. Selskapslivet fortsatte på Refsnes og fødselsdagsmiddagen for fruene 5. Juni var en tradisjon som det gikk gjetord om (Brinch 1964). Et tidsvitne har fortalt at ekteparet Boeck var pålitelige som en klokke og kom på samme tid hvert år. På Jeløy sa man derfor ” at når gjøken har galt og torna har slått og godseier Boeck er ankommet til Refsnes da kan en gå barbeint ” (Schilvold 2006) Også ekteparet Meyer – Boeck lot allmennheten bruke Refsnes og forelskede par fortsatte å besøke paviljongen også i deres tid. (Schilvold 2006) Det antas at også denne generasjonen benyttet Refsnes til å skaffe forsyninger da jordene på gården ble holdt i hevd helt frem til den storstilede utbyggingen på 1950- og 60 tallet.

VIKTIGE KILDER

I forhold til kunnskap om hus og hage i familien Meyer/ Meyer-Boecks tid er det i tillegg til dagens anlegg flere viktige kilder. Øvrige eiendommer familien eide kan gi en pekepinn på hvordan de tenkte i forhold til Refsnes. Da det ikke eksisterer noen plan over hagen blir et flyfoto fra 1939 den viktigste kilden i forhold til stier og alleer. Det finnes et par malerier en del fotografier samt postkort som viser elementer, materialer og planter. Skriftlige kilder er relativt sparsomme, men Schnitler (1916) er en god kilde. Videre finnes det ennå folk som husker Refsnes før den store utbyggingen, blant annet Bodil Kase, datter av Fjell som kjøpte Refsnes i 1938.

BYGGNINGSMASSEN

Da Lorentz Meyer kjøpte Refsnes i 1855 så hovedhuset ut som på det maleriet han ga Peder Balke i oppdrag å male i 1856. En relativt liten murbygning med mansardtak og søyler mot vest. Søylene sees for øvrig best på en skisse av H. A. Grosch fra omkring 1810. Disse sees også på den eldste delen av bygget i dag. Familien Meyer hadde imidlertid bruk for mer plass og ett tårn i tre etasjer ble bygget på hver side av bygningen, antagelig i 1860. Inngangspartiet som sees på et postkort fra 1903 ble trolig også bygget på den tiden. De to tårnene var muligens bygget etter tegninger utført av stadskonduktør Christian H. Grosch. Han hadde tidligere tegnet tårnet på hovedbrannvakten i Christiania som var til forveksling likt tårnene på Refsnes. I følge Brinch (1958) hadde arkitekt Nebelong som tegnet Alunverket da forlatt Norge. Dersom dette ikke hadde vært tilfelle kunne det ha vært fristende å tro at det var Nebelong som hadde tegnet tårnene og inngangspartiet. Inngangspartiet kan minne litt om de nygotiske detaljene på Oscarshall. Bygningen fikk nå preg av å være et lite lystslott. Dette sies å være et tidlig eksempel på såkalt historisme i Norge (Brinch 1958)

Utsnitt av Oscarshall (Ofrim 2010)

Refsnes før 1940. Her sees tårnene og inngangspartiet som antagelig ble bygget i 1860. (Riksantikvarens arkiv)

Tårnet på brannvakten i Christiania (Nasjonalmuseet)

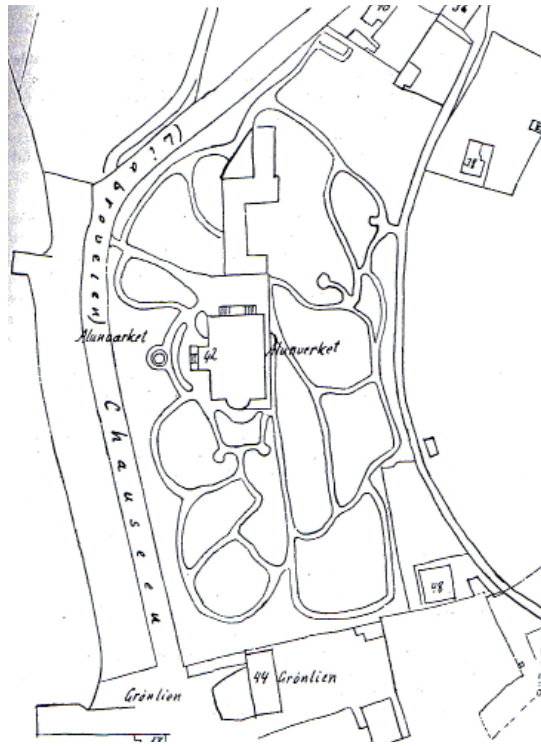
Hagen i familien Meyers eiertid

1855-1938

HAGEN

Da Lorentz og Johanne Meyer kjøpte Refsnes var utgangspunktet antagelig slik som vist på plantegningen for 1856 (s. 34- 35). Flyfotoet fra 1939 viser at det må ha skjedd en del endringer i familien Meyers eiertid.

Hagen mot vest: Flyfotoet fra 1939 viser at det var anlagt slyngende stier i hagen mot vest, på begge sider av lindehallen. Det er naturlig å anta at det er Lorentz og Johanne Meyer som har fått opparbeidet de slyngende stiene. De hadde fått anlagt tilsvarende stier på Alunverket i Christiania, og Munkedammen hadde også et slikt system av slyngende stier. Det ser imidlertid ut til at de har tatt utgangspunkt i den gamle inndelingen i kvarterer fra Chrysties tid.

Hagen på Alunverket, utsnitt av Næsers kart ca. 1860 (Brinch 1957)

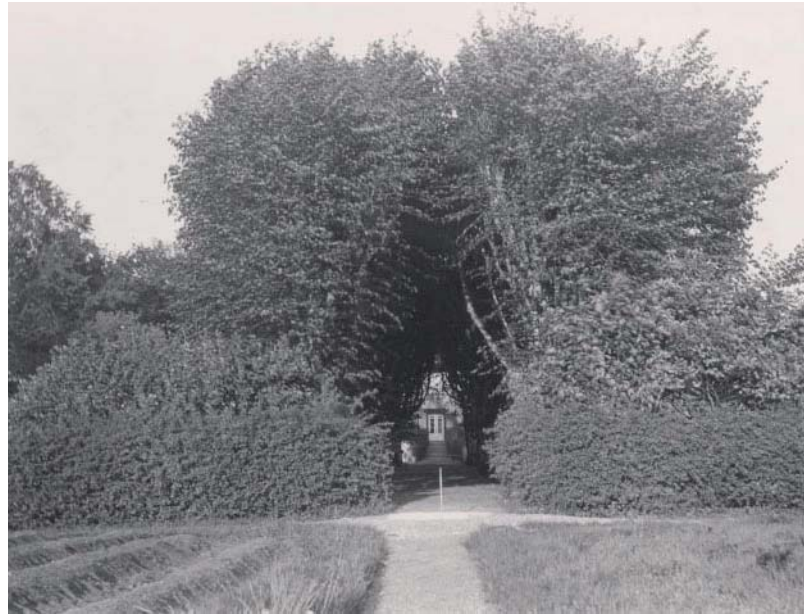
Flyfoto fra 1939 (Statens kartverk ved Terratec)

Hagen i familien Meyers eiertid

1855-1938

Lindehallen vokste seg stor i denne perioden, og i 1916 skriver Schnitler "Den er her formet som helt lukket buegang, høi og tæt med de sorte grene lik stræbebuer i et gotisk hvælv. Den er noget av det skjønneste i sit slag". Lindehallen ble antagelig klippet for å få denne formen. Klippet lind var vanlig på Jeløy på den tiden (jfr. overordnet analyse av søndre Jeløy) Et foto tatt av Schnitler i 1915 viser en lindehall som ser ut til å ha vært formklippet.

Lindehallen sett fra sjøen i 1915. Formen antyder at den har vært klippet (Schnitler 1915)

På flyfotoet fra 1939 sees en terrasse inntil hovedhuset i vest. Denne antas å være beholdt fra David Chrystie den eldre tid. Hage-trappen førte som i dag ned på denne terrassen. På et foto fra 1898, der Kong Oscar den II står på toppen av trappen, ser en frodig beplantning i form av pipeholurt og andre slyngplanter som dekker rekkverket på begge sider av trappen. I urnene på terrassen er det plantet bregner.

Kong Oscar II på hage-trappen i 1898. Her sees flere slyngplanter, blant annet pipeholurt (Refsnes gods 2005)

Vest for terrassen var det blomsterbed, Schnitler skriver i 1916 "I tilslutning til midtaksens symmetriske blomsterbed og rabatter, som dog har faat noget av senere tiders sving i linjene". Kildene sier dessverre ikke noe om hvilke planteslag som ble benyttet her.

1920 Slyngende stier i sør-vest (Fredrikstad kommune)

Inni mellom de slyngende stiene var det også ulike busker og trær. I dag finnes et skjærsmiinsthus som antagelig stammer fra denne perioden samt flere trær blant annet ornesbjørk, hengepil, blodbøk og kastanje. Nederst i hagen mot vest beskriver Schnitler i 1916 fruktparterre. Dette var som vist ovenfor antagelig beholdt fra David Chrystie den eldre tid.

Skjærsmiinsthuset i dag.

Blodbøk og kastanje, står i dag utenfor hagen, men var tidligere en del av denne

Hagen i familien Meyers eiertid

1855-1938

Alleene: På flyfotoet fra 1939 sees, i tillegg til lindehallen og innkjørselsalléen, ytterligere to alleer. Den ene går ned til stranden i sørvestlig retning og den andre går sørover til paviljongen. I følge Brinch (1958) bestod disse av kjempemessige aske og eiketrær. Vi har sett at alleen mot paviljongen antagelig ble plantet på Chrysties tid. Alleen mot stranden må være plantet i familien Meyers eiertid, da den ikke sees på Peder Balkes maleri av Refsnes fra 1856. Det kan antas at det er Lorentz og Johanne Meyer som har fått plantet denne. Rester av alleen mot stranden står ennå i dag, og trærne er svært gamle. Lorentz og Johannes forkjærlighet for trær tilsier også at de fikk plantet den nye alleen.

Resten av alleen til stranden gir inntrykk av hvor frodig det må ha vært på Refsnes i familien Meyers tid. Sommeren 2009

Resten av alleen til stranden vinteren 2010

Hagen i familien Meyers eiertid

1855-1938

Frukthagen i sør: Øst for alleen til paviljongen og mellom denne og alléen til stranden var det i 1939 en frukthage med slyngende stier. Dette kan sees på flyfotoet og bekreftes av Bodil Kase datter av Fjell som kjøpte eiendommen i 1938. Hun beskriver en svært frodig frukthage med masser av rips, solbær, bringebær og epler (åkerø, glassepler og gravenstein). Nærmest hovedhuset forteller hun at det var tre trær med bergamotter. Hun beskriver disse som to sorter pærer en rund og grønn og en gulgrøn og noe flattrykt. Dette må være to ulike sorter *Pyrus communis* `Bergamot` Bodil Kase kan huske at besøkende i restauranten ba om poser for å plukke bergamotter. Frukthagen ble mest sannsynlig anlagt etter 1856 da det var et jorde her på Peder Balkes maleri. Det er usikkert hvilken generasjon av familien Meyer som har anlagt denne frukthagen. Skal en dømme etter størrelsen på trærne i 1939 er det antagelig en av de to første generasjonene.

Gårdsplassen i øst: Inntil hovedbygningen mot øst sees på flere eldre postkort en gruslagt gårdsplass med en nedsenket sirkulær fontene omkranset av lave stauder. Bodil Kase kan huske denne, og beskriver en liten fiskefigur i metall som sprutet vann i midten av fontenen. Losby hadde en lignende fontene på gårdsplassen. Denne skal ha blitt anlagt i 1890-årene (Brinch 1964). Dette kan også være tilfelle med fontenen på Refsnes. Materialet i fontenen, som ser ut til å være betong, taler også for dette. Foto og ett maleri av K.V. Anstensen fra 1938 viser at det var svært frodig beplantning rundt gårdsplassen. Bodil Kase beskriver også gårdsplassen som svært frodig. Blant annet var hele sidebygningen mot nord dekket av villvin som fikk nydelig rødfarge om høsten. Et foto fra 1890-åra viser store mengder klatreroser med lyse blomster ved inngangspartiet. Bodil Kase kan også huske et stort kastanjetre sør for gårdsplassen som ga morsomme kastanjer å leke med.

Maleri av Refsnes anno 1938 av K.V. Anstensen (Kase). Gårdsplassen gir ett frodig inntrykk med kastanjetreet i forgården, bergamottrærne inntil tårnet i sør og store mengder villvin

Bodil Kase foran fontenen i 1939. Planten rundt kanten ser ut til å være hosta (Kase)

Hagen i familien Meyers eiertid

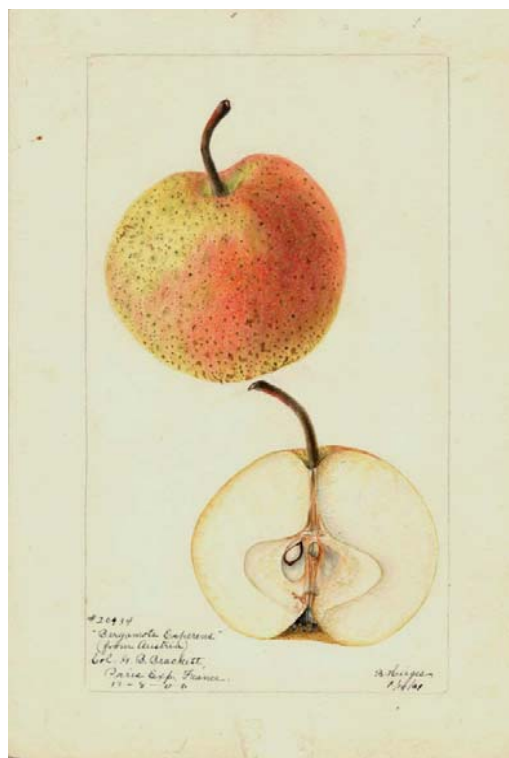
1855-1938

Dekorasjoner og hagemøbler: Foto fra perioden viser både klassiske hageurner og statuer. Det er usikkert om disse stammet fra David Chrysties tid eller har kommet til senere antagelig var det noe nytt og noe gammelt. Det finnes ingen kilder som sier noe om hagemøblene på Refsnes i denne perioden. Foto fra andre lystgårder på Jeløy viser hvitmalte hagemøbler i en relativt enkel stil. Det kan ha vært møbler i samme stil på Refsnes, eventuelt kan det ha blitt benyttet empiremøbler fra Chrysties tid.

Hvitmalte hagemøbler på Alby i 1930 (Fredrikstad kommune)

Planter: Vedlagt følger liste over planter som antas å ha vært benyttet på Refsnes i familien Meyer/Meyer – Boecks tid (vedlegg 1). Denne listen inneholder kun planter som med relativt stor sikkerhet er identifisert. Enten fordi gamle eksemplarer finnes på stedet eller fordi de er identifisert på foto eller fra skriftlige kilder.

Pyrus communis 'Bergamott' (ars-grin)

Utarbeidelse av hageplanen:

Kildene sier ikke noe om hvem som kan ha tegnet de slyngende stiene, den nye alleen, frukthagen og fontenen på gårdsplassen som kom til i perioden 1855 til 1938. Mye av dette er antagelig anlagt i perioden 1855- 90, i Lorentz og Johanne Meyers eiertid. De hadde benyttet arkitekt Nebelong da de oppførte Alunverket i 1847 og antagelig stadskonduktør Christian H. Grosch til å tegne tilbygg på Refsnes. Det er derfor sannsynlig at de også benyttet seg av datidens beste gartnere eller arkitekter når de oppgraderte hagen på Refsnes. Nebelong hadde forlatt Norge på den tiden. Av arkitekter gjenstår da Stadskonduktør Christian H. Grosch som alternativ. Andre alternativer er slottsgartner Martin Mortensen eller hans etterfølger Carl Kaiser. Kaiser anla et parkanlegg for Konsul Theodor Peterson på Rosnes på Jeløy i 1869. (Schilvold 2006). Refsnes og Rosnes ser også ut til å ha noen likhetstrekk. Rosnes hadde blant annet slyngende stier og sirkulært basseng med fontene. Her fantes det også bergamotter og det var en utstrakt bruk av klatreplanter, roser og epletrær som på Refsnes. (Schilvold 2006). Kildene benyttet i den foregående landskapsanalysen sier ikke noe om bergamotter på andre lystgårder på Jeløy. Her kan det finnes mer informasjon, men det har ikke vært mulig å søke etter dette innenfor rammene av denne oppgaven.

OPPSUMMERING:

I familien Meyer/Meyer- Boeck ble barokkhagen på Refsnes endret til en mer tidsriktig landskapsstil med slyngende stier og ny vegetasjon i form av busker og trær. Det barokke preget forsvant imidlertid ikke da lindehallen og alleene ble beholdt, og de slyngende stiene beholdt en del symmetri nærmest hovedhuset. Familien utvidet hagen sørover og gjorde et jorde om til frukthage, også denne med slyngende stier. De tilførte videre en allé ned til stranden i sørvest, samt noen spesielle trær, blant annet to blodbøk. På gårdsplassen anla de antagelig en fontene. Hovedhuset fikk tilført to tårn i denne perioden, noe som var et tidlig eksempel på historisme i Norsk arkitektur. Eierne ser ut til å ha vært opptatt av folkeparkideen og lot folk i området benytte eiendommen til lek og rekreasjon.

Refsnes må ha vært en fantastisk eiendom i familien Meyers/Meyer – Boecks tid. Beliggende mot Oslofjorden med blant annet tre alleer en lindehall, prydhage og frukthage samt lysthus og fontene kan man skjønne at eiendommen i mange år ble betraktet som den vakreste av Jeløens mange vakre eiendommer. (Brinch 1958). Schnitler skriver i 1916 "Liggende ved fjorden for enden av to prægtige alleer av ek og kastanje, utstyret med et stilfuldt gammelt indbo og indspundet i en herlig have viser det en sjelden idyl av en norsk sommervilla fra de gode gamle dage."

Refsnes 1905 Jacob Sømme (Kristiansen)

Hagen etter 1938

Da Kathrine Boeck solgte Refsnes til Ragna og Olav Fjeld i 1938 gikk eiendommen, som hadde vært lystgård i 150 år, inn i en ny epoke.

Fjeld var forretningsmann og hovmester på Continental i Oslo. Hans kone Ragna var kokke på Teatercafeen. De ønsket seg noe eget og kjøpte Refsnes for å starte restaurant. De åpnet "Slottsrestauranten" på Refsnes i 1938. Driften ble kortvarig, i 1940 kom krigen og om lag 100 tyske soldater okkuperte bygningen. Fjeld ble boende i en annen bygning på gården og drev jorden. (Kase 2010)

Krigsårene og årene rett etterpå ser ut til å ha medført store endringer i hus og hage på Refsnes. Et skråfoto fra 1952 viser at stisystemet og svært mye av vegetasjonen i prydhaven mot vest ble fjernet. Lindehallen, noen større trær og skjersminlysthuset var stort sett det som stod igjen av vegetasjon i vest. De tre alleene og frukthagen var intakt, men svært overgrodd. Paviljongen ble stående gjennom krigsårene. På gårdsplassen var all frodighet borte. Sidebygningen samt arbeiderboligen fra Chrysties tid ble revet, fontenen ble fjernet og hovedbygningen fikk ny inngang.

Refsnes 1952 (Kase)

Ekteparet Fjeld startet opp restauranten igjen etter krigen, men for å spe på inntektene utparsellerte de jorder og åser til byggetomter. Det ble også tatt ut sand i et sandtak øst på eiendommen, noe som har medført at dagens terreng ligger en del lavere enn tidligere. (Kase 2010)

I 1955 overtok restaurantørene Armand og Preben Bjørn Christiansen. De etablerte ABC Refsnes Gods og fortsatte restaurantdriften.

Refsnes 1958 (Fredrikstad kommune)

Refsnes 1959. Rester av en alle (UMB,ILP- arkiv)

På 1970- tallet var det behov for ett nytt hotell i Moss. Eierne av Refsnes inngikk kompaniskap med Moss Industriforening, og 5. mai 1971 ble det innviet en hotellfløy. Hotellet har senere blitt utvidet flere ganger.

Refsnes Gods 1978 (Fredrikstad kommune)

Refsnes Gods i dag

I 1998 overtok Familien Salbuvik Refsnes Gods. Den siste utvidelsen av bygningsmassen er en større paviljong i det som er igjen av hagen mot vest. (Refsnes gods 2005)

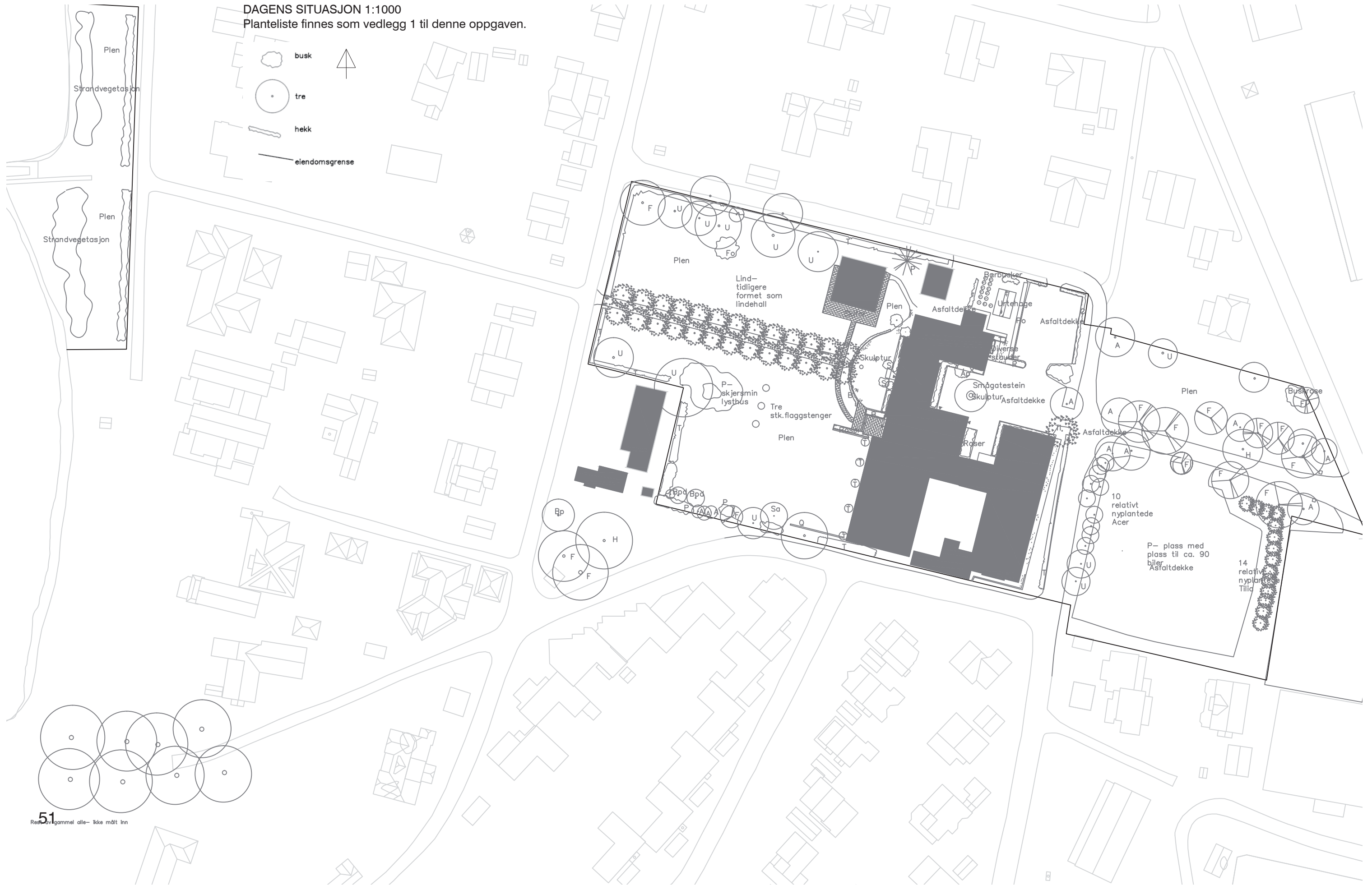
Siden midten av 1980- tallet har hotellets eiere vurdert en restaurering av det som er igjen av anlegget. Blant annet vurderte professor ved UMB Magne Bruun anlegget i 1987. (UMB, ILPs arkiv)

Hagen i dag

DAGENS SITUASJON 1:1000

Planteliste finnes som vedlegg 1 til denne oppgaven.

Rester av den gamle hagen i dag

Utvidelsen av hotellet samt den storstilede boligutbyggingen på eiendommen har medført at det er lite igjen av det opprinnelige anlegget i dag.

Hagen i vest:

Den buede terrasse inntil den gamle bygningskroppen finnes fremdeles, men er noe opphøyet. I midtaksen står det lindetrær fra David og Sophie Chrysties tid. Disse styves i dag slik at de ikke lenger fremstår som en lindehall. De bidrar likevel til et sentralperspektiv som fører gjennom hagen og ned til sjøen med Hortenlandet som perspektivisk avslutning. I ytterkanten av hagen mot nord og sør er det en del trevegetasjon av eldre årgang og det gamle skjærminlysthuset er også intakt. Hagens areal er beskåret noe av en enebolig i sørvest. Utenfor hotellets eiendom i sør står det to store blodbøk, en kastanje og en bjørk som tidligere hørte til hagen. Dette området eies i dag av Moss kommune og er regulert til friområde. I den nordlige delen av hagen mot hovedbygningen er det i den senere tid oppført en paviljong som opptar en relativt stor del av hagens areal. Resten av hagen består i dag av en stor plenflate.

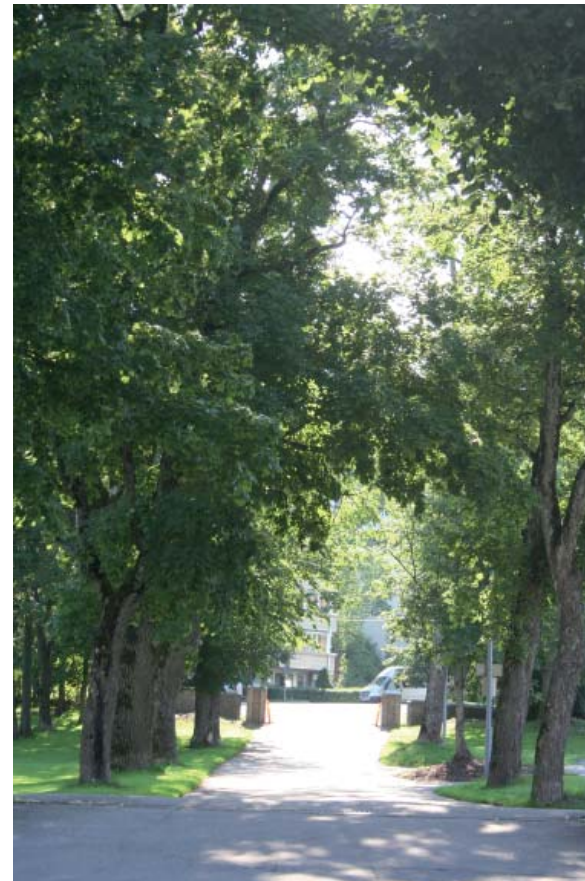
Lindehallen

Skjærminlysthuset med eneboligen i bakgrunnen

Innkjørselen mot øst:

På østsiden er mye endret. En rest av innkjørselsalleen står igjen og sentralperspektivet inn mot den gamle bygningen er i behold. En del av denne tidligere 1 km lange alleen står også lenger mot øst, men sees ikke fra hotellet. Jordet i sør er omgjort til parkeringsplass for hotellets gjester. Et relativt stort areal med gress og eldre trær er intakt i nord-vest. I den tidligere frukthagen er det i dag to hotellfløyer samt boliger som opptar arealet. Inntil gårdsplassen mot nord ligger nok en nyere hotellfløy, en liten kjøkkenhage samt en parkeringsplass for de ansatte (ikke i bruk). På gårdsplassen er fontenen borte og grusdekket er erstattet med asfalt og storgatestein.

Innkjørselsalleen

Gårdsplassen med gammel og ny bygningsmasse

Resten av anlegget er stort sett forsvunnet på grunn av boligutbyggingen. Paviljongen med alleen er nå kun et veinavn og stedet paviljongen stod er i dag en snuplass i enden av veien. Av alleen som førte ned til stranden er det bare en liten rest tilbake nede ved stranden.

Paviljongen i dag

Boligutbyggingen har gjort at området omkring har skiftet karakter totalt, fra grønt rolig kulturlandskap til småhusbebyggelse som gir et urolig preg. Sett utenfra ser den gamle bygningen på Refsnes fremmed ut innimellom alle husene fra ulike tiår. Men inne i hagen mot vest er en fremdeles skjermert for en del av dette. Store trær i ytterkanten skjerner og lindehallen drar blikket mot en fantastisk utsikt mot sjøen.

Hagen mot vest med lindehallen

Hvordan skal en forholde seg til historien ved en rehabilitering/fornyelse av anlegget?

Når dagens anlegg skal rehabiliteres er det to forhold en må vurdere, hvordan skal en forholde seg til anleggets historiske epoker og hvilke problemstillinger må løses i dagens anlegg? Vurderingen av hva en skal gjøre med problemene i dagens anlegg bør foretas i lys av konklusjonen på hvordan en bør forholde seg til anleggets historiske epoker. Det vil derfor først bli foretatt en vurdering av hvordan en i forbindelse med rehabiliteringen skal forholde seg til historien. Deretter følger en analyse av dagens anlegg som sees i lys av konklusjonen angående hvordan en skal forholde seg til historien.

Når det gjelder forholdet til anleggets historie må en ta utgangspunkt i hvilke juridiske føringer som eventuelt foreligger, deretter bør en se på anbefalinger fra myndigheter og eksperter. Hagen er ikke fredet etter Kulturminneloven, og Plan- og bygningsloven gir heller ikke noe omfattende vern av hagen, da den ligger innenfor et område regulert til byggeområde for boliger. Juridisk sett står en derfor relativt fritt ved rehabiliteringen. Dette betyr imidlertid ikke at hagen ikke kan være verneverdig eller historisk. I henhold til Riksantikvarens publikasjon om kulturlandskap er det slik at jo eldre en hage er og jo mer av det opprinnelige som finnes jo mer verdifull er en hage. Dette synet støttes også av ICOMOS en verdensomspennende ikke statlig organisasjon som for fagfolk som jobber for bevaring av verdens historiske monumenter og steder. I Firenze charterte utarbeidet av ICOMOS i 1982 sies det i artikkel 1 "En historisk hage er en arkitektonisk og biologisk (hortikulturell) komposisjon som fra en historisk eller kunstnerisk synsvinkel er av interesse for allmennheten." Dermed kan den betraktes som et kulturminne."

På Refsnes er det relativt lite igjen av både areal, elementer og planter. Hagen er imidlertid gammel, har en interessant historie- og den representerer blant annet barokken noe som er relativt sjelden i Norge. Det er også den barokke delen som er best bevart. Hagen er videre en del av et større helhetsbilde, da den tidligere sto sentralt i herregårdslandskapet på søndre Jeløy. Sett i lys av dette kan hagen sies å være historisk og det bør søkes å formidle noe av historien i forbindelse med en rehabilitering. Dette vil kunne gi hagen en større opplevelse og bruksverdi og bidra til å heve opplevelsesverdien av søndre Jeløy som helhet jfr. konklusjon på overordnet analyse av søndre Jeløy.

Neste spørsmål blir da hvordan det gamle skal formidles. Her brukes tre begreper som må defineres, restaurering, rekonstruksjon og fri fornyelse. Restaurering er noe som foretas når det gamle elementet fortsatt finnes og kan settes i stand, rekonstruksjon kan foretas når elementet er forsvunnet, men er godt dokumentert. Fri fornyelse består i å designe noe nytt, dette kan eventuelt gjøres i tråd med den opprinnelige intensjonen i anlegget. Skillet mellom disse begrepene er ikke skarpt.

Hagen som helhet kan ikke restaureres, da kun enkelte elementer fra tidligere epoker eksisterer i dag. Der restaurering er mulig bør det imidlertid gjøres. Dette gjelder først og fremst lindehallen. Noen elementer som paviljongen og fontenen er relativt godt dokumentert og kan antagelig rekonstrueres i seg selv om enn ikke på nøyaktig samme sted (Dersom en tolker uttrykket rekonstruksjon strengt blir dette muligens en fri fornyelse.) Deler av det gamle

stisystemet er det også mulig å finne. Ellers må en basere seg på en fri fornyelse, eventuelt i tråd med den opprinnelige intensjon. Som vist ovenfor har hagen vært gjennom flere epoker og det må derfor foretas en vurdering av hva som skal hentes frem. Firenze charteret sier om dette i artikkel 16 "Restaureringsarbeidet må respektere de ulike utviklingsfasene den aktuelle hagen har gjennomgått. I prinsippet bør ikke noen fase gis fortrinn framfor en annen, unntatt i enkelttilfeller der deler av hagen er så sterkt skadd eller ødelagt at det blir bestemt at den skal gjenskapes på grunnlag av spor eller uomtvistelige dokumentariske bevis. Denne typen rekonstruksjonsarbeid kan særlig omfatte den delen av hagen som ligger inntil bygningen, slik at dens rolle i komposisjonen tydeliggjøres". På Refsnes kan det være aktuelt å gi en fase fortrinn da mye av hagen er borte i dag.

Hvilke elementer fra historien som skal rekonstrueres og hvordan den frie fornyelsen skal gjøres må vurderes ut fra en analyse av dagens situasjon og i designprosessen. På den måten kan en oppnå ett anlegg som også responderer på dagens behov.

Postkort med lindehallen fra 1921 (Fredrikstad kommune)

INNLEDNING

områdeavgrensning: Analysen omfatter eiendommen til hotell Refsnes Gods med unntak av den delen som ligger på stranden. Strandeieendommen har også potensiale for utvikling, men her er fokus på den delen av eiendommen som var en del av hagen i tidligere tider

Satellittfoto av Refsnes (Google)

Analysens temaer: Analysen omfatter de temaene som gjelder Refsnes Gods spesielt. De temaene som også er relevante for øvrige deler av søndre Jeløy er behandlet i den overordnede analysen.

PROGRAM

Refsnes Gods er i dag hotell. Hotellet legger vekt på sin historie som sentrum for selskapheter, gjestfrihet og rekreasjon. De tilbyr sine gjester gourmet mat og vin i omgivelser preget av historien og en omfattende samling med nordisk kunst.

Den gamle hovedbygningen rommer i dag hotellets restaurant, vinkjeller og selskapslokaler. Rommene ligger i de nyere hotellfløyene. Hvert rom har sin "egen" kunstner. Refsnes Gods har også konferansefasiliteter og gjestene er en blanding av konferansedeltagere, gjester i private arrangementer og andre som ønsker å slappe av og nyte god mat. (Refsnes gods)

Hotellet er medlem av organisasjonen De historiske. Dette er en organisasjon for historiske hoteller og restauranter. Organisasjonen har utarbeidet egne krav som må være oppfylt for å kvalifisere til medlemskap. Disse omhandler blant annet stedets historie som ramme rundt oppholdet, gastronomi, kunst- og kulturopplevelse. (De historiske)

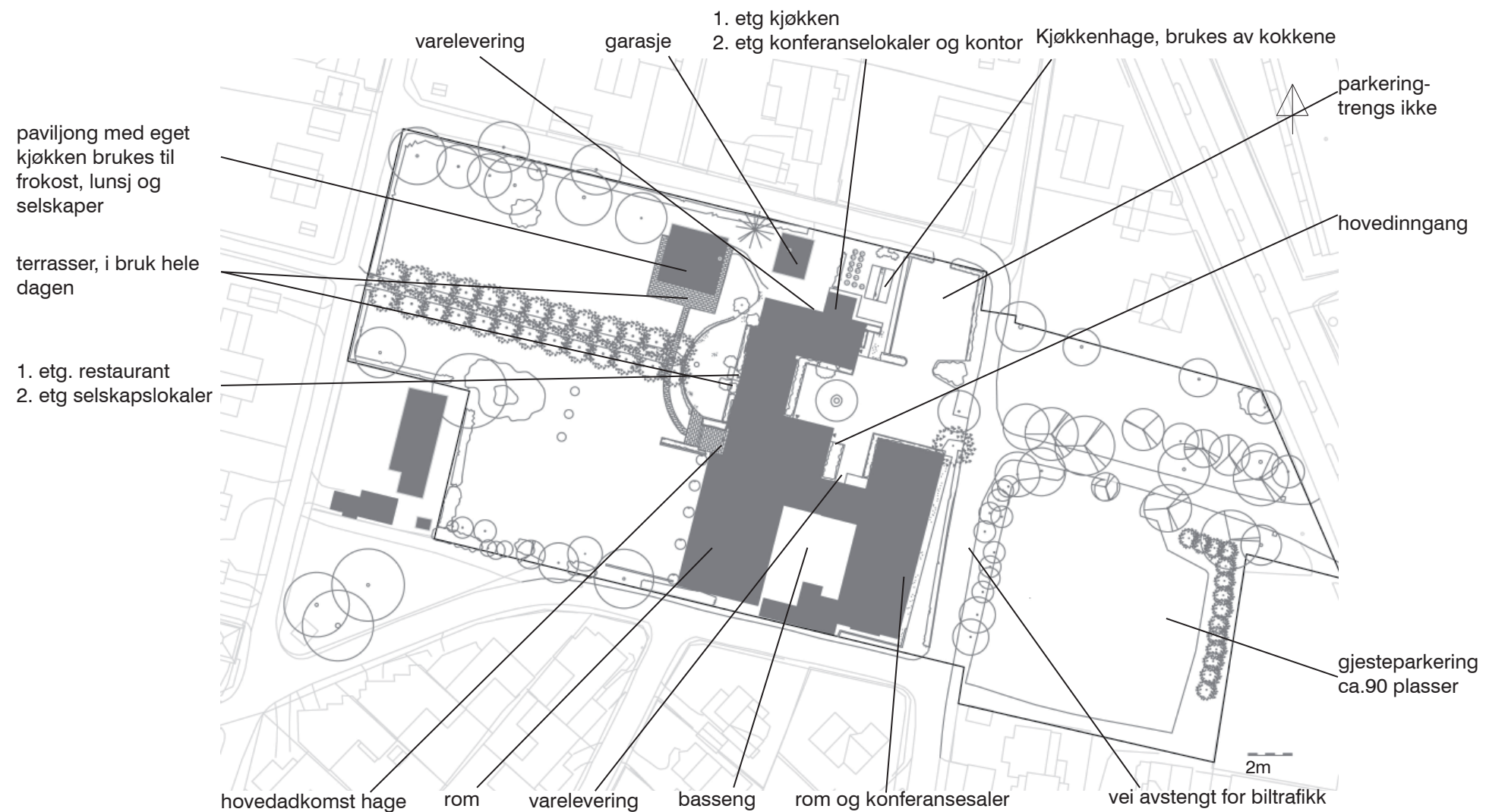
ARKITEKTUR

Den eldste delen, som er fra slutten av 1700- talle, er bygget på flere ganger i nyere tid. De nye bygningene er forsøksvis tilpasset den gamle i hvert fall i materialvalg. Den nyere delen er svært dominerende i størrelse, men på grunn av de to tårnene står den gamle bygningen likevel frem til tross for at denne er mindre i omfang.

FUNKSJONER

Kartet nedenfor viser hotellets ulike funksjoner. De fleste av disse må beholdes på grunn av hoteldriften, med unntak av parkeringen nærmest hotellet.

Analyse av dagens anlegg

TERRENG

Terrenget har et jevnt fall mot sjøen i vest. Dette gjør utsikten mot sjøen svært god til tross for en del ny boligbebyggelse mellom godset og sjøen. Inne i anlegget er det en del mindre, men uheldig terrengforskjeller som har kommet til i nyere tid.

1. Utsikt til sjøen fra hagen i vest

4. Terrengforskjell tatt opp av nyere "spansk" mur i vest

2. Utsnitt av terrengmodell viser Refsnes sett fra vest. Utsnittet er ikke i skala.

5. Uheldig terrengforskjell på terrassen i vest.

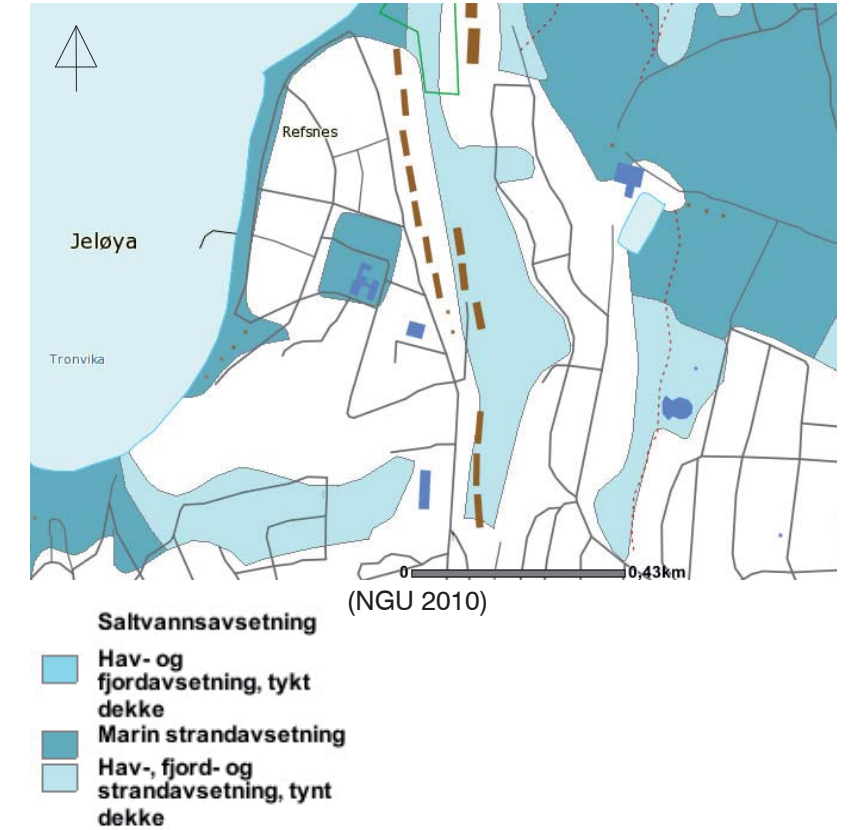

3. Utsnitt av terrengmodell viser Refsnes sett fra sør mot nord. Utsnittet er ikke i skala.

6. Mange terrenforskjeller rundt parkeringsplassen i øst.

Geologie på Jeløy er behandlet mer utførlig under den overordnede analysen. For Refsnes kan det nevnes at løsmassene består av marin strandavsetning dvs. materiale som er vasket av bølgeslag i strandsonen eller under marin grense. Dette materialet er sand på beskyttede steder og grus og stein på mer værharde steder. På Refsnes består avsetningen av mye sand. (NGU 2010)

SOLFORHOLD OG LOKALKLIMA

Som sol/skyggeanalysen på neste side viser har Refsnes Gods svært gode solforhold hele året. De store trærne filtrerer sollyset enkelte steder, og bygningen skaper også noe skygge. Av den overordnede analysen fremgikk det klimaet er svært bra på Jeløy, og klimasonen oppgis til å være sone 3 eller 2. Refsnes kan muligens ha sone 2. Av dagens vegetasjon og den historiske analysen fremgår det at mange varmekjære arter trives svært godt her og derfor blir større enn mange andre steder.

Analyse av dagens anlegg

SOLFORHOLD

21.mars

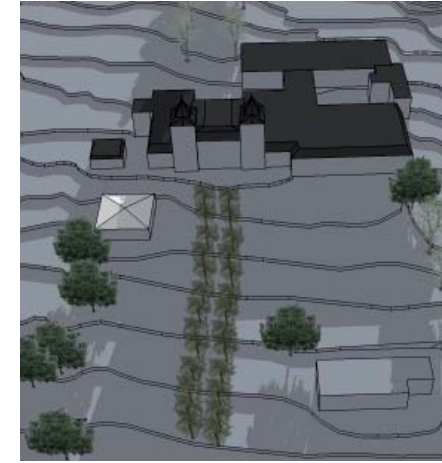
21.03 kl. 8.00

21.juni

21.06 kl.8.00

21.september

21.09 kl.8.00

21.desember

21.12 kl.8.00

21.03 kl. 12.00

21.06 kl.12.00

21.09 kl.12.00

21.12 kl.12.00

21.03 kl. 17.00

21.06 kl.17.00

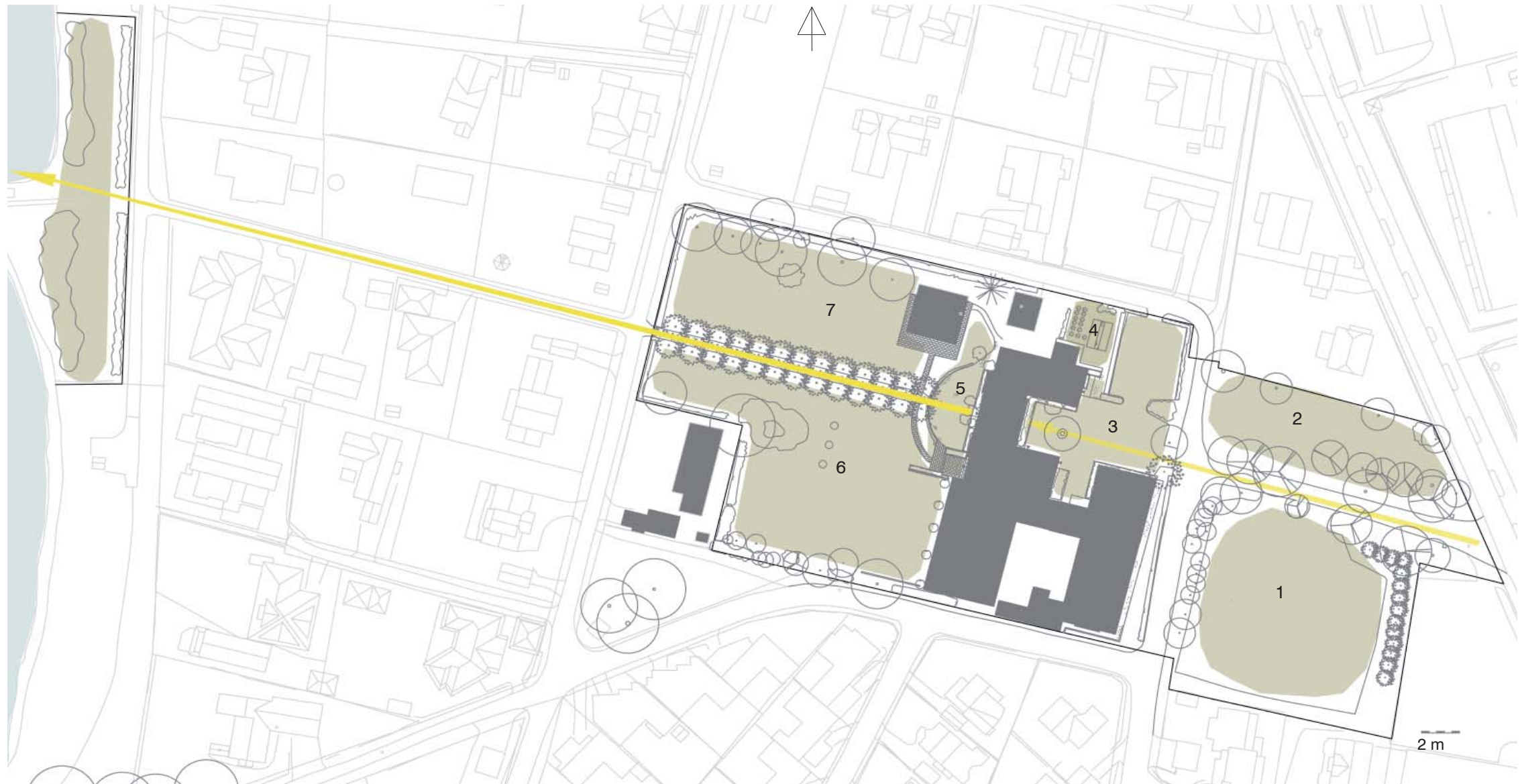

21.09 kl.17

21.12 kl.17.00

Siktlinjen: Fra innkjørselen i øst går det en siktlinje perpendikulært på den gamle hovedbygningen. Her var inngangen tidligere, men den er nå erstattet av et vindu. Dersom en ser gjennom dette vinduet ser en ut hagedøren gjennom lindehallen og direkte ned til sjøen. Utsikten forstyrres noe av stolper med strømledninger til bolighusene mellom hagen og sjøen. Bildet lengst til venstre er tatt fra tårnet og her forstyrres også boligbebyggelsen utsikten. Den er mindre synlig når en står nede i hagen.

ROM OG SIKTLINJER

1. Stort lyst og åpent rom som benyttes som parkeringsplass. Rommet er ikke avskjermet mot omgivelsene og den nye boligbebyggelsen er godt synlig herfra.

2. Relativt stort rom bestående av plen med mange store trær som vegg mot innkjørselen. De store trærne filtrerer sollyset. Rommet har liten visuell skjerming mot naboeiendommen i nord og veien i øst selv om det er satt opp et gjerde. Mot nord er det ikke så viktig med avskjerming, da en ser inn i en stor gammel hage som tidligere tilhørte Refsnes. Mot øst sees en stor boligblokk og her behøves skjerming.

4. Lite grønt rom bestående av en urtehage og noen bærbusker. Rommet har en relativt tydelig avgrensning i form av hekker.

6. Rommet er avgrenset av eldre trær mot sør og nord. En thujahekk avgrenser rommet mot vest og denne er også med på å avgrense hagen mot veien i nord. Hekken er imidlertid ikke høy nok til å skjule boligbebyggelsen. Rommet er relativt stort og lyst med en rolig plenflate. Nærmest hovedbygningen opptar en nyere paviljong en del av arealet i rommet.

3. Gårdsplassen kunne også vært delt inn i fire mindre rom, men grensene er så flytende at det her er fremstilt som ett rom. Rommet er relativt stort og lyst med noe grønt, men med en utydelig definisjon av hva som hører til gårdsplassen. Det er særlig uheldig at hovedinngangen og vareleveringen ligger i samme område se bilde nr.2 hvor vareleveringen sees midt på bilde og hovedinngangen til høyre.

5. Rommet består av to terrasser inntil bygningen. Avgrensingen er noe uklar mot nord og sør. Høydeforskjellen mellom de to terrassene gir et noe kaotisk inntrykk. Se bilde nr. 5 på s. 56

7. Rommet består av en stor rolig plenflate der eldre trær og busker fungerer som vegger på tre sider. Plenflaten forstyrres noe av en hellelagt sti. En fjerde vegg er selve bygningen, mens vegg mot vest består av en lav thujahekk. Denne klarer ikke å skjule ett hus bygget i hagen i den senere tid. Rommet er lyst, og over bebyggelsen i vest skimtes sjøen.

FARGER OG OVERFLATEKVALITETER

naturlige overflater

overflate på bygninger

dekker

Belysning:

Belysning av varierende karakter bidrar til at anlegget får et lite helhetlig inntrykk.

Urner:

Ulike urner med lite spennende beplantning tilfører ikke anlegget dekorasjonsverdi, men gir et rotete inntrykk.

Skulpturer:

Skulpturer utført av Nina Sundby. Passer til anleggets historie som sentrum for selskapsliv.

Møbler:

Nytt møblement står dårlig til den gamle bygningen de er plassert inntil.

OPPSUMMERING/ANALYSE

Det vil her bli foretatt en oppsummering/analyse som så sees i lys av konklusjonen under den historiske analysen om at en bør søke å formidle noe av anleggets historie.

Program: Refsnes Gods er i dag et hotell som legger vekt på sin historie som sentrum for selskapligheter, gjestfrihet og rekreasjon. Hotellet er også medlem i organisasjonen de historiske. En oppgradering av anlegget bør ta hensyn til dette. Oppgraderingen bør bidra til å belyse stedets historie samtidig som det skal egne seg for de ulike aktivitetene som foregår på et hotell. Det bør legges til rette for at hagen kan danne en vakker ramme omkring festlige lag, og for rekreasjon for de som ønsker det. Da hotellet har egen gourmet restaurant som har behov for ferske råvarer kan hagen også benyttes til dyrking av vekster til bruk i matlagingen og til dekorasjon. Hotellet har også i dag en liten urtehage. Dette er i tråd med konklusjonen ovenfor om at en bør søke å formidle noe av anleggets historie.

Arkitektur: Bygningsmassen består av flere stilarter empire, historisme, 70-talls funksjonalisme forsøksvis tilpasset det gamle og en paviljong fra 2000-tallet. De nye byggene er nokså dominerende i størrelse, men den gamle er såpass karakteristisk med sine to tårn at den likevel står frem blant alt det nye. (Det er synd den nyere bygningen i sin tid ikke ble lagt lenger bak og frigjort fra den gamle slik at denne kunne få stå enda mer frem.) På bakgrunn av at den gamle bygningen er den mest karakteristiske og at hotellet er medlem av organisasjonen de Historiske bør en oppgradering av anlegget øke fokus på den gamle bygningen. Dette er i tråd med konklusjonen ovenfor om at en bør søke å formidle noe av anleggets historie.

Funksjoner: Hotellområdet inneholder mange funksjoner det må tas hensyn til ved oppgraderingen slik at anlegget også blir praktisk i bruk. Det blir særlig viktig å få til en funksjonell inngangssituasjon og utgang til hagen samt adkomst til paviljongen som blant annet benyttes til frokost og lunsj. Noen funksjoner kan fjernes eller gjøres mindre fremtredende. Dette gjelder parkeringen på gårdsplassen som det strengt tatt ikke er behov for. Videre er det mulig å redusere bredden på veien som krysser hovedadkomsten, da den er stengt for bilkjøring. De to sonene for varelevering må beholdes, men kan gjerne skjules noe. Dette trenger ikke å være i motstrid med ønsket om å formidle anleggets historie.

Terreng: Terrengtet har et fall mot sjøen i vest som gjør at det er flott utsikt over sjøen fra hagen. En oppgradering bør ikke forstyrre denne utsikten i stor grad. Forstyrrelser som bolighus og stolper bør skjules der det er mulig. En del mindre, men uheldige terrengforskjeller fra nyere tid bør rettes opp. Dette er i samsvar med konklusjonen ovenfor om at en bør søke å formidle noe av anleggets historie.

Jordsmonn: Jordsmonnet er marine avsetninger med mye sand samt hagejord påfyllt i ettertid, det må tas hensyn til dette i plantevalget. Her kan listen over planteslag fra den gamle hagen på Refsnes være nyttig. Dette er i overensstemmelse med konklusjonen ovenfor om å søke å formidle historien i anlegget.

Solforhold og lokalklima: Solforhold og lokalklima er svært gunstig og dette gir muligheter til å dyrke planter som ellers ikke vokser så godt i Norge. Listen over planteslag fra den gamle hagen samt andre eldre hager i området kan være nyttig å bruke her. Bruk av de gamle hageplanter knytter også dagens anlegg til historien i tråd med konklusjonen ovenfor.

Rom og siktlinjer: Den gamle siktlinjen perpendikulært på den gamle hovedbygningen er fremdeles i behold og oppgraderingen bør forsterke denne ytterligere ved å plante flere trær/fornye innkjørselsalleen samt restaurere lindehallen tilbake sin gamle form. En del av rommene i anlegget har en utydelig avgrensning /dårlig skjerming mot boligbebyggelsen rundt, dette bør en søke å bøte på ved hjelp av planteslag fra tidligere epoker. Dette er i tråd med konklusjonen ovenfor om at en bør søke å formidle noe av anleggets historie.

Vegetasjon: Det er ikke laget et eget analysekart for vegetasjon da det er fremstilt i siste del av den historiske analyse. Her fremgår det imidlertid at dagens vegetasjon er svært sparsom i forhold til tidligere tider, noe som gjør anlegget mindre frodig og avskjermet fra omgivelsene. Det har også kommet til en del planter i den senere tid blant annet thuja, som hotellets ledelse nå ønsker å erstatte med noe mer historisk korrekt. Den store plenflaten i vest er imidlertid ganske flott og kan gjerne beholdes som et moderne innslag. Oppgraderingen bør gjøre anlegget mer frodig og skjerme det fra småhusbebyggelsen rundt. I tråd med konklusjonen om å søke å formidle historien i anlegget bør det benyttes planteslag fra tidligere epoker.

Et særskilt problem er at resten av Refsnesalleen har en del større trær som muligens er i dårlig forfatning. Dette ble påpekt av Magene Bruun allerede i 1987. Han anbefalte da å ta kontakt med en treekspert før det skulle tas endelig standpunkt angående behandling av alleen. Dersom dette ikke er gjort bør det gjøres nå. I tråd med Magne Bruuns anbefaling bør det kjøpes inn trær av store dimensjoner og vokseplassen bør opparbeides skikkelig dersom hele alleen bør skiftes ut. (Bruun 1987) Bruun anbefalte ask i sitt notat. Dette er naturlig da alleen tidligere bestod av mye ask, men på grunn av askesyken må det i forbindelse med oppgraderingen vurderes å bruke annet treslag.

Et annet problem er at det er mye alm i anlegget. På grunn av almesyken kan disse dø ut og det må vurderes hvordan dette kan løses i forbindelse med oppgraderingen.

Dekker: Dagens dekker er stort sett asfalt og noe grus. Asfalten er stedvis hullete og grusen har for lik kornstørrelse, slik at den egner seg dårlig som gangunderlag. Dekkene bør skiftes ut for å heve inntrykket av anlegget. I tråd med konklusjonen om å søke å formidle historien i anlegget bør det benyttes grus som ble brukt i tidligere epoker. Grus har en tid vært upopulært, men restaurering av eldre grusganger på Bogstad og Slottet har gitt bred erfaring med dette som kan benyttes også her. En vil da kunne få et lyst, vakkert dekke som er godt å gå på. Grus har også den fordel at det er et permeabelt dekke som gjør vannhåndteringen enklere.

Ulike innretninger: Av faste innretninger er det mangel på benker ute i selve hageanlegget. Møblene på terrassen skal i følge hotellets ledelse skiftes ut. Inntil den gamle bygningen bør møblene tilpasses denne, mens en kan stå noe friere ute i hageanlegget.

Belysningen er av varierende karakter. Inntil den gamle bygningsskroppen kan belysningen gjerne være historisk, mens ellers bør den være mer nøytral og diskret.

Hotellet har to nyere skulpturer av Nina Sundby stående ute i anlegget disse passer godt til anleggets historie og bør også få en plass i forbindelse med oppgraderingen.

Det er flere ulike urner plassert rundt i anlegget og dette gir et kaotisk inntrykk. På terrassen inntil den gamle bygningsskroppen kan en gjerne plassere urner i empirestil. Ellers i anlegget står en friere, men det bør være en type urne eller ingen.

Analyse av dagens anlegg

Konklusjon og hovedgrep: Konklusjonene i forhold til analysen av det eksisterende anlegget passer godt til konklusjonen om at en bør søke å formidle historien i anlegget. Hagens historie blir her ingen tvangstrøye, men kan derimot tjene som hjelp og inspirasjon til å skape en ny helhet som responderer på dagens behov.

På bakgrunn av den historiske analysen og analysen av dagens anlegg vil det bli jobbet med to hovedgrep:

1. Hente frem noe av anleggets historie.
2. Romdannelse med vegetasjon som virkemiddel.

Dette vil kunne løse mange av problemene i dagens anlegg og gi et funksjonelt, interessant og vakkert anlegg.

Konklusjonskart

- Område hvor det må jobbes med tydelig romdannelse.
- Område der det kun er aktuelt med fri fornyelse.
- Område der det er aktuelt med restaurering og/eller rekonstruksjon

Program:

1. Terrassen skal være en funksjonell og vakker utgang til hagen samt fungere som serveringsområde i forbindelse med fokost, lunsj og større arrangementer.
2. og 3. De to rommene i hagen skal inneholde noe vakkert og interessant å se på samt være et sted hvor gjestene kan gjemme seg litt bort.
4. Dette skal være en vakker og funksjonell adkomst.
5. Varelevering og hovedinngang. Disse funksjonene må skilles så mye som mulig, og området må gjøres representativt for gjestene.
6. Urtehagen utvides til hele dette området og gjøres om til et vakkert og interessant element i hageanlegget.
7. Vareleveringen beholdes, men skjules mest mulig.
8. Området skal bidra til en vakker adkomst og være en skjerm mot omgivelsene.
9. Parkeringsplassen beholdes, men gis et frodigere uttrykk som tar fokus bort fra bilene.
10. Vakker adkomst som gis et uttrykk som viser at veien er en del av anlegget.

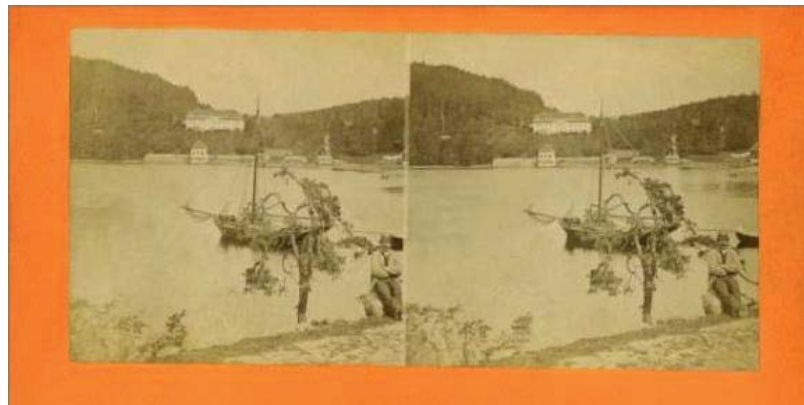
Konsept- titteskap

BAKGRUNN FOR VALG AV KONSEPT

På bakgrunn av de to hovedgrepene som går ut på å hente frem noe av anleggets historie, og å jobbe med romdannelse med vegetasjon som virkemiddel, har jeg valgt et konsept kalt titteskap.

Titteskap var i følge Store norske leksikon (2010) en populær attraksjon på markeder og lignende på 1700- og 1800- tallet. Det var også på denne tiden hagen på Refsnes hadde sin storhetstid. Titteskap var en innretning med linsedekket åpning som ble brukt til fremvisning av bilder. To like bilder ble plassert ved siden av hverandre og linsen sørget for at det oppstod en romvirkning. Dette var lenge før masseturismens tid og det var sikkert spennende å få sjansen til å se steder omtalt i samtiden, men som en ikke hadde muligheten til å se i virkeligheten.

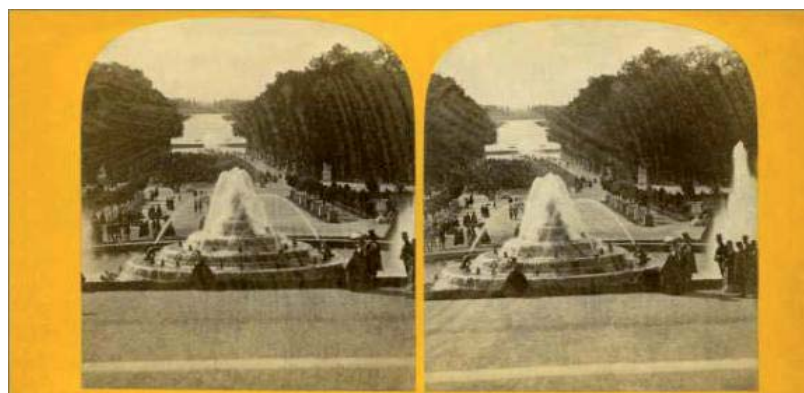
I forbindelse med oppgraderingen av hageanlegget på Refsnes vil det ikke være mulig å tilbakeføre hele anlegget da arealet er sterkt redusert. Det er likevel mulig å gi publikum glimt tilbake til fortiden, som i et titteskap. Dette kan blant annet gjøres ved at det dannes rom med vegetasjon, omkring de historiske elementene. Dette vil kunne gi et design som responderer på problemene i dagens anlegg både estetisk og praktisk, og det vil skapes en ny helhet som både viser historien og som fungerer i dagens situasjon. Da vil også Refsnes i seg selv kunne fremstå som et lite glimt av fortiden mellom all den nye bebyggelsen.

Stubljan til stereoskopi (Norsk folkemuseum 2010, foto: Thoren, Per Adolf)

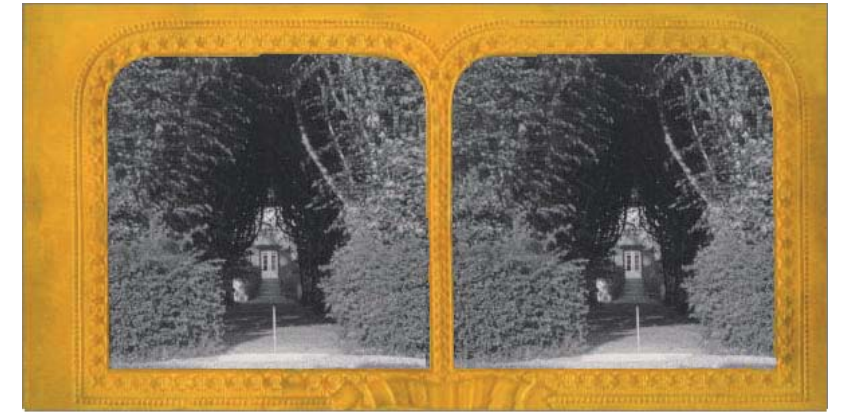

Titteskap/stereoskop (Maihaugen)

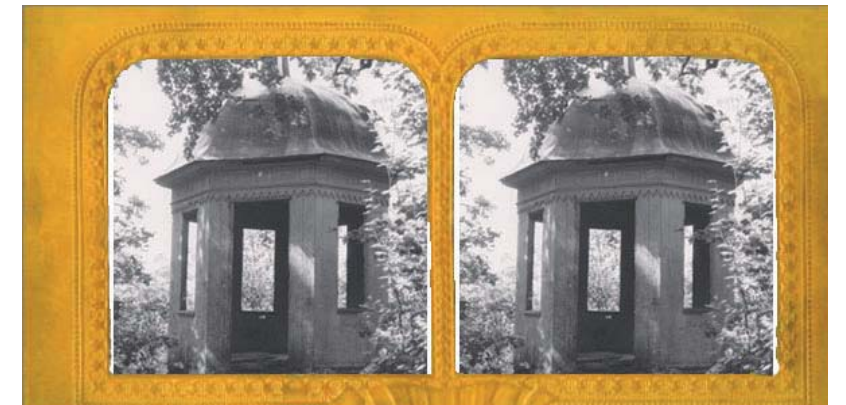

Bilder av Versailles til stereoskopi (Norsk folkemuseum 2010)

Eksempler på elementer som kan restaureres/rekonstrueres på Refsnes:

Lindehallen (collage 2010)

Paviljongen (collage 2010)

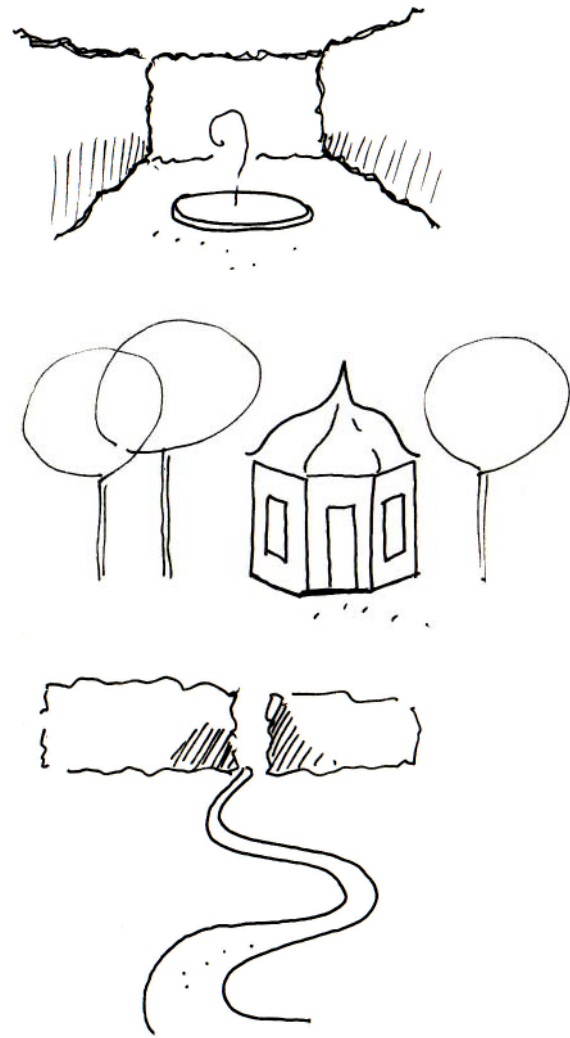

Fontenen (collage 2010)

FORM

I konseptet titteskap ligger det altså føringer i forhold til hvordan de historiske elementene blir presentert. De kan som nevnt presenteres i et eget "rom", men de kan også være såpass karakteristiske i seg selv at de skaper en egen verden uten å rammes inn, f.eks. vil den gamle paviljongen kunne ha en slik effekt. I konseptet ligger det også at de historiske elementene kan være litt skjult slik at en må gjøre en innsats for å se dem, som det å kjøpe en billett til ett titteskap.

Forøvrig må det tas et bevisst valg angående hvordan en skal forholde seg formmessig til det gamle som hentes frem. Skal den frie fornyelsen rundt være i tråd med det gamle formspråket, en kontrast til dette eller en diskret tilpassning til både det nye og det gamle? Da målet her er å få frem noe av uttrykket fra tidligere epoker, og det nye er såpass dominerende i dagens situasjon bør den frie fornyelsen enten være i tråd med det gamle som hentes frem eller være en diskret tilpassning der materialer og planter fra tidligere epoker benyttes samt at det formmessig tilpasses situasjonen som oppstår med en blanding av nye og historiske elementer. Da det ikke er mulig å hente frem så mye av det gamle ville kontrasterende former og materialer antagelig føre til at det gamle ville "drukne" helt i alt det nye.

VEGETASJON

Det aller meste av vegetasjonen på stedet skal bevares, men det er behov for økt frodighet. Der det skal plantes noe nytt skal det fortrinnsvis brukes planteslag som har en historie på stedet. Dersom det er vanskelig å få tak i en gammel sort skal arten brukes. Dersom en plante ikke lenger trives på stedet på grunn av endrede vekstforhold kan planteslag med lignende karakter brukes.

MATERIALER

Det skal fortrinnsvis benyttes materialer som kan knyttes til historien på stedet. Nye materialer med lignende karakter kan benyttes derom det er viktig av praktiske hensyn.

INSPIRASJONSBILDER

Skisseprosess

Det er mulig å velge svært mange utforminger innenfor konseptet. Hva skal rekonstrueres og restaureres og hvordan skal den frie fornyelsen være? En kan velge å få frem elementer fra kun en epoke eller begge. Titteskapet kan også gi et glimt inn i fremtiden. Den frie fornyelsen kan være inspirert av en epoke i anleggets historie eller den kan være ny, men diskret (for eksempel basere seg på plantevalg fra tidligere tider) slik at de gamle elementene ikke må konkurrere med det nye.

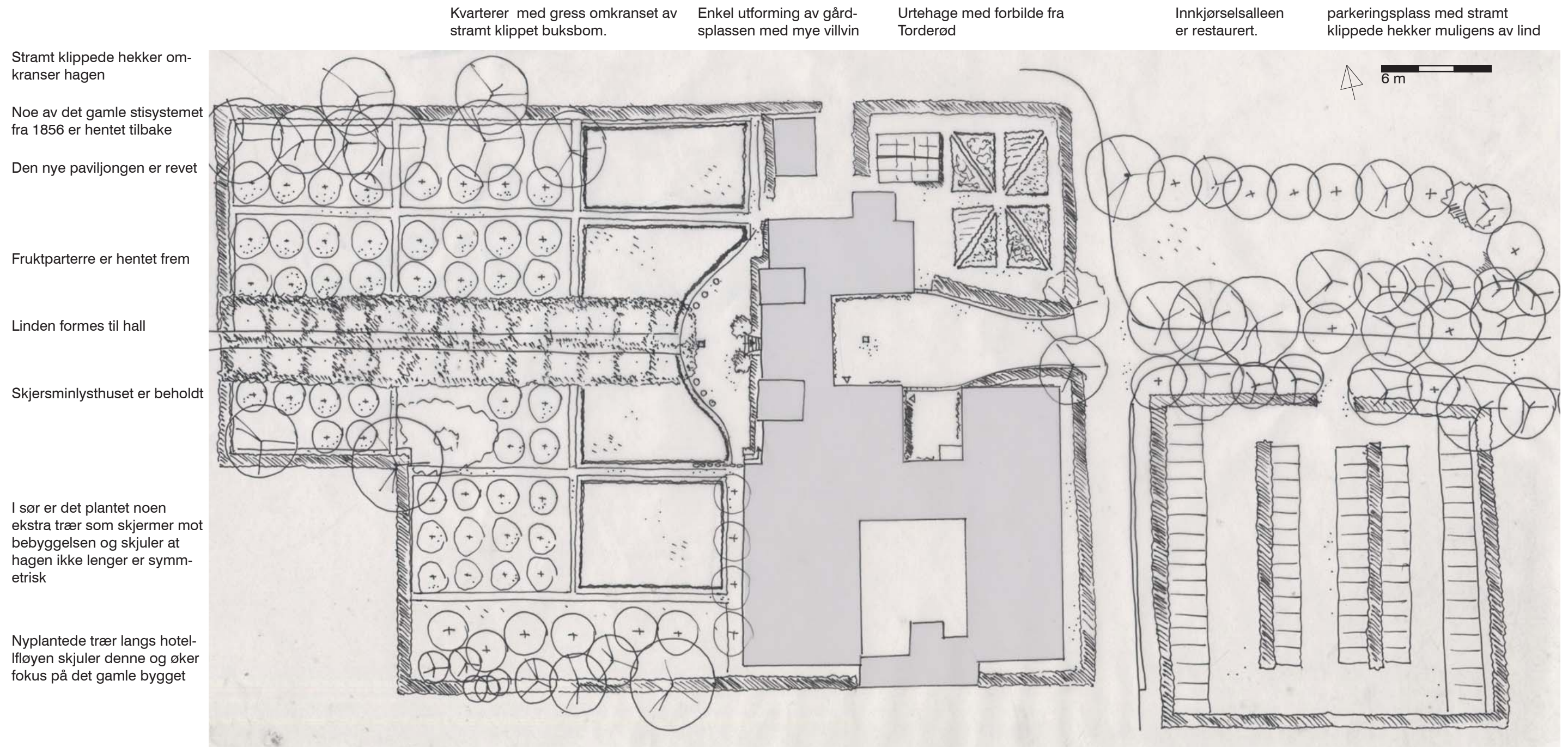
Da det finnes så mange muligheter har jeg i skisseprosessen utarbeidet tre ulike forslag og vurdert disse opp mot hverandre i forhold til praktisk og estetisk verdi i dagens situasjon og historisk verdi. Jeg har valgt tre kombinasjoner som jeg mener vil få frem mest mulig av det historiske, i tråd med konklusjonene i foregående

deler av oppgaven.

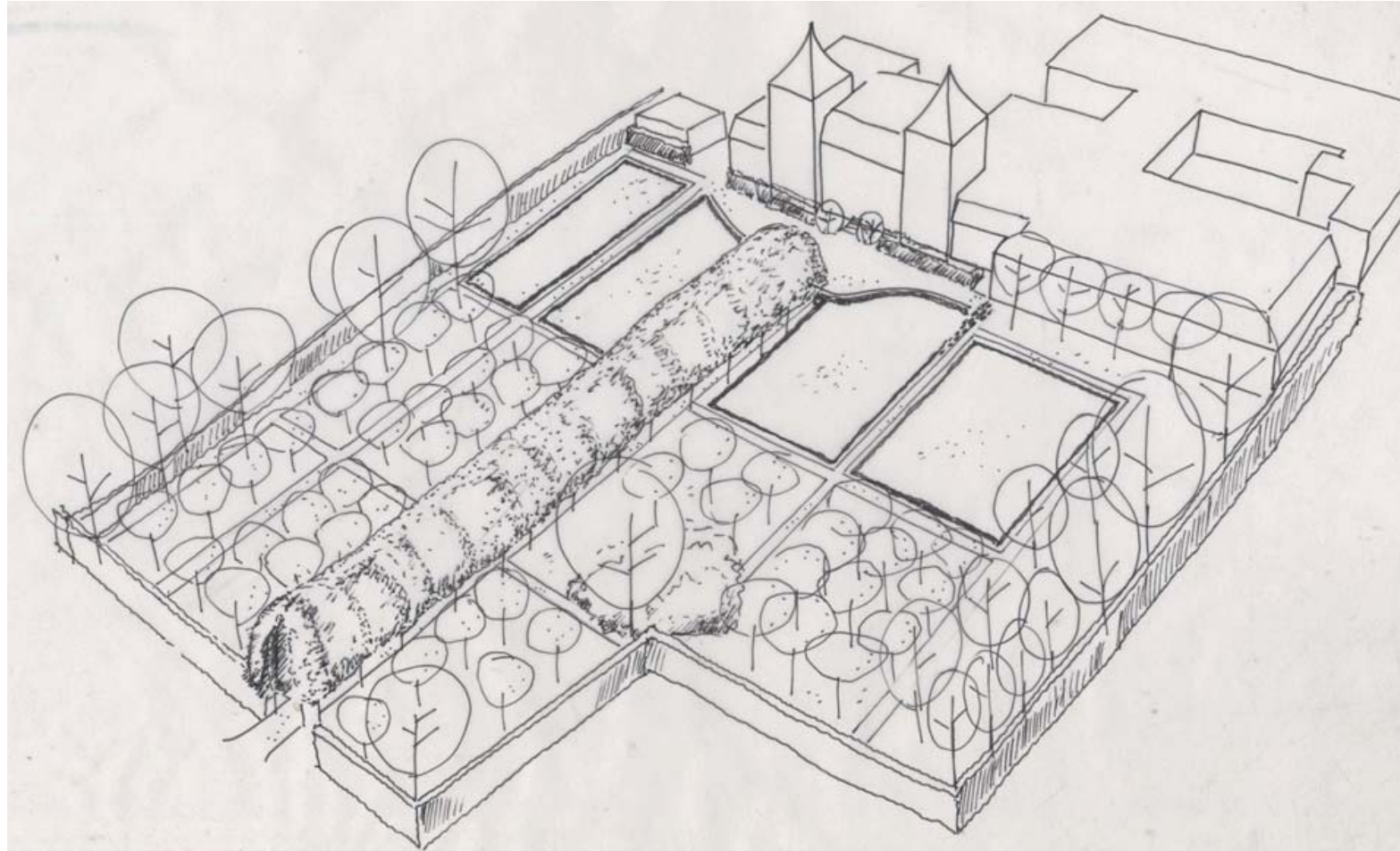
To av forslagene baserer seg på at de to periodene henholdsvis inspirert av barokken og landskapsstilen får fortrinn i designet både når det gjelder hvilke elementer fra fortiden som vises frem og i den frie fornyelsen. I det siste forslaget gis ingen av periodene fortrinn, men elementer fra begge perioder hentes frem samt at det gis ett glimt inn i fremtiden. Designet forøvrig tilpasses dagens situasjon, men med en forankring i historien i forhold til plante- og materialvalg.

FORSLAG 1

Her er det barokke fremelsket. Der det har vært mulig er barokke elementer fra hagens første epoke restaurert/rekonstruert. Det gamle stisystemet er hentet frem i hagen i vest der det er mulig og det er anlagt fruktparterre som på Chrysties tid. Lindetrærne er restaurert til en lindehall og innkjørselsalleen er restaurert. Øvrig design er en fri fornyelse med barokken som forbilde. Stikkord er enkelt, klart, symmetrisk og rettlinjet.

forslag 1	innkjørselsalle med plen	p- plass	gårds plass	kjøkkenhage	hagen mot vest
bruksverdi	Skjermer mot bebyggelse	Hekkene av klippet lind skjuler bilene, men ikke bebyggelsen	Brukervennlig Universell utforming mulig.	Både drivhus og stor kjøkkenhage i nærheten av kjøkkenet	Mange stier å spasere på. Frukttrær til nytte, men kanskje for mange til at hotellet kan nyttegjøre seg dem. Universell utforming av utgang mulig. Ny paviljong fjernet, noe som medfører færre sitteplasser
estetisk verdi	Gir frodig inntrykk og innkjørselsalleen understreker siktlinjen	Enkelt og rettlinjert. Hekkene danner rom, uten "tak".	Tydlig romdannelse enkelt men frodig uttrykk.	Gir tydelig romdannelse. Kan gi vakkert frodig inntrykk avhengig av hva som plantes inn.	De rette linjene står til lindehallen. Siden hagens areal er noe redusert er fullstendig rekonstruksjon ikke mulig, og en oppnår ikke full symmetri. Frukttrærne gir vakker blomstring, men tar muligens noe av utsikten pga. det store antallet. Skjersminlysthuset passer ikke så godt inn.
historisk verdi	Innkjørselsalleen er restaurert	Fri fornyelse med inspirasjon fra Jeløyas klippede lindetrær.	Plassen har form som muligens stammer fra den tidligste perioden. Villvin ble muligens brukt i den tidlige perioden. Grus var dekke fra begynnelsen. Ut over dette er utformingen fri fornyelse. Et bilde i titteskapet.	Det var en slik urtehage på Torderød på Jeløya. Kan knyttes til Refsnes via familien Chrystie. Refsnes første hage hadde kryssganger. Her kan det plantes inn gamle sorter som vil øke den historiske verdien. Et bilde i titteskapet.	De gamle stiene og fruktparterret er delvis rekonstruert. Skjersminlysthuset er beholdt. Gir ett inntrykk av hvordan hagen kan ha vært. Flere bilder i titteskapet

FORSLAG 2

Her fremelskes landsskapsstilen. Der det har vært mulig er elementer som forbindes med landsskapsstilen restaurert/rekonstruert. I hagen i vest er paviljongen rekonstruert og plassert inn langs en slyngende sti som kun er løst basert på stisystemet fra tidligere periode. Lindehallen har fått vokse fritt. I innkjørselen er fontenen rekonstruert. Øvrig design er en fri fornyelse med landsskapsstilen som forbilde. Stikkord er slyngende linjer og naturlig frodighet.

Under trærne er det felt med krokus, scilla og maria nøklebånd

Paviljongen er delvis skjult bak en fri hekk

Gårdsplass med fontene og frodig vegetasjon bl.a. villvin og hosta

Urtehagen har fått en utforming inspirert av de slyngende linjene i landsskapsstilen

Innkjørselalleen er ikke restaurert. Plenen har fått innslag av krokus, scilla og Mamaria nøklebånd

Frie hekker skjuler bilene på p-plassen

Frie hekker av for eksempel syrin omkranser hagen

Nytt stisystem er løst basert på det fra 1938

Frukttrær er plantet langs stien

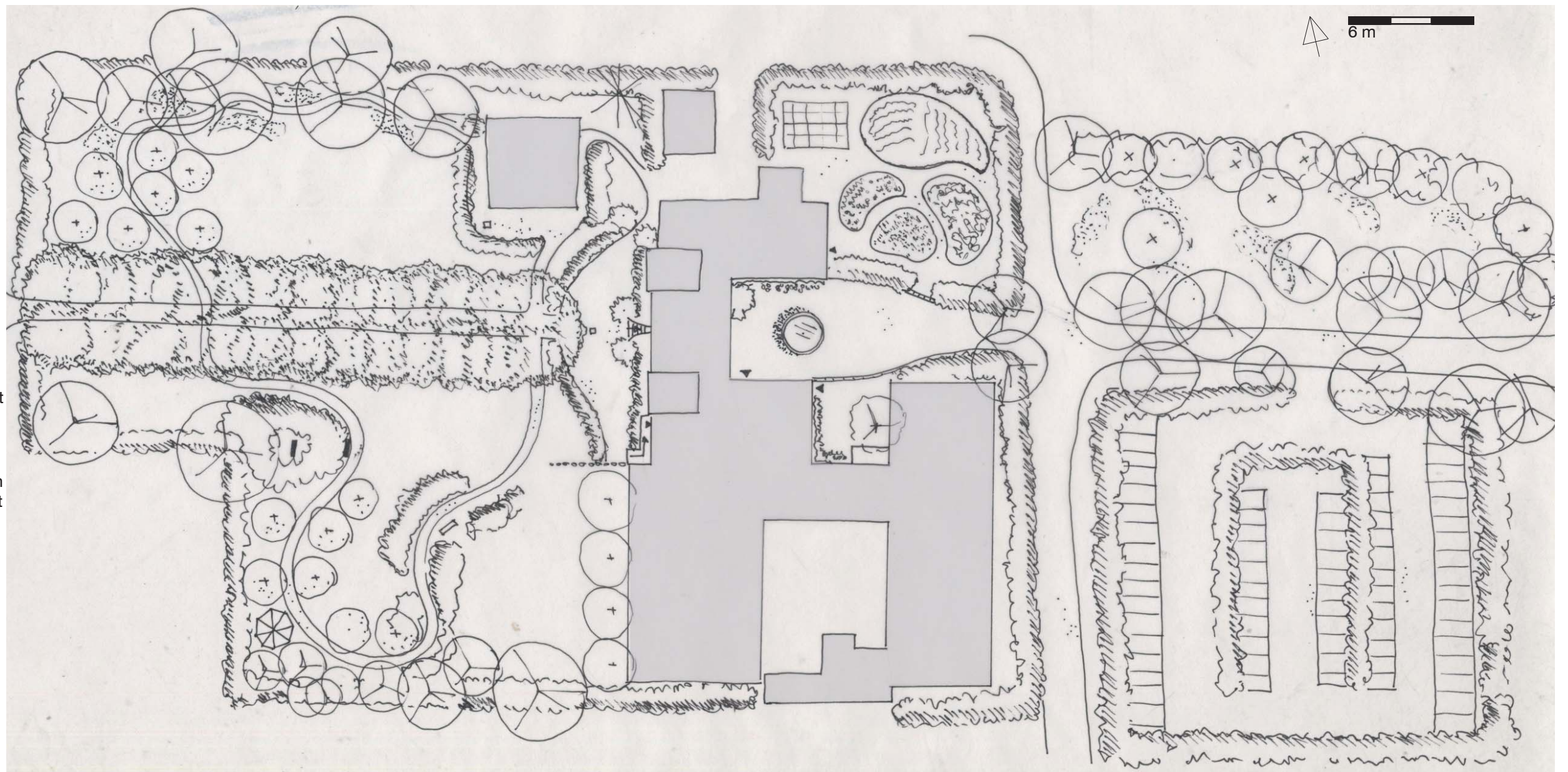
Linden får vokse fritt

Skjersminlysthuset er beholdt

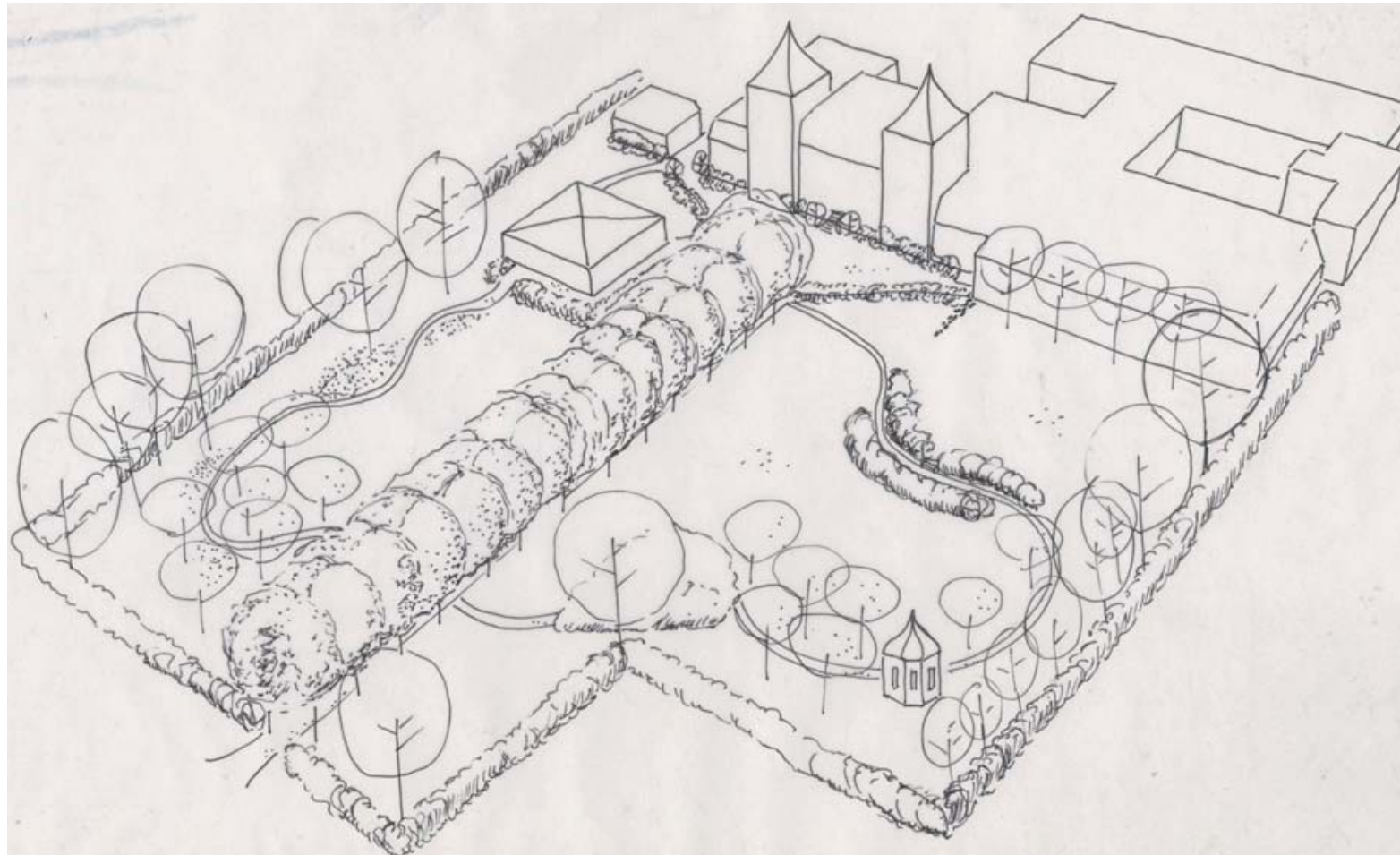
Den gamle paviljongen er rekonstruert og plassert i hagen der utsikten mot huset er best

I sør er det plantet noen ekstra trær som skjerner mot bebyggelsen.

Nyplantede trær langs hotel-fløyen skjuler denne og øker fokus på det gamle bygget

Forslag 2	innkjørselsalle med plen	p- plass	gårds plass	kjøkkenhage	hagen mot vest
bruksverdi	Skjermer mot bebyggelse.	Skjuler bilene, men ikke bebyggelsen	Brukervennlig Universell utforming mulig	Både drivhus og stor kjøkkenhage i nærheten av kjøkkenet	Sti som gir fin rundtur i hagen. Frukttrær til nytte. Universell utforming av utgang mulig. Den "gamle paviljongen" ett fint sted å sitte.
estetisk verdi	Trær, busker og blomster gir frodig og vakkert inntrykk. Innkjørselsalleen er ikke restaurert og siktlinjen er dermed utydelig.	Frodig. Hekkene danner rom uten "tak". Fri hekk kan gi vakker blomstring.	Tydlig romdannelse. Frodig beplantning og fontene gir liv til plassen.	Usikkert om de organiske formene passer her. Kan gi vakkert frodig inntrykk avhengig av hva som plantes inn.	De slyngende linjene danner kontrast til lindetrærne. Skjersminlysthuset passer godt inn. Det dannes flere mindre rom som i noen tilfeller blir litt uavklarte. Paviljongen er et spennende innslag.
historisk verdi	Kun fri fornyelse	Fri fornyelse uten annen forankring enn landskapsstilen generelt.	Plassen har form som muligens stammer fra denne perioden. Villvin og hosta ble brukt i denne perioden. Grus var dekke. Fontenen er rekonstruert. Ut over dette er utformingen fri fornyelse. Et bilde i titteskapet.	Kun fri fornyelse inspirert av landskapsstilens slyngende linjer.	De slyngende linjene er bare løst basert på de gamle. Det var lite hensiktsmessig å rekonstruere disse på grunn av hagens endrede areal. Paviljongen er rekonstruert, men plassert i hagen og ikke på en høyde i skogen som tidligere. Skjersminlysthuset er beholdt. Lindehallen får vokse fritt. Flere bilder i titteskapet

FORSLAG 3

Her har ingen av de to første epokene fått fortrinn. Der det har vært mulig er historiske elementer restaurert/rekonstruert. I hagen i vest er paviljongen rekonstruert og plassert inn i enden av en slyngende sti som kun er løst basert på stisystemet fra tidligere periode. Lindetrærne er formet til en hall. I innkjørselen er fontenen rekonstruert og innkjørselsaleen er også rekonstruert. Øvrig design er en diskret fri fornyelse basert på plantevalg og materialvalg fra tidligere perioder.

Under trærne er det et nytt staudebed med gamle sorter, fra hagens første epoke.

Gårdsplass med fontene og frodig vegetasjon av bl.a. villvin og roser. Syrin fungerer som hekk her.

Urtehage etter inspirasjon fra Torderød. Spalierte trær av bergamottpærer er tenkt som skjerm mot gårdsplass

Innkjørelalleen er restaurert. Plenen har fått innslag av krokus, scilla og Maria nøklebånd

P- plass med prydepler inspirert av den gamle frukthagen på Refsnes

Klippet hekk omkranser hagen

Nytt stisystem langs ytterkanten klippes i gresset eller består av armert gress. Gamle stisystemer kan klippes inn i gresset som en happening

Deler av fruktparterre er hentet frem

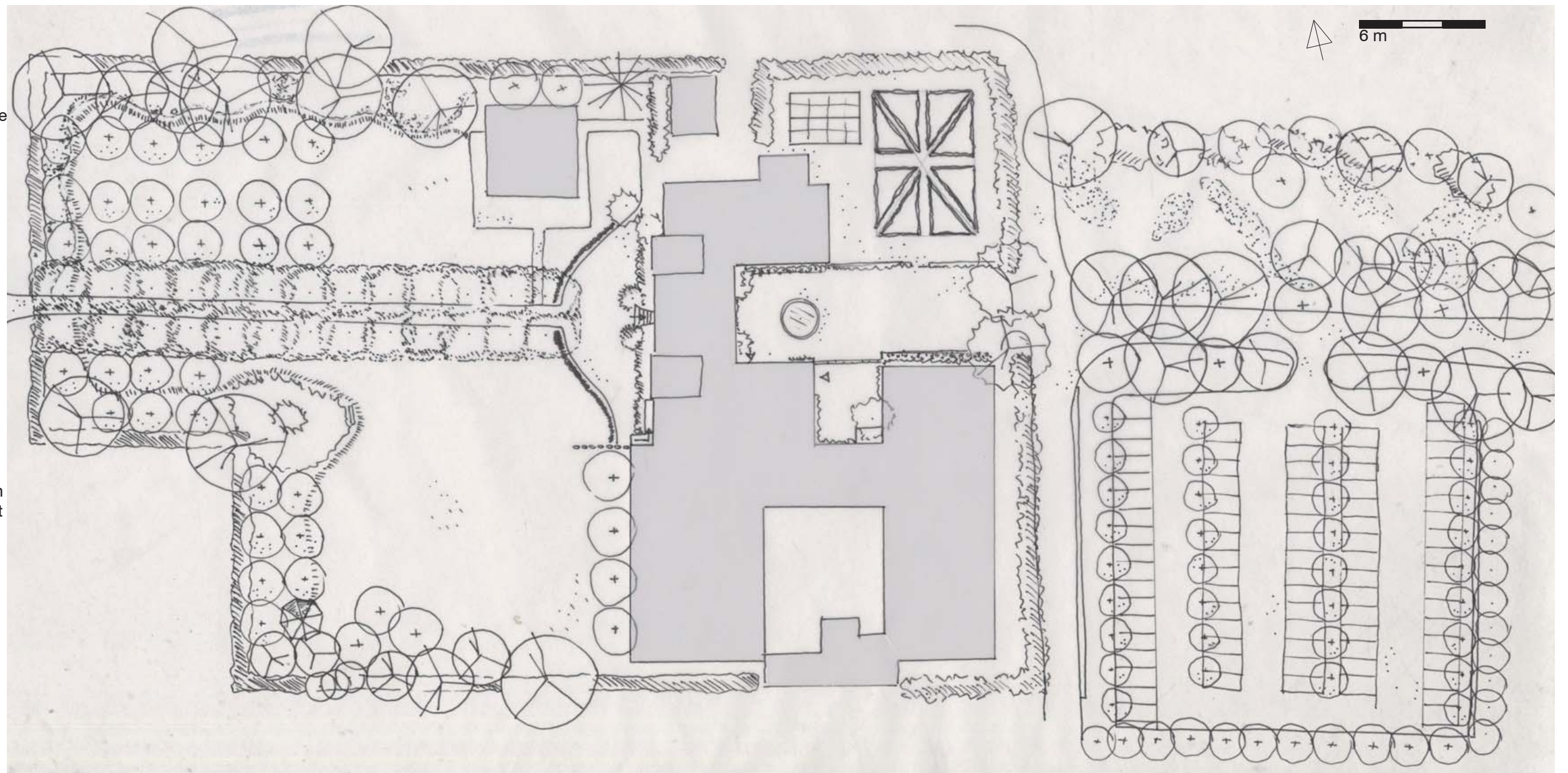
Linden formes til hall

Skjersminlysthuset er beholdt

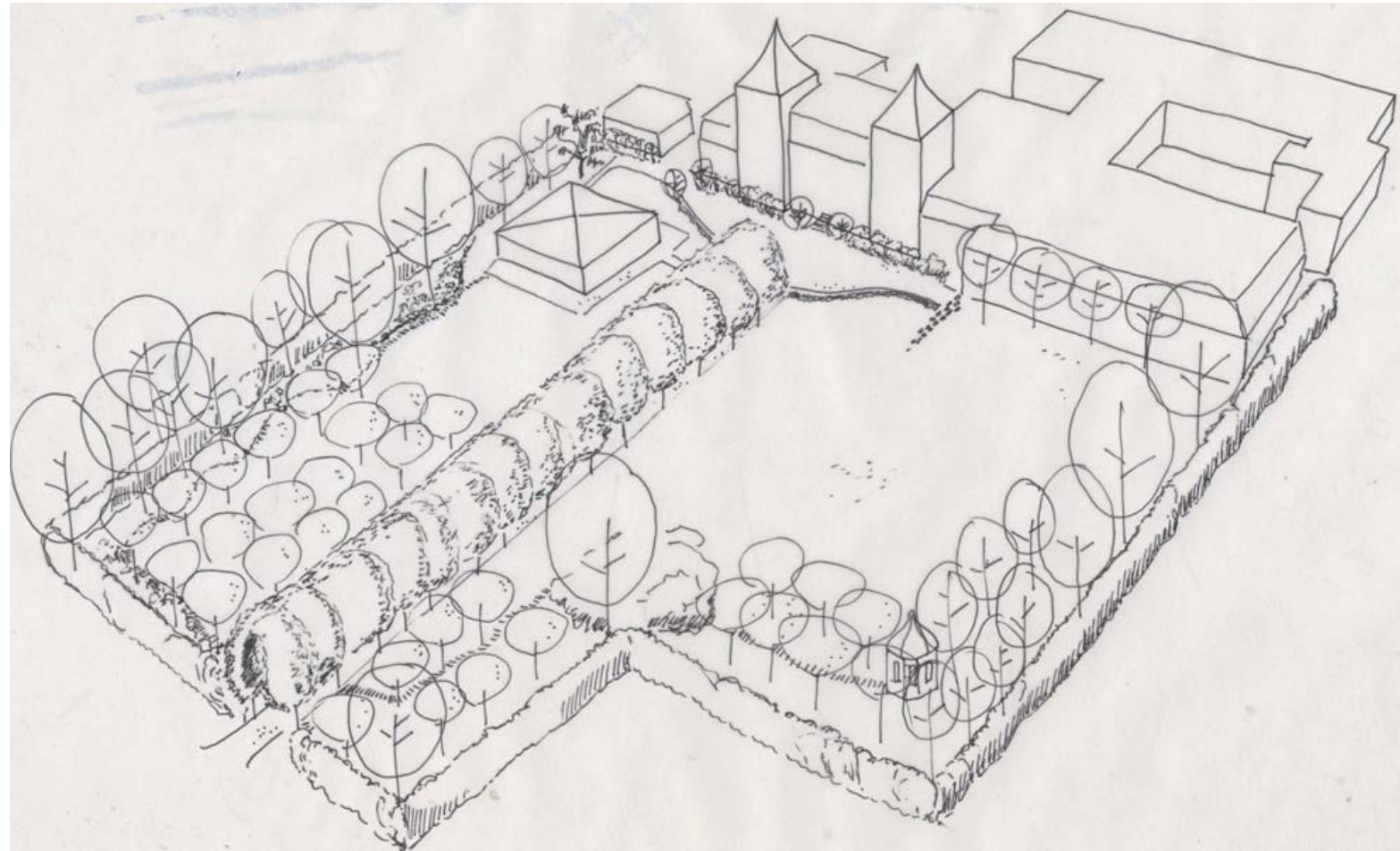
Den gamle paviljongen er rekonstruert og plassert i hagen der utsikten mot huset er best

I sør er det plantet noen ekstra trær som skjerner mot bebyggelsen.

Nyplantede trær langs hotellfløyen skjuler denne og øker fokus på det gamle bygget.

OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Bruksverdi: I vurdering av bruksverdi er det lagt vekt på hotellets behov i dagens situasjon. Av de tre tabellene fremgår det at bruksverdien av de tre forslagene er relativt lik. Forslag nr. 1 skiller seg imidlertid negativt ut i forhold til at den nye paviljongen er fjernet. Forslag 2 og 3 står også sterkere da disse har fått en ny oppholdsmulighet i hagen i form av en rekonstruksjon av den gamle paviljongen. Forslag 2 og 3 står dermed sterkest i forhold til bruksverdi.

Estetisk verdi: I vurderingen av den estetiske verdien er det lagt vekt på romdannelse, formmessig uttrykk, frodighet og ivaretagelse av utsikten. Dette blir likevel en noe subjektiv vurdering. Forslag 1 har en tydelig romdannelse, men det oppnås ikke full symmetri i vest, slik en skulle vente i et barokkanlegg. Linjene i anlegget passer godt til dagens bygningsmasse. Anlegget får et frodig uttrykk, men de mange frukttrærne kan ta utsikten til sjøen. Forslag 2 har en noe uavklart romdannelse i vest da de slyngende stiene ikke lenger kan forsvinne ut i det omkringliggende landskapet. Forslaget gir et svært frodig inntrykk. Dersom lindehallen får vokse fritt vil den ta noe av utsikten mot sjøen. Forslag 3 har en tydelig romdannelse, også i vest, med variasjon i størrelsen på rommene. Designet er hovedsakelig rettlinjert, noe som ser ut til å passe godt til bygningsmassen og lindehallen. Anlegget gir et frodig inntrykk uten at utsikten forstyrres. Forslag 3 står dermed sterkest i forhold til estetisk verdi.

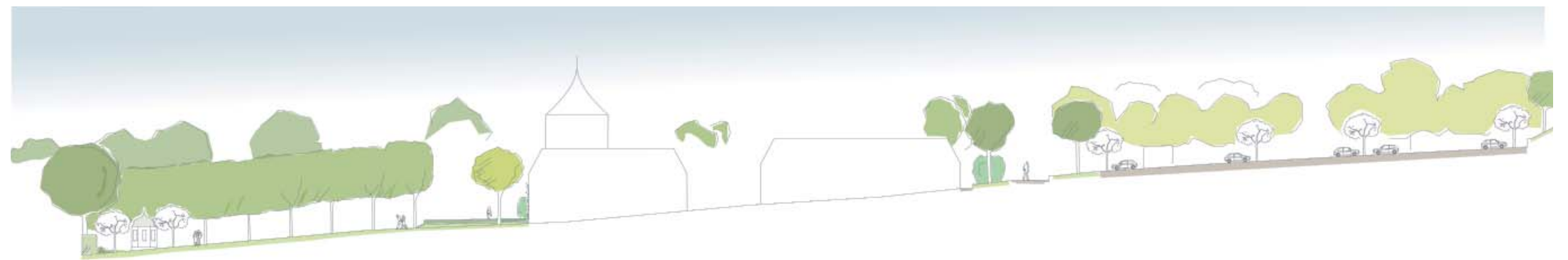
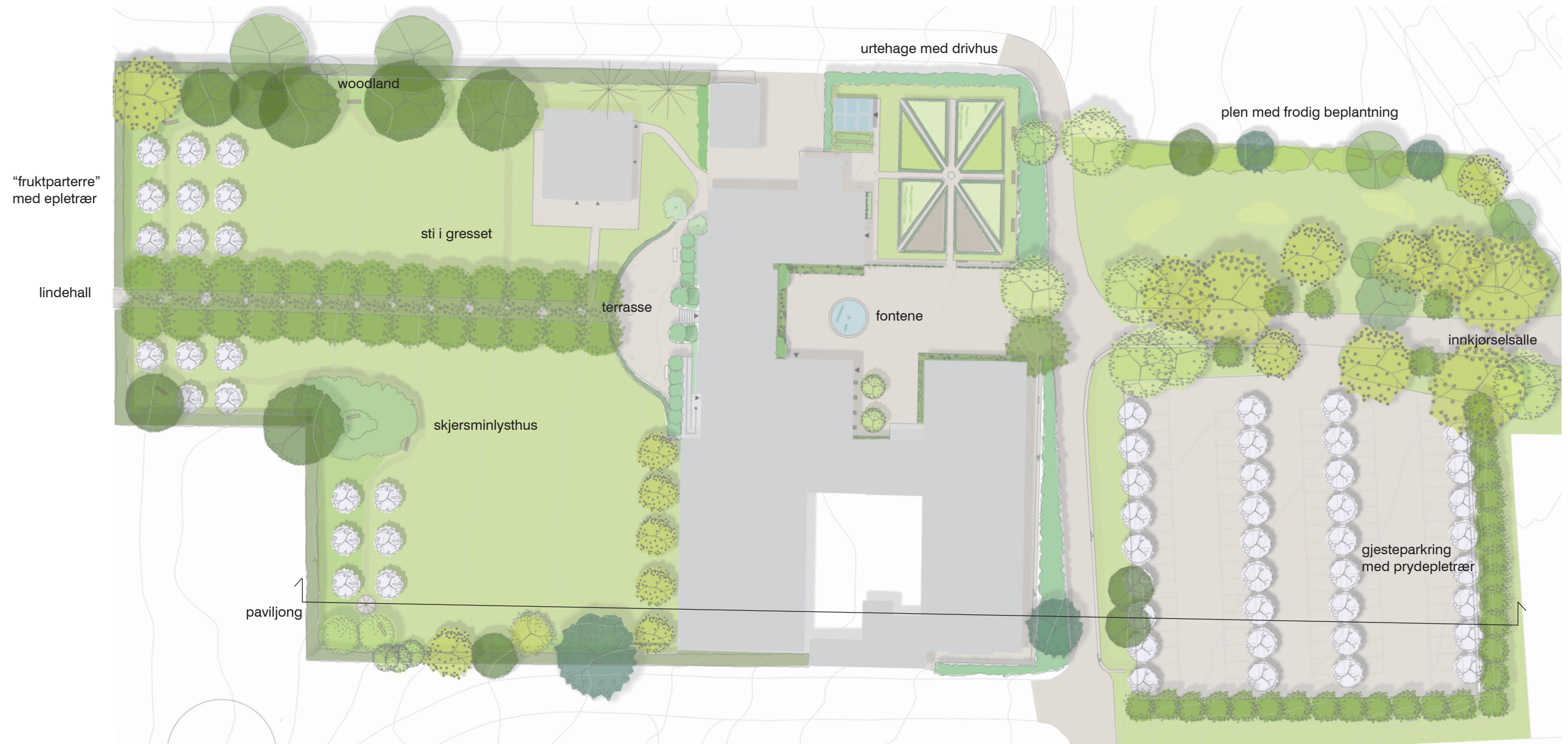
Historisk verdi: I vurdering av den historiske verdien er det lagt vekt på hvor mange elementer som hentes frem og om det baserer seg på restaurering, rekonstruksjon eller fri fornyelse. I forslag 1 er kun de barokke elementene hentet frem. Skjersminlysthuset er bevart, men passer ikke så godt inn blant kvarterene. Dette gir likevel flere bilder til "titteskapet". Lindehallen er restaurert. Innkjørselsalleen og stisystemet med fruktparterret er delvis rekonstruert. Urtehagen baserer seg på en urtehage som fantes på Torderød, familien Chrysties første lystgård på Jeløy. I forslag 2 er kun de landskapelige elementene/elementer fra hagens andre periode fremhevet. Dette gir også noen bilder i titteskapet. Fontenen og paviljongen er delvis rekonstruert og skjersminlysthuset er bevart i sin rette sammenheng. Lindetrærne er også bevart, men får vokse fritt i tråd med landskapsstilen. Stisystemet er kun løst basert på de opprinnelige slyngende stiene og dette blir derfor en fri fornyelse. Urtehagen baserer seg også på en fri fornyelse uten forankring til stedet. Forslag 3 inneholder elementer fra alle epokene i hagens historie. Dette gir mange bilder til titteskapet. Skjersminlysthuset er bevart. Lindehallen er rekonstruert. Fruktparterret er delvis rekonstruert. Paviljongen er rekonstruert, men plassert i hagen og ikke på en høyde i skogen som tidligere. Som en happening kan hotellet klippe inn de gamle stiene i plenen. Nytt woodland med gamle sorter stauder gir mulighet til å se eldre sorter. Dette gir mange bilder i titteskapet.

Det ser ut til at det er forslag 3 som kommer best ut på historisk verdi, da dette forslaget inneholder flest elementer fra tidligere epoker samt har bevart noe fra den siste perioden. På denne bakgrunn velger jeg å videreutvikle forslag 3 som etter denne vurderingen står sterkest i forhold til estetisk og historisk verdi og også løser de praktiske problemene i anlegget.

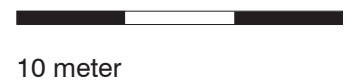
Forslag 3	innkjørselsalle med plen	p- plass	gårds plass	kjøkkenhage	hagen mot vest
bruksverdi	Skjermer mot bebyggelse.	Prydepler skjuler biler noe, lind skjuler bebyggelse.	Brukervennlig, universell utforming mulig	Både drivhus og stor kjøkkenhage i nærheten av kjøkkenet	Sti som gir mulighet til å se hagens attraksjoner på nært hold. Frukttrær til nytte. Universell utforming av utgang mulig. Den "gamle paviljongen" et fint sted å sitte.
estetisk verdi	Trær, busker og blomster gir frodig og vakkert inntrykk og innkjørselsalleen understreker siktlinjen	Frodig. Trærne danner rom med "tak og vegger". Prydeple gir vakker blomstring om våren.	Tydlig romdannelse. Frodig beplantning og fontenen gir liv til plassen. Beplantningen understreker siktlinjen.	Gir tydelig romdannelse. Kan gi vakkert frodig inntrykk avhengig av hva som plantes inn.	Ett stort plenareal beholdes noe som gir et rolig inntrykk. Plenarealet danner to ulike rom som skaper spenning. Stiene klippes i gresset eller består av armert gress slik at dette inntrykket ikke forstyrres. Epletrærne gir en vakker blomstring om våren og skjuler utsikt til hustak uten å ta utsikten til sjøen. Skjersminlysthuset passer fint inn. Den "gamle" paviljongen blir et spennende innslag mellom epletrærne. De gamle stisystemene kan klippes inn i gresset som en happening. Det nye staudebedet med gamle sorter gir noe vakkert å se på samtidig som det får en ekstra dimensjon gjennom forankringen i historien.
historisk verdi	Innkjørselsalleen er restaurert	Fri fornyelse basert på at det var en stor frukthage på Refsnes. Bidrar til at Refsnes sett utenfra får tilbake noe av uttrykket fra tidligere.	Villvin og bergamott har vært brukt på Refsnes tidligere. Grus var dekke. Fontenen er rekonstruert. Ut over dette er utformingen fri fornyelse. Et bilde i titteskapet.	Det var en slik urtehage på Torderød på Jeløya. Kan knyttes til Refsnes via familien Chrystie. Refsnes første hage hadde kryssganger. Her kan det plantes inn gamle sorter som vil øke den historiske verdien. Et bilde i titteskapet.	Skjersminlysthuset er bevart. Lindehallen er rekonstruert. Fruktparterret er delvis rekonstruert. Paviljongen er rekonstruert, men plassert i hagen og ikke på en høyde i skogen som tidligere. Som en happening kan hotellet klippe inn de gamle stiene i plenen. Nytt woodland med gamle sorter stauder gir mulighet til å se eldre sorter. Dette gir mange bilder i titteskapet.

Illustrasjonsplan

Opprisset viser hagen sett fra sør. Plan og oppriss er skalert ned fra 1:200. Bakerst i oppgaven ligger disse vedlagt i full størrelse.

INTENSJONSBESKRIVELSE

Overordnet intensjon: Planens overordnede intensjon er å skape små glimt fra anleggets historie samt skape tydelige, skjermede, funksjonelle, interessante og vakre rom. Ingen historisk epoke har fått forrang. De historiske elementene skal presenteres som "bilder" innrammet av vegetasjon, danne et bilde i seg selv eller ligge litt skjult, slik at det kreves en innsats for å ta det nærmere i øyesyn. Den frie fornyelsen skal være diskret ved at den tilpasser seg formmessig til både nye og gamle elementer, og materialer og planter fra tidligere epoker benyttes. På den måten skal en oppnå en utforming som responderer på problemene i dagens anlegg både estetisk og praktisk, og skaper en ny helhet som både viser historien og fungerer i dagens situasjon.

Detaljer:

Intensjonsbeskrivelsen går ikke inn på alle detaljer i plantebruken. Det er laget en egen plan for beplantningen med tilhørende intensjonsbeskrivelse. Hovedfokus vil her være på romdannelse, historiske elementer, funksjon og materialbruk.

Innkjørselen med sideveier: Via innkjørselsalleen ledes gjestene inn i anlegget. I forslaget er denne restaurert slik at det dannes en tydelig siktlinje som ender perpendikulært på hovedbygningen. Innkjørselen, og veien som krysser denne, er dekket med et lyst hardpakket grusdekke kantet med vannrenner av storgatestein på hver side. Veien på tvers av hovedaksen er gjort noe smalere. Den

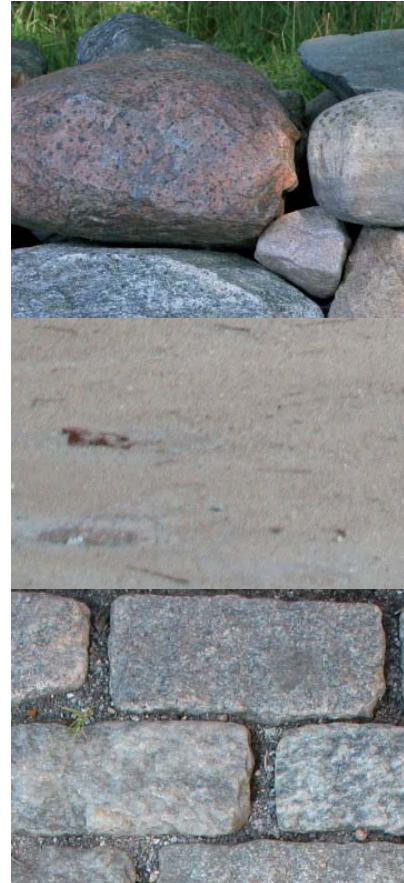
er i dag stengt for biltrafikk og må bli smalere for å gi inntrykk av å være en del av anlegget. I ytterkant av den tverrgående veien er det, på begge sider, plantet to trær. Disse skal være en inngangsportal til anlegget i tverraksen uten at det tar fokus bort fra alleen perpendikulært på hovedbygningen.

Plenen ved innkjørselen: Langs innkjørselsalleen, i nord, ligger en plen med flere trær i ytterkant. Denne har fått en fri hekk av roser som avgrensner området og bidrar til vakker blomstring om sommeren. Om våren sørger store felt med hvitveis og marianøkleblom for en vakker velkomst. Det er plantet flere trær i ytterkant og disse bidrar som skjerm mot omgivelsene. Særlig har det vært viktig å få til en skjerming mot blokkene i øst, og her er det derfor plantet trær nokså tett. I vest ser en inn i en stor gammel hage og skjerming har derfor vært mindre viktig. Dette sammen med at rosehekken trenger sol har gjort at det er plantet færre trær her. Som helhet har området nå fått preg av å være en vakker "skog" som skjermer mot omgivelsene.

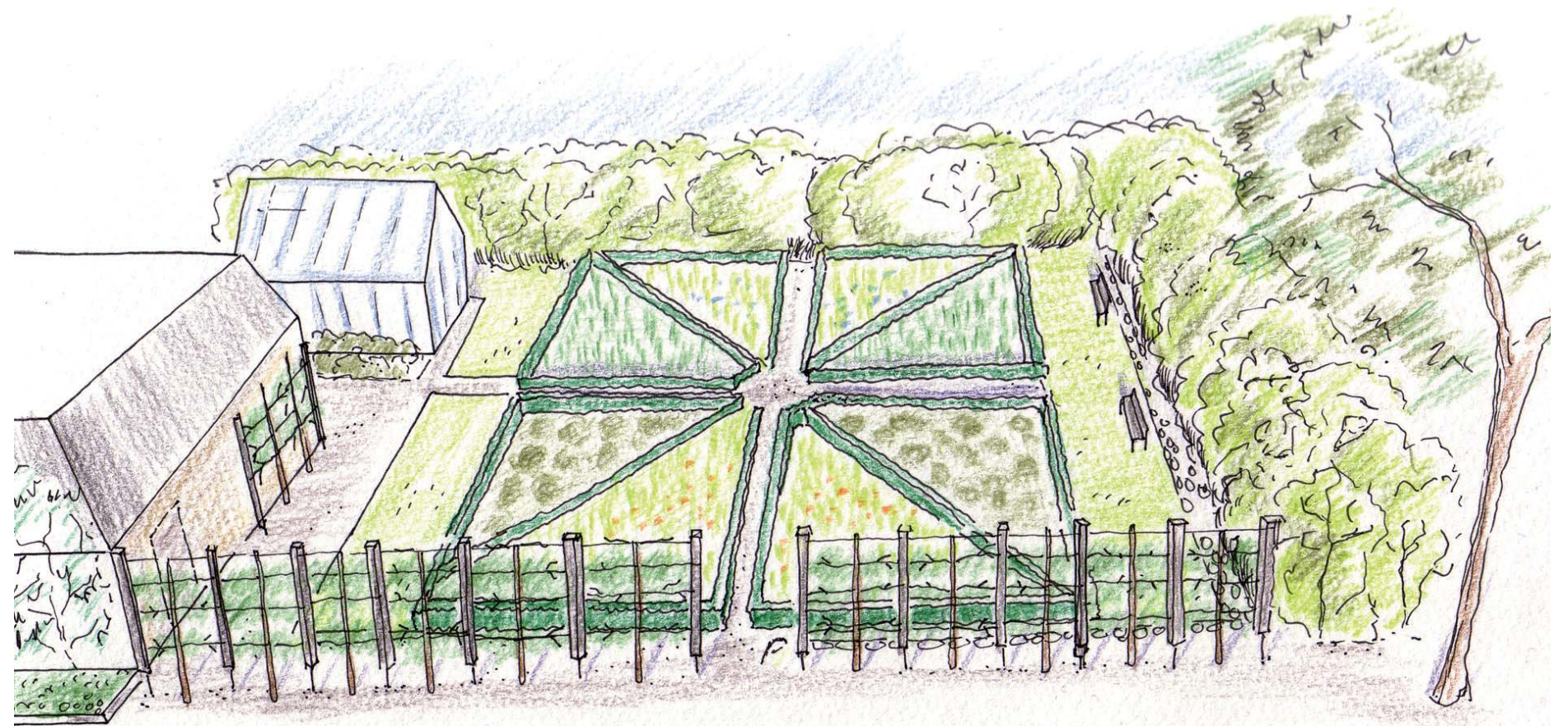
Parkeringsplassen: Sør for innkjørselsalleen ligger den store gjesteparkeringen. Designet er en fri fornyelse inspirert av frukthagen som tidligere fantes på Refsnes. Prydepletrær står på rekke og rad og skaper et frodig inntrykk som tar fokus vekk fra bilene. Sett utenfra får Refsnes også tilbake litt av sitt opprinnelige preg. Belegget er pakket lys grus med kant/vannrenne av storgatestein. Storgatestein benyttes også til å markere parkeringsfeltene. Det er tenkt at trærne skal stå direkte i grusen, trebeskyttelse må

utredes nærmere. Rundt parkeringsplassen er det i tillegg til de relativt nyplantede lindetrærne i øst plantet en rekke med lind i sør. Den bratte skråningen i øst er utbedret noe med en mur i stein fra Jeløy. Rekken med lind bidrar til å skjerme Refsnes fra utsikt mot boligbebyggelsen rundt, og å definere området som en del av anlegget.

Gårdsplassen: Gårdsplassen er nå et tydelig definert rom, og fungerer som en vakker adkomst til hotellet. Dekket er lys pakket grus kantet med storgatestein som ellers i anlegget. Disse skal ha form av vannrenner der vannhåndtering er nødvendig. Veggene i rommet dannes av en rekke med spaljerte bergamottpærer i nord samt husenes vegger som er kledd med klatrevillvin. Villvin ble brukt her tidligere og bidrar til å binde nye og gamle bygg sammen. Bargamottpærer fantes også på Refsnes tidligere. I bedene under villvinen er det plantet hasselurt som bunndekker og ulike løk som kan lyse opp om våren. Bedene er kantet med kantstein av granitt. På hver side av den gamle bygningen er det plantet en hortensia som bidrar til å understreke den barokke siktlinjen når en ser området utenfra. Fontenen med fiskefiguren er delvis rekonstruert (flyttet noe bakover på grunn av lastesonen), og fungerer som fokuspunkt i rommet. Dette gir et bilde av hvordan Refsnes var i tidligere tider. Nøyaktig størrelse og utførelse av fontenen må utredes nærmere. Gamle foto, samt undersøkelser i bakken vil kunne være til hjelp.

Forslag til materialer

Den nye urtehagen med vegg av spaljerte pæretrær

Vareleveringene: Vareleveringen, som også omfatter en del av hovedinngangen til hotellet, har fått ny utforming og er definert som et eget rom med to navelønn og beplantning av eføy langs veggene. Dette bidrar til å skille de to funksjonene noe samt skape noe vakkert å se på. Rommet sees godt fra en av stuene inne i hotellet, og når en går ut av hovedinngangen. Dette har likevel ikke blitt helt ideelt og hotellet bør vurdere andre løsninger for vareleveringen.

Vareleveringen i nord har fått grusdekke, men er ellers beholdt som den er. Beplantning av syrin skjærer slik at den ikke sees fra hagen i vest og urtehagen.

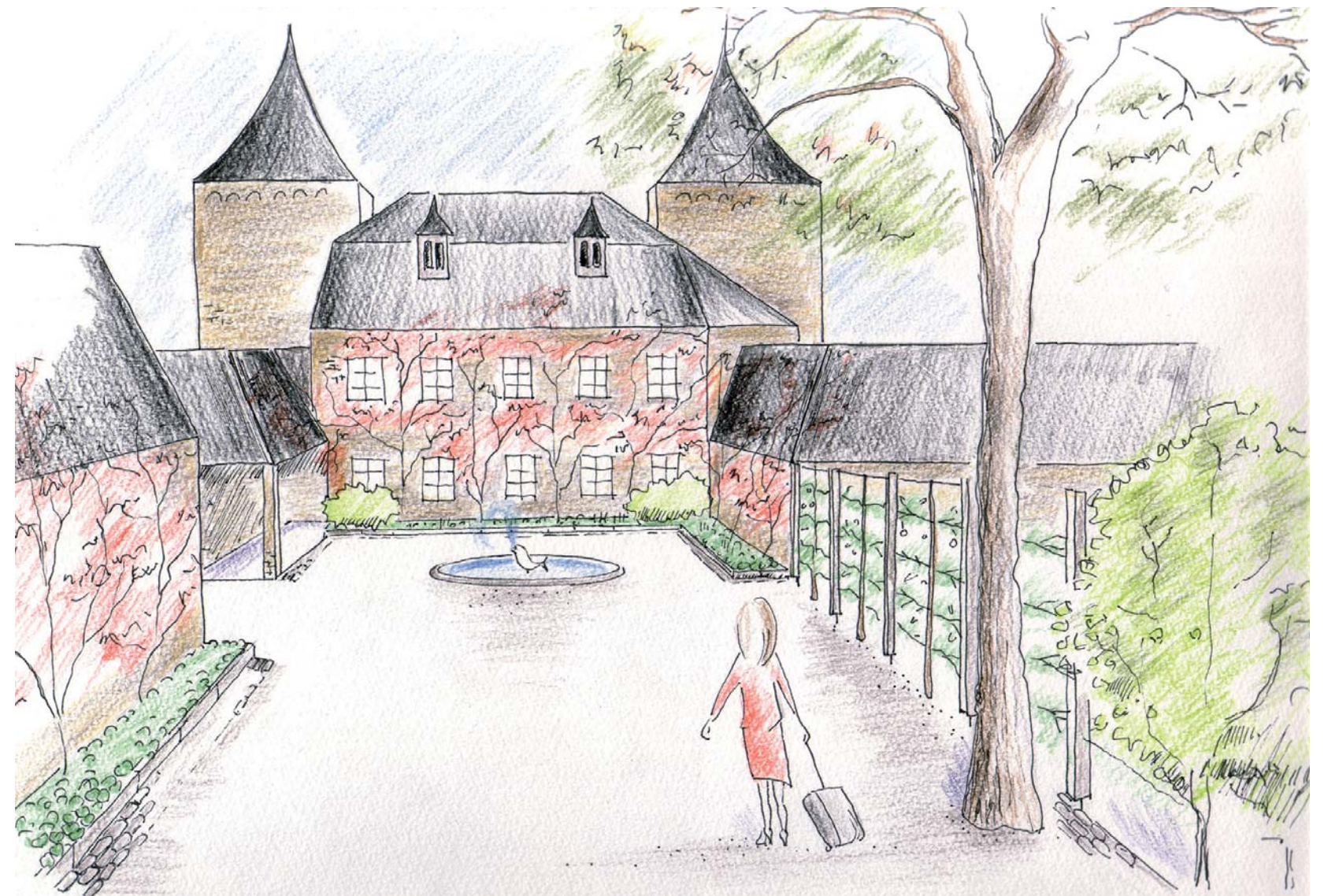
Urtehagen: Designet av urtehagen er en fri fornyelse, men mønsteret er hentet fra Torderød som var familien Chrysties første lystgård på Jeløy. Den er kantet med buksbom og har grusganger i lys pakket grus. En hekk av syrin og de spalierte pæretrærne bidrar til å definere rommet ytterligere. Her er det ikke plantet større trær, da det er behov for lys til urtehagen. Dette er ment som en praktisk innretning for hotellet og en attraksjon for gjestene. Detaljer er beskrevet under eget avsnitt om intensjonen bak beplantningen.

Terrassen: På terrassen i vest er høydeforskjellen utbedret og den har fått et nytt dekke av lys pakket grus. Den pakkede grusen egner seg også for stilettheler. Formen er beholdt selv om denne ikke passer særlig godt sammen med formen på terrassen ved paviljongen. Begrunnelsen er at den buede formen antagelig er fra en eldre epoke i anlegget, og at en rektangulær terrasse heller ikke gir en estetisk eller praktisk fullgod løsning. Kanten med granitt og buksbom er videreført på den utbedrede terrassen. Langs bygningsskroppen er det plantet flere syriner for å skape et frodig og vakkert inntrykk og for å mykne overgangen mellom gamle og nye bygg. Hovedutgangen til hagen går i dag gjennom en skyvedør i den nye bygningen i sør. Her er terrenget senket for å komme på nivå med resten av terrassen. I planen er det foreslått at trappen fjernes, utgangen flyttes mot nord og at det lages en rampe ned på terrassen. Denne kan utføres i materialer som passer til anlegget og skjules bak en rekke med syriner. På den måten får en universell adkomst til terrassen, og via en veien i nord videre ned til frokostpaviljongen.

Hagen i vest: Hagen i vest er omkranset av gamle trær samt noen nye som fungerer som skjerm mot omgivelsene. En stramt klippet hekk fungerer som skjerm i menneskehøyde. I forslaget er lindetrærne igjen formet som en hall, og sammen med frukttrærne i sør danner dette et bilde av Refsnes i gamle dager. Frukttrærne er en delvis rekonstruksjon/fri fornyelse av fruktparterret. De er plassert innenfor de gamle kvarterene slik at det er mulig å klippe inn deler av det gamle stisystemet i gresset som en happening. Det bør gjøres hagearknologiske undersøkelser for å kartlegge nøyaktig hvor disse stiene gikk. Antall frukttrær er begrenset slik at de bidrar til å skjule bebyggelse, men ikke ødelegger utsikten. Langs hekken er det satt av et areal der det kan anlegges et woodland hvor designet skal knyttes til hagens historie. Dette er ment som et vakkert og interessant innslag i hagen og skal bidra til blomstring gjennom hele sesongen. Alternativt kan det plantes scilla i store mengder i dette området. Dette er nærmere beskrevet under intensjonsbeskrivelsen for plantebruk. Langs woodlandet klippes det en sti i gresset som leder folk ned i hagen gjennom fruktparterret i vest videre til det gamle skjersminlysthuset, og til slutt til den rekon-

struerte paviljongen. Denne er plassert i sør, i den delen av hagen hvor en ser den gamle bygningen og åsen bak best. Paviljongen sto også i sør tidligere, men da på en liten høyde mye lenger bort. Langs hele ruten er det plassert ut benker hvor gjestene kan slå seg ned. Stien er ikke en runde. Dette er gjort både fordi det skal være som å gå til paviljongen i gamle dager, den skal være litt bortgjemt, og fordi den store plenen i sør bør beholdes som den er. Dersom en sti klippet i gresset ikke er robust nok til å tåle bruken må forsterkning vurderes, se under plantebruk. Rekonstruksjonen av den gamle paviljongen må utredes videre. Her foreligger det både foto og tegning som kan være til hjelp. Det er også mulig at en kan finne igjen det gamle fundamentet.

For å få økt fokus på den gamle bygningen er det plantet trær og klatreplanter langs den nye bygningsfløyen i sør. Se detaljer under intensjonsbeskrivelse for beplantningen.

Nytt design og en delvis rekonstruksjon løser dagens problemer og gir gårdsplassen tilbake noe av uttrykket fra tidligere epoker.

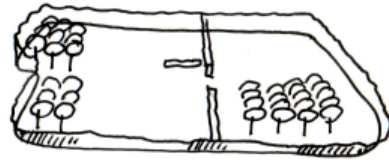
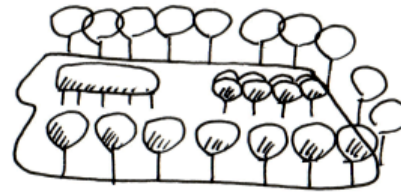

HOVEDPRINSIPPER FOR BEPLANTNINGEN

Beplantning er virkemiddel for å oppnå tydeligere romdannelse som er ett av to hovedgrep. Beplantningen har derfor fått en egen plan og intensjonsbeskrivelse.

Hovedprinsipper:

Store trær danner ramme rundt ytterkanten av eiendommen og skjuler utsikt til ny bebyggelse samt benyttes til alleer. Lavere vegetasjon, som frukttrær og buskvegetasjon i form av frie og klippede hekker, danner en skjerm mot omgivelsene i menneskehøyde og bidrar til å danne rom innenfor anlegget. Lavere vegetasjon i form av stauder og løk bidrar til å skape livlige og vakre bilder inne i hagen.

PLANTEVALG

Eksisterende vegetasjon: De fleste plantene som finnes i dag er beholdt med unntak av Thuja og enkelte busker. Disse plantene er ikke nødvendigvis historisk korrekte, men bidrar til viktig skjerming mot omgivelsene.

Generelt om nye planteslag: Der det foreslås ny beplantning er det fortrinnsvis foreslått planteslag som har en historisk tilknytning til stedet eller planter som var vanlig i bruk i barokkanlegg og anlegg i engelsk landskapsstil i på Jeløy eller i Norge. Hvilke planteslag som med stor sikkerhet ble benyttet på Refsnes følger som vedlegg 1 til denne oppgaven.

Det er mulighet for å finne opplysninger om flere planteslag dersom en går gjennom David Chrystie den eldre arkiv (Riksarkivet, Privatarkiv 79). Planteslag fra ulike epoker kan en også finne på nettsiden www.plantearven.no, og i Knut Langelands bok "Stauder i norske hager" (2009). Sorter fra det tidsrommet planteslaget først ble plantet på Refsnes hadde gitt anlegget en ekstra dimensjon, også her er kan nettsiden www.plantearven.no være til nytte. Her kan en finne ut hvor det er mulig å få tak i slike eldre sorter.

Refsnesalleen: Et særskilt problem er at resten av Refsnesalleen har en del større trær som muligens er i dårlig forfatning. Dette ble påpekt av Magene Bruun allerede i 1987. Han anbefalte da å ta kontakt med en treekspert før det skulle tas endelig standpunkt angående behandling av alleen. Dersom dette ikke er gjort bør det gjøres nå. I tråd med Magne Bruuns anbefaling bør det kjøpes inn trær av store dimensjoner og vokseplassen bør opparbeides skikkelig dersom hele alleen bør skiftes ut. (Bruun 1987) Bruun foreslo i sin tid ask som nytt alleetre, noe som er naturlig siden alleen opprinnelig bestod av mest ask. På grunn av askesyken er dette nå mindre aktuelt. Et alternativ er å benytte lind som har vært svært mye brukt i alleer på Jeløya. Et annet alternativ er å benytte eik og kastanje som også har blitt benyttet som allétrær på Refsnes tidligere.

Parkeringsplassen: På parkeringsplassen er det foreslått benyttet prydepletrær etter inspirasjon fra frukthagen som tidligere fantes på Refsnes. Dette vil tilføre frodighet, fin blomstring om våren og dekorative små frukter om høsten. Det er tenkt benyttet en sort med hvite blomster og kraftigvoksende grunnstamme. Trær skal stå rett i grusen. Trebeskyttelse må utredes nærmere.

Trær på grusplass i Berlin

Gårdsplassen: Her var det stort behov for å skape en tydelig avgrenset gårdsplass. For å få til dette og ikke samtidig ta lyset fra urtehagen er det benyttet spalierte trær av *Pyrus communis* 'bergamott'. Denne pæresorten fantes tidligere på Refsnes, men var da ikke spaliert. Når trærne spalieres får en en gjennomskinnelig grønn vegg. Med så mange pærer kan de besøkende igjen få med seg frukt fra Refsnes som i familien Meyers tid.... Ellers er det blant annet benyttet villvin som i tidligere tider på Refsnes. Denne binder sammen nytt og gammelt bygg og gir flott høstfarge. Under villvinen fungerer hasselurt som bunndekker. Denne er vintergrønn og hindrer ugress i å etablere seg. Innimellom er det foreslått å plante løkvekster som kan lyse opp om våren. På hver side av den gamle bygningen er det foreslått å plante hortensia, fortrinnsvis en busk med hvite til blållilla blomster. Her var det tidligere roser, men på grunn av mye skygge i dagens situasjon er det foreslått ett planteslag som gir lignende inntrykk og tåler skygge bedre

Spalierte frukttrær i København

Urtehagen: i urtehagen er det innenfor de klippede buksbomhekkene satt av areal til dyrking av det hotellets restaurant måtte ha behov for. Det kan også dyrkes snittblomster til dekorasjon. Urtehagen vil få en ekstra attraksjonsverdi for besøkende dersom det benyttes gamle sorter. Dette vil også kunne bidra til å øke den kulinariske opplevelsen. Gamle sorter kan som sagt finnes i David Chrysties arkiv eller på nettsiden plante arven. Av den historiske analysen fremgår det at David Chrystie blant annet dyrket asparges. Gunnebo slott utenfor Göteborg har også erfaring med bruk av gamle grønnsakssorter og kan være en kilde til kunnskap. Av praktiske grunner er det foreslått at det settes opp et drivhus i nærheten av kjøkkenhagen.

Grønnsakshager kan også være vakre (Rosendals Trädgård Stockholm)

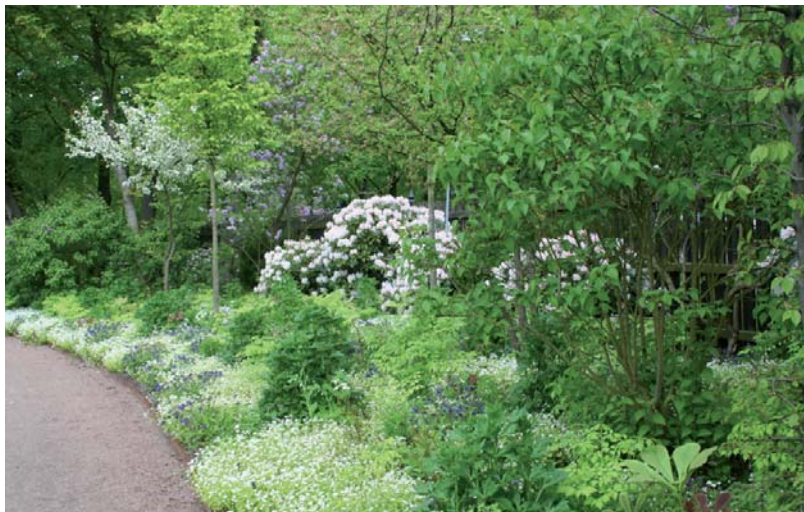
Intensjonsbeskrivelse for beplantningen

Plenen: I vest beholdes store deler av plenen. Nytt stisystem langs ytterkanten klippes forsøksvis kun i gresset. Dersom dette ikke fungerer må gressplenen forsterkes eller det anlegges grusganger. De gamle stisystemene kan av og til klippes inn i gresset som en happening.

Sti klippet i gresset, Fredensborg slottshave

Woodland: Et woodland er en naturlig beplantning der flere plantesjikt er representert. Det er satt av et areal til woodland i hagens ytterkant. Her er det tenkt at en landskapsarkitekt eller annen hagekunstner kan designe en beplantning inspirert av hagens historie. Det kan for eksempel være et tema å benytte kun sorter som fantes i Norge på David Chrystie den eldre tid. Et slikt woodland vil være et kunstverk av planter og et tilskudd til hotellets kunstsamling. Woodland ble i 2008 benyttet til å fornye Trädgårdsforeningen i Göteborg og her er det mange fine eksempler. Dette vil også kunne bidra til blomstring gjennom hele sesongen. Dersom hotellet ikke ser seg råd til å anlegget et slikt woodland kan plantning av for eksempel scilla i store mengder under trærne også bidra til å gi en fin opplevelse i hagen. En kan også tenke seg en kombinasjon der en har et mindre woodland i nord som glir over i en enkel beplantning av scilla.

Woodland, trädgårdsforeningen i Göteborg

”Fruktparterret” i vest : Her er det tenkt benyttet gamle eple sorter fra Refsnes. Se planteliste i vedlegg 1. Opplysninger om ytterligere sorter kan antagelig finnes i David Chrystie den eldre arkiv. Det bør benyttes tre med kraftigvoksende grunnstamme. Dagens epletrær er ofte podet på svaktvoksende grunnstammer. Disse vil ikke bli høye nok til å skjule bolighusene.

Lindehallen: Det er foreslått at lindetrærne på vestsiden igjen formes til en lindehall. I den forbindelse må en treekspert kontaktes for å vurdere hvordan dette kan gjøres med dagens utgangspunkt.

Alm og andre fritt voksende trær: Det er svært mye alm mot nord i hagens vestsida. På grunn av almesyken bør det vurderes å plante inn et annet treslag her slik at området ikke blir uten trær dersom almetrærne blir syke. Ask har også blitt rammet av sykdom den siste tiden, så den bør heller ikke benyttes selv om dette er et tre med historie på Refsnes. Eik og kastanje har vært benyttet på Refsnes tidligere så det kan kanskje være en mulighet. Dersom det anlegges et woodland på nordsiden er det antagelig best med flest eik, da kastanje har svært grådige røtter. I sør står det i dag en eik, og utenfor gjerdet står det en kastanje som tidligere hørte til hagen. Dersom en skal plante flere bør en velge samme sort som disse. Eik og kastanje er også aktuelle treslag å plante mot sør, her står det både en alm og en ask som kan bli rammet av sykdom.

Framfor den nye hotellfløyen i vest er det plantet fem trær for å dempe inntrykket av denne og øke fokuset på den gamle byggingen. Her er det viktig med et tre med lett bladverk, slik at det vil være mulig å skimte fjorden fra rommene innenfor. Da det ikke lenger er tilrådelig å plante ask er det foreslått valnøtt. Dette er et litt spesielt tre i norsk sammenheng, men ligner ask og har vært benyttet på Jeløy tidligere. Det står blant annet et valnøttre på Torderød.

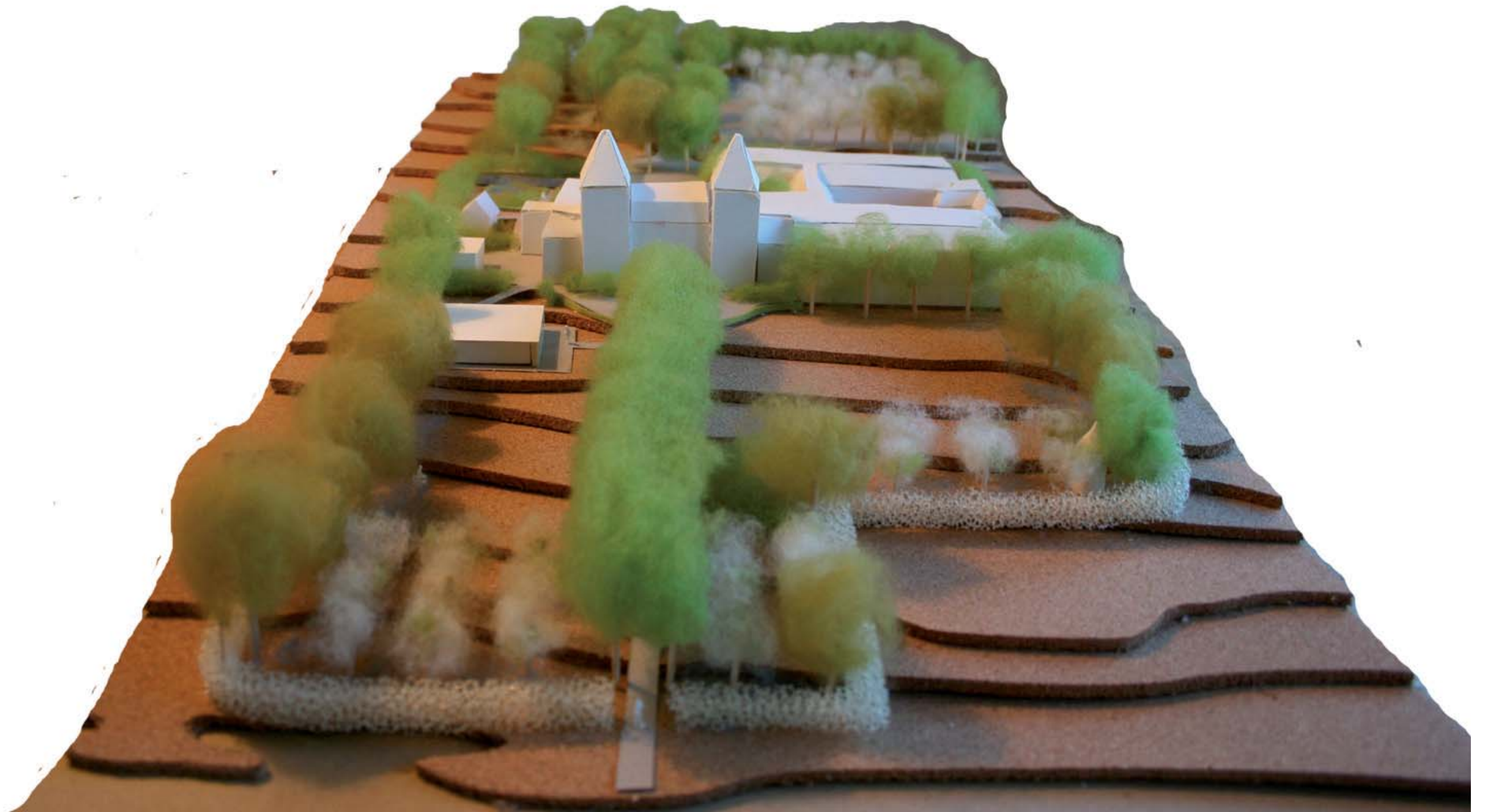
Hekker: Hagen i vest var opprinnelig gjerdet inn, men dette vil være en dårlig løsning i dagens situasjon. Senere var den omkranset av en klippet hekk, muligens av buksbom. Nå består innrammingen av thuja og diverse busker. Det foreslås at hele hagen i vest omkranses av en klippet hekk på 2-2,5 m i høyde. En klippet hekk er en fin bakgrunn for epletrær og en fri beplantning som et woodland.

De store trærne i nordlig ytterkanten av hagen gjør at en bør velge et noe skyggetålende planteslag. Buksbom er skyggetålende, vintergrønn og trives bra på Refsnes, men den vokser sent, og en må nok regne med 6-8 år før en har en 2 m høy hekk dersom en velger storbladet buksbom. (Henriksen et al. 2002) Dette vil gi en lang periode uten beskyttelse for innsyn, på den annen side blir slike hekker svært gamle. Andre skyggetålende hekkplanter som agnbøk og bøk er også oppgitt til å trenge en periode på 6-8 år for å bli 2 m høye. Parklind bruker bare 3-4 år på å nå en høyde på 2 m. (Henriksen et al. 2002) Denne er ikke oppgitt til å være skyggetålende, men trives på Resnes. En gartner bør kontaktes for å vurdere om det vil være mulig å etablere en lindehekk også på nordsiden, uten å felle trær. Dersom dette er mulig vil en klippet lindehekk være den beste løsningen i dagens situasjon.

I øst er det behov for en mykere innramming om de store nye bygningsmassene. Her er det derfor benyttet Syrin som gir vakker blomstring i juni. Syrin har vært benyttet på Refsnes tidligere og har vært hageplante i Norge fra en gang på 1700-tallet. Gamle sorter av Syringa vulgaris bør fortrinnsvis benyttes.

På grensen mot eiendommen i nordøst er det foreslått innramming med buskroser, gjerne samme sort som det finnes et eksemplar av i dag. Denne ser ut til å trives der til tross for at det er noe skyggefult i dette området.

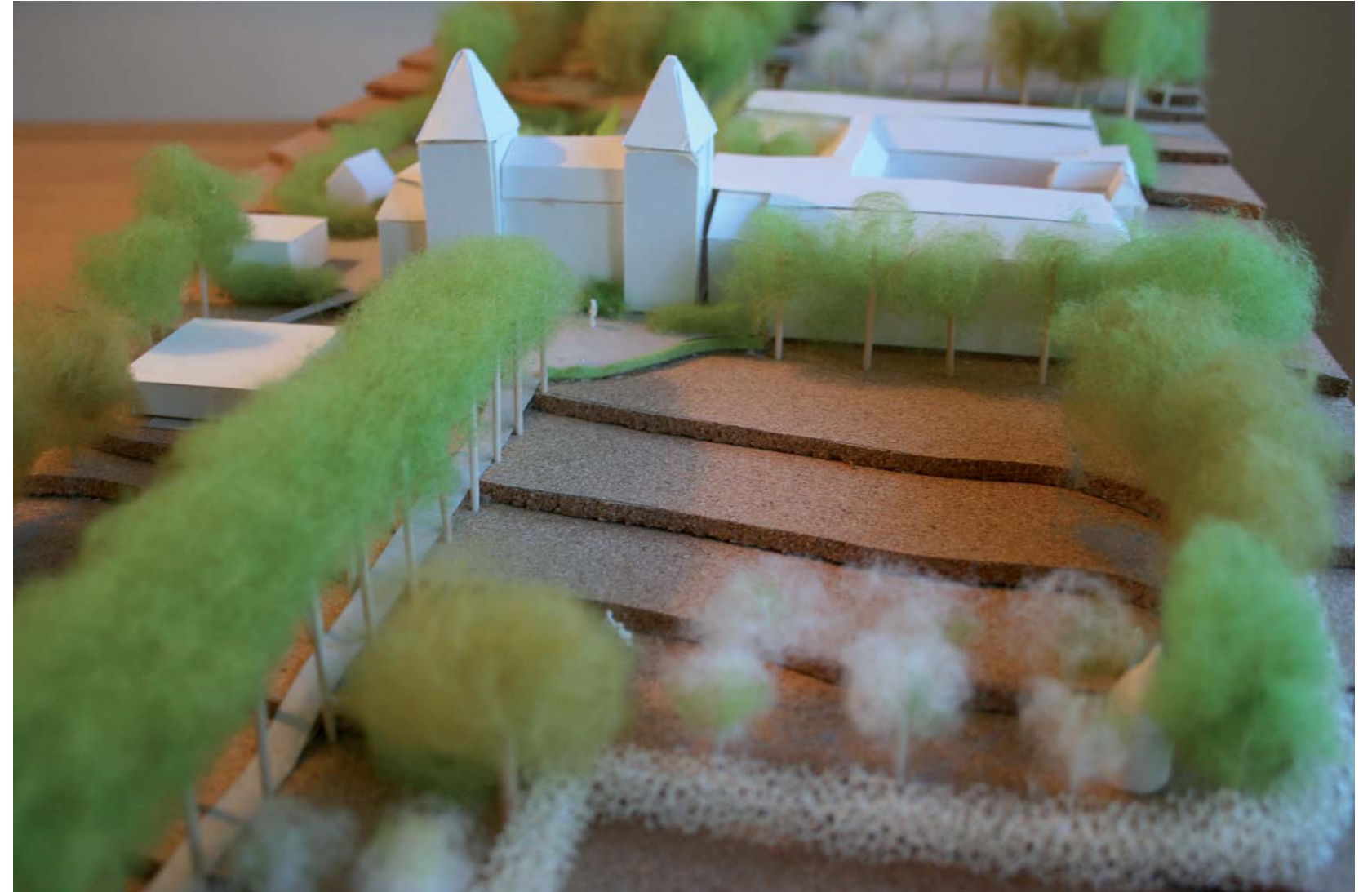

Refsnes om våren sett fra vest.

Epletrær på rekke og rad, under skimtes et woodland i blått

Lindehallen, epletrærne og den store plenen.

Paviljongen skimtes bak epletrærne

Oppgavens problemstilling har bestått i å utrede mulighetene for rehabilitering/fornyelse av hageanlegget på Refsnes Gods beliggende på Jeløy. Målet har vært å komme frem til et forprosjekt til rehabilitering/fornyelse. Første del av oppgaven var en overordnet analyse av landskapet på Søndre Jeløy med vekt på historisk utvikling. Deretter fulgte en historisk analyse av hageanlegget på Refsnes med en avsluttende diskusjon angående hvordan en skal forholde seg til historien i anlegget. Til slutt fulgte en prosjektfase der dagens situasjon ble analysert, det ble foreslått ett konsept, flere skisseforslag ble diskutert og ett løsningsforslag ble presentert.

Den overordnede landskapsanalysen viste blant annet at det på Søndre Jeløy finnes en unik mulighet til å hente frem hagekunst fra flere ulike epoker og gjøre den tilgjengelig for et bredere publikum. Av den historiske analysen av Refsnes fremgikk det at hageanlegget har vært benyttet som lystgård fra slutten av 1700-tallet og har hatt to interessante epoker, en med barokke hovedtrekk og en med landskapsstilens slyngende linjer. Videre ble det konkludert med at en bør søke å vise noe av historien i anlegget da dette vil kunne gi økt opplevelses og bruksverdi i anlegget og på søndre Jeløy. Hagens historie ble ikke her en tvangstrøye, men fungerte som hjelp og inspirasjon til å skape en ny helhet som responderte på dagens behov.

Løsningsforslaget som ble lagt frem baserte seg på to hovedgrep, å hente frem noe av historien og å jobbe med romdannelse med vegetasjon som virkemiddel. På bakgrunn av hovedgrepene ble det valgt et konsept kalt titteskap. Dette var en populær innretning på markeder og lignende på 1700- og 1800-tallet. Her kunne man se todimensjonale bilder av spennende steder. I løsningsforslaget ble det foreslått at hagen skulle inneholde glimt tilbake til alle hagens epoker i form av elementer som restaureres eller rekonstrueres. Videre skulle den frie fornyelsen være diskret ved at den formmessig tilpasset seg den situasjonen som oppsto med nytt og gammelt side om side, samt at planter og materialer med historie på stedet skulle benyttes. Designet la vekt på at de historiske elementene ble presentert som bilder innrammet av vegetasjon, dannet et bilde i seg selv eller lå litt skjult, slik at det krevdes en innsats for å ta det nærmere i øyesyn. På den måten ble det oppnådd en utforming som responderer på problemene i dagens anlegg både estetisk og praktisk, og skaper en ny helhet som både viser historien og fungerer i dagens situasjon.

Løsningsforslaget er et forprosjekt og flere detaljer må utredes nærmere. Dette gjelder først og fremst detaljer angående rekonstruksjonen av noen av de historiske elementene. Når det gjelder plantevalg til staudebed og urte/kjøkkenhagen kan det også være verdt å lete i David Chrystie den eldre arkiv (Riksarkivet, privatarkiv 79), for å finne ut hvilke planteslag som ble brukt i denne perioden. Det bør også utredes nærmere hvordan grusbelegget skal bygges opp på bakgrunn av de grunnforholdene som finnes på Refsnes.

David Chrystie og paviljongen, collage
2010

SKRIFTLIGE KILDER

Bøker

- Bruun M. (2007). Norske hager gjennom tusen år. Oslo: Andresen & Butenschøn AS. 383 s.
- Collet J.P. og Frydenlund B.(2008)Christianias handelspatrisiat. Oslo: Andresen & Butenschøn AS. 266 s.
- Dietze A. (2006). Gartenkunst und Bürgtum 1750-1850. Ås: Doktoravhandling ved Universitetet for miljø- og biovitenskap. 172 s.
- Henriksen J., Petersen H., Thoresen E. og Vittrup J. Aschehougs store hagebok. Oslo: H. Aschehoug & Co. 542 s.
- Johannessen A. (2001). Torderød gård og andre Chrystie- hjem. Moss: Moss kommunale eiendomsselskap. 65 s.
- Langeland K. (2009). Stauder i norske hager. Oslo: Tun forlag. 391 s.
- Lindbæk A. S. (1929). Gamle minder fra Christiania og Jeløen. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard). 201 s.
- Olsen, R. (1901). Fra det gamle Moss. Oslo: Bjørn Ringstrøms antikvariat. 306 s.
- Refsnes Gods (2005). Hotell Refsnes Gods. Moss: Refsnes Gods. 80 s.
- Ringdal J. N. (1989). Moss bys historie Perioden 1700-1880. Moss: Moss kommune. 421 s.
- Schilvold E. (2006). For alltid Jeløy. En hyllest til Oslofjordens perle. Moss: Edmund Schilvold. 339 s.
- Schnitler, Carl W. (1916). Norske haver I og II. Kristiania: Norsk Folke-museum. 259 og 223 s.
- Skard, T. (1947). Urtegardsmenn, podemestre og gartnere i Norge. Oslo: A/L Norsk Gartnerforenings forlag. 62 s.
- Skard, T. (1963). Hagebruk og gartneri i Norge. Oslo: Universitetsforlaget. 574 s.
- Summerson, J. (1986). The Architecture of the Eighteenth Century, New York: Thames & Hudson World of art. 176 s.
- Von Essen, M. (2009). Bogstad park og hager. Oslo: Aschehoug. 256s.

Artikler i tidsskrift

- Brinch C. (1957). Fra Ekeberg og Grønlien i forrige århundre. St. Hallvard, 145-175
- Brinch C. (1958). Refsnæs på Jeløen. St. Hallvard, 205- 234
- Brinch C. (1964). Losby. St. Hallvard, 213-254
- Stang K. (2010). Idealer fra antikken. Gamle hus og hager nr.1, 38-39
- Magnussen A. (1959). På gamle stier i Moss. Moss Avis. 29.august.

Artikler i bok

- Dietze A. (2008) Demonstrativt konsum i hageanlegg for Christianias handelspatrisiat mellom 1750 og 1850. I Collet J.P. og Frydenlund B.(2008)Christianias handelspatrisiat. Oslo: Andresen & Butenschøn AS. 266 s.
- Collett J.P. og Frydenlund B. Christianias handelspatrisiat i norsk historie. I Collet J.P. og Frydenlund B.(2008)Christianias handelspatrisiat. Oslo: Andresen & Butenschøn AS. 266 s.

Temahefte/rapport

- Bruun, M. (1985) Historiske hager på søndre Jeløy. Ås: Institutt for landskapsarkitektur, NLH. 20 s.
- De historiske (2009), De historiske 2009. Bergen: De historiske, 98 s.
- Fjellheim, H. E. (2005)Historien til Losby gods. Losby: Losby gods, 40 s.
- Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen (1988) Søndre Jeløy og Galleri F15. Moss: Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen, 45 s.
- Hotell Refsnes Gods, Hotell Refsnes Gods 2005. Jeløy: Hotell Refsnes Gods, 80 s.
- Kristiansen, R. (1995) Herregårdskultur på Jeløy. Moss: Ramberg skole, 131 s.
- Schulstad P. (1968)Alby trekk fra gårdens historie. Moss: Alby gård, 40 s.

Offentlige dokumenter

- Kommuneplanens arealdel, Moss kommune 2007-2009. Moss: Moss kommune.

Lov/forskrift

- Miljøverndepartementet, 1983, Forskrift av 23. desember 1983 nr. 2016 om vern for Søndre Jeløy Landskapsvernområde, Moss kommune, Østfold § 2

Websider

- Fredrikstad kommune. (2010) Tilgjengelig fra: <http://org.fredrikstad.kommune.no/kejo/PK%20Moss/Postkort%20Moss%2000-09.htm> (lest 04.02.2010)
- Google. (2010) Tilgjengelig fra: <http://maps.google.no/maps?hl=no&tab=wl> (lest 08.02.2010)
- Losby Gods. (2010) Tilgjengelig fra: <http://www.losbygods.no/om/losby-gods-historie> (lest 21.02.2010)
- Miljøstatus i Norge. (2010) Tilgjengelig fra: <http://www.miljostatus.no/no/kart-og-miljodata/kart/?areaid=0100> (lest 11. 02.2010)
- Moss kommune. (2010) Tilgjengelig fra: <http://www.moss.kommune.no> (lest 11.02.2010)
- NGU. (2010) Tilgjengelig fra <http://www.ngu.no/kart/losmasse> (lest 10.03.2010)
- Store norske leksikon. (2010) Tilgjengelig fra <http://www.snl.no/titteskap>.
- Wikipedia. (2010) Tilgjengelig fra: <http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Lystg%C3%A5rd> (lest 08.01.2010)
- Wikipedia.(2010) Tilgjengelig fra: <http://www.wikipedia.no> (lest 15.02.2010)

Upubliserte dokumenter

- Bruun, M. (1986). Alby - et rammeprogram for detaljplanlegging vedrørende parkens fremtid. Ås, UMB: Institutt for landskapsplanlegging. 10 s.
- Bruun M. (1987) Notat vedrørende restaureringsplan for omgivelsene ved Refsnes Gods. Ås: UMB/ILPs arkiv, 3 s.
- Riksarkivet, privatarkiv 0079
- Østfold kulturminnevern.(1982) Utvidelse av spesialområdet omkring Torderød i Moss- brev til Moss kommune. Sarpsborg: Østfold kulturminnevern. 2s.

Annet

- ICOMOS. (1982) HISTORIC GARDENS- The Florence Charter

MUNTlige KILDER

- Mamen, H.T. (2009) Samtale. Jeløy
- Kase, B. og Kase, Ø. (2010) Samtaler. Jeløy

ILLUSTRASJONER

Der ikke annet er nevnt er fotografier og illustrasjoner forfatterens egne.

Foto

- Google.(2010) tilgjengelig fra <http://maps.google.no/maps>(lest 20.02.2010 og 11.05.2010)
- Norsk folkemuseum, Oslo
- Kase, Moss
- Losby Gods. (2010) Tilgjengelig fra: <http://www.losbygods.no/om/losby-gods-historie> (lest 21.02.2010)
- Ofrim, A. S. Tilgjengelig fra www.asofrim.no (lest 05.03.2010)
- Persvik S.,Oslo
- Refsnes Gods (2005). Hotell Refsnes Gods.Moss: Refsnes Gods 2005. 80 s.

- Riksantikvarens arkiv, Oslo
- Schnitler (1915), UMB, ILP- arkiv
- Statens kartverk ved Terratec, Fornebu
- UMB, ILP-arkiv

Kart

- Bruun, M. (1985) Historiske hager på søndre Jeløy. Ås: Institutt for landskapsarkitektur, NLH. 20 s.
- Bruun M. (2007). Norske hager gjennom tusen år. Oslo: Andresen & Butenschøn AS. 383 s.
- Fourer Richter. (ca.1800), Amt2_Smaalenenes-amt-123, Statens kartverk
- Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen (1988) Søndre Jeløy og Galleri F15. Moss: Fylkesmannen i Østfold Miljøvernnavdelingen, 45 s.
- Norge digitalt. (2010) Tilgjengelig fra www.norgedigitalt.no (lest 15.02.2010)
- NGU. (2010) Tilgjengelig fra <http://www.ngu.no/kart/losmasse> (lest 10.03.2010)

Annet billedmateriale

- Anstensen K. V. (1938), Kase, Moss
- ars-grin (2010) tilgjengelig fra <http://www.ars-grin.gov/cor/catalogs/pyrcat.jpg>
- Brinch C. (1958). Refsnæs på Jeløen. St. Hallvard, 205- 234
- Brinch C. (1957). Fra Ekeberg og Grønlien i forrige århundre.St. Hallvard, 145-175
- Fredrikstad kommune. (2010)Tilgjengelig fra: <http://org.fredrikstad.kommune.no/kejo/PK%20Moss/Postkort%20Moss%2000-09.htm> (lest 04.02.2010)
- Grosch, H. A. (ca.1810), Nasjonalgalleriet, Oslo
- Länsstyrelsen i Västra Götaland och Möldals stad (2007). Vårdprogram, Gunnebo slott och Trädgårdar.
- Nasjonalmuseet 2010. Tilgjengelig fra www.nasjonalmuseet.no (lest 10.04.2010)
- Norsk folkemuseum. (2010) Tilgjengelig fra www.digitaltmuseum.no (lest 10.04.2010)
- Ringdal J. N. (1989). Moss bys historie Perioden 1700-1880. Moss: Moss kommune. 421 s. (Ringdal 1989).
- Ringdal J. N. (1989). Moss bys historie Perioden 1700-1880. Moss: Moss kommune. 421 s. (Ringdal 1989). Tegning av Torderød s. 125
- Sømme J. (1905?), Kristiansen, Moss

LISTE OVER STEDER JEG HAR SØKT ETTER KILDER:

Akershusmuseet
ILPs arkiv
BIBSYS
Moss kommune
Moss historielag
Nasjonalmuseet
Nasjonalbiblioteket
Familien Christiansen
Familien Kase
Folkemuseet
Oslo byarkiv
Oslo Bymuseum
Refsnes gods
Riksantikvaren
Riksarkivet/Statsarkivet
Statens kartverk
Østfoldmuseet (Borgasysse, Billedsamlingen og Moss by- og industrimuseum)

Vedlegg 1 Planter på Refsnes gods

Planter på Refsnes gods i 1856

Trær:

Aesculus hippocastanum- hestekastanje- Ah
Fagus sylvatica `Atropunicea` - blodbøk -Fs
Fraxinus excelsior – ask- F
Malus- Eple (cox?)- M
Pinus sylvestris- furu- Ps
Quercus (robur?) – eik- Q
Tilia (europaea/cordata?)- Lind- Ti
Ulmus (minor?)- skogalm - U

Busker:

Buxus sepervirens?- buksbom- B
Philadelphus coronarius?– duft skjersmin – P
Ribes rubrum?- rips- Rr
Ribes nigrum?- solbær- Rn
Rubus idaeus?- bringebær- Ri
Syringa? (vulgaris?)- Syrin - S

Stauder:

asparges

Denne listen inneholder kun planter som med relativt stor sikkerhet er identifisert. Enten fordi gamle eksemplarer finnes på stedet eller fordi de er identifisert på foto eller fra skriftlige kilder. Dersom en leter i David Chrystie den eldre regnskaper (Riksarkivet- privattarkiv 79) vil en ganske sikkert kunne finne navn på flere planteslag. Hagen inneholdt helt sikkert mange flere planter i hagen særlig stauder. Følgende stauder var vanlige å bruke i renessanse og barokkhager i Norge:

Bellis perennis- tusenfryd
Dianthus barbatus- busknelik
Fritillaria melagris- rutelilje
Galanthus nivalis- vanlig snøkløkke
Hemerocallis lilioasphodelus- gul daglilje
Lilium bulbiferum- brannlilje
Lychnis chalcidonica- brennende kjærlighet
Primula x pubescens- hageaurikkel (vanlig på Jeløy)
Ranunculus aconitifolius- duppesoleie

I landskapshager var følgende stauder vanlige:

Aruncus dioicus- skogskjegg
Bergenia- bergblom
Cerastium tomentosum- filterarve
Dahlia cultorum- georgine
Delphinium elatum- hageridderspore
Doronicum plantagineum- storgullkorg
Fragaria x ananassa- hagejordbær
Lupinus polyphyllus- hagelupin
Paeonia lactiflora- silkepion
Papaver nudicaule- sibirvalmue
Phlox paniculata- høstflokks
Rudbeckia laciniata- gjerdesolhatt
(Langeland 2009)

Planter på Refsnes gods i 1938

Trær:

Aesculus hippocastanum- hestekastanje Ah
Fagus sylvatica `Atropunicea` - blodbøk -Fs
Fraxinus excelsior – ask- F
Malus- Eple (åkerø, glassepler, gravenstein)- M
Pinus sylvestris- furu- Ps
Pyrus communis `Bergamot.....` - Bergamott pære- PcB
Quercus (robur?) – eik- Q
Tilia (cordata?)- Lind- Ti
Ulmus (minor?)- skogalm - U

Busker:

Buxus sepervirens- buksbom- B
Philadelphus coronarius– duft skjersmin – P
Ribes rubrum- rips- Rr
Ribes nigrum- solbær- Rn
Rubus idaeus- bringebær- Ri
Syringa (vulgaris?)- Syrin - S

Stauder:

Hosta

Klatreplanter:

Aristolochia macrophylla- Pipeholurt- Am
Humulus lupulus- humle- Hl
Parthenocissus (quinquefolia?)- (klatre)villvin- Pq

Roser:

Klatrerose med hvite eller lys rosa blomster.

Denne listen inneholder kun planter som med stor sikkerhet er identifisert. Enten fordi gamle eksemplarer finnes på stedet eller fordi de er identifisert på foto eller fra skriftlige kilder. Det var helt sikkert mange flere planter i hagen særlig stauder. Følgende stauder var vanlig i norske hager fra 1850:

Campanula glomerata- toppklokke
Centaurea montana- honningknoppurt
Dicentra formosa- småhjerte
Dicentra spectabilis- løytnantshjerte
Doronicum orientale- smågullkorg
Helenium autumnale- høstsolbrud
Rheum x cultorum
Sedum spectabile- oktoberbergknapp
Stachys lantana- lammeøre
Stachys macrantha- prydsvinerot
Viola cornuta- hornfiol

På begynnelsen av 1900- tallet var følgende stauder vanlige:

Astilbe x arendsii- arendsspir
Brunnera macrophylla- forglemmegeisøster
Echinops ritro- kuletistel
Heuchera- alunrot
Lilium regale- kongelilje
Pulmonaria saccharata- flekkklungeurt
Saxifraga x arendsii- Hagesildre
(Langeland 2009)

Planter på Refsnes Gods i dag:

Trær:

Acer (campestre?)- lønn (muligens naverlønn)- A
Acer palmatum `Atropunicea` - rødbladede viftelønn- Ap
Aesculus hippocastanum- hestekastanje Ah
Betula pendula- hengebjørk Bp
Betula pendula `Dalecarlica` - ornesbjørk- Bpd
Fraxinus excelsior – ask- F
Quercus (robur?) – eik- Q
Salix x sepulcralis- gullpil- Sa
Tilia (europaea /cordata?)- Lind- Ti
Thuja- Thuja- T
Ulmus (minor?)- skogalm- U

Busker:

Buxus sepervirens- buksbom- B
Crataegus intricata- amerikahagtorn- C
Forsythia x intermedia- praktgullbusk- Fo
Philadelphus coronarius– duft skjersmin - P
Syringa (vulgaris?)- syrin - S

Roser:

Buskrose, sort ukjent muligens gammel

I tillegg er det felt med diverse busker samt noen urter og stauder. Det meste av dette har kommet til etter 1970-tallet.

Pyrus communis 'Bergamott' (ars-grin)

Vedlegg 2

Viktige begreper i den historiske analysen

Barokkhage:

Den barokke hagestilen oppstod i Frankrike på 1600- tallet. Hovedverket fra denne perioden er Versailles skapt av hagearkitekten André le Nôtre. Viktige stikkord for denne stilen var storlinjet monumentalitet, klarhet og orden samt symmetri og balanse. De fleste elementene som inngikk i barokkens hagekunst var kjent i tidligere epoker. I 1500-tallets Italienske renessansehager fantes det både sentralakse og symmetri. I høyrenessansen kom også kanaler, bassenger, allèer og bosketter. Det spesielle med barokkhagen var at landskapet omkring ble trukket inn som en integrert del av hagekomposisjonen. Perspektivet fortsatte fra hagen og ut i landskapet omkring. I Norge fikk barokkhagen ett enklere uttrykk, og det viktigste virkemiddelet ble allèer som understreket hovedaksen i anlegget. (Bruun 2007)

Bosketter: Rom i hagen bygget opp av klippede hekker og trær (Bruun 2007)

Empir: Stilretning innenfor arkitektur, møbler og draktmote som oppstod i Frankrike rundt 1800. Stilen var inspirert av gresk og romersk antikk og det ble brukt klassisistiske elementer som søyler. Formspråket var enkelt med strenge linjer og dempet bruk av dekor. Dette var en reaksjon mot barokkens svungne linjer i arkitekturen. Draktmoten ble enklere, pudderparykkene forsvant og kvinnenenes kjoler fikk et komfortabelt høyt liv såkalt empireliv. Empirestilen kom til Norge rundt 1810 og varte til om lag 1840. (Stang 2010)

Ferme ornée: Pyntet bondegård, der kulturlandskapet ble beplantet både til nytte og lyst for eieren. Kom med den engelske landskapsstilen. (Von Essen 2009)

Kvarterer: kvadratiske felt i hagen (Bruun 2007)

Landskapsstilen: Denne hagestilen oppstod i England i første halvdel av 1700- tallet. Den baserte seg på en ny estetisk teori. Skjønnheten lå ikke i den fullkomne geometriske orden som i barokken, men i naturens egne svungne linjer- "the line of beauty". Den første store mesteren var Lancelot Brown (1716-1783). Han brukte det engelske kulturlandskapet som inspirasjonskilde og søkte den absolutte enkelhet. Parallelt med Browns enkle stil gikk det sterke romantiske strømninger. Her fikk det maleriske uttrykket stor betydning. For å oppnå dette ble det brukt stemningsskapende elementer som ruiner, grotter og "minnesmerker" samt innviklede mønstre av slyngende stier. Senere på 1800- tallet ble bruken av stemningsskapende elementer umoderne, men innviklede mønstre av slyngende stiene ble fortsatt benyttet. Plenen, fylt med blomster, busker og trær, ble nå hagens hoveddel. De første anleggene i landskapsstil kom til Norge i 1770 – årene. (Bruun 2007)

Parterre: Ornamental blomsterhage som var et hovedmotiv i renessansehagen. Ofte formet i varierte geometriske mønstre. Parterrehagen ble gjerne innrammet av løvganger eller treillage og utsmykket med skulpturer, fontener og formklippede småtrær. I Norge fikk parterrehagen ett enklere uttrykk. (Bruun 2007)

Renessansehage: Renaissancehagen oppstod i Italia på 1500-tallet. Den var oppdelt i kvarterer og hadde parterre med varierte geometriske mønstre som et hovedmotiv. Hagen ble gjerne terrassert og lagt i områder med storlagen utsikt. I Norge fikk parterrehagen ett enklere uttrykk. (Bruun 2007)

Treillage: Gitterkonstruksjoner av trelektre(Bruun 2007)
Urtegårdsmann: gartner (Bruun 2007)

